

K U B E B E A L T I .

AKADEMİ

M E C M U A S I

ISSN 1301-157X

E K İ M 2 0 0 3

YIL:32 SAYI:4

SÂMİHA AYVERDİ . MUHİTTİN SERİN

KÂZIM YETİŞ . SEMA UĞURCAN

İLHAN GEÇER . AHMED YÜKSEL ÖZEMRE

MUSTAFA TAHRALI . ZEYNEP ULUANT

MEHMET ZEKİ AKDAĞ . MÜZEYYEN BUTTANRI

HALİL SOYUER . YAŞAR FERSAHOĞLU

İNCİ A. BİROL . BAHAETTİN KARAKOÇ

ESRA İSEN KİREÇCİ . KEMÂL Y. AREN

KUBBEALTI
AKADEMİ
MECMUASI

YIL: 32 EKİM 2003 SAYI: 4

KUBBEALTI AKADEMİ MECMUASI

-Üç ayda bir çıkar.-

*

Kubbealtı İktisâdî İşletmesi Adına Sâhibi

Sinan Uluant

*

Yazı İşleri Müdürü

Mehmet Nuri Yardım

*

Yayın Danışmanları

Prof. Dr. Mustafa Fayda, Prof. Dr. Mustafa Tahrallı, Prof. Dr. Sema Uğurcan,
Prof. Dr. Kâzım Yetiş, Dr. İbrahim Aydın Yüksel.

*

Haberleşme Adresi

Peykhâne Sokağı No. 3 34400 Çemberlitaş / İstanbul

Tel: (0212) 516 23 56 - 518 92 09 Faks: (0212) 638 02 72

*

info@kubbealti.org.tr

kubbealti@superonline.com

www.kubbealti.org.tr

*

Postaçekli No. 337056

*

Abone Bedeli

Yurtiçi: 20.000.000.-TL. Kurumlar: 20.000.000.-TL. Yurtdışı: 25 USD - 25 EURO

*

Temsilcilerimiz

T. Diyanet Vakfı Ankara Yayınevi Necatibey Cad. Ankara İşhanı No. 8/32-33
Sihhiye-Ankara

Bilge Kitabevi Atatürk Cad. Osmanlı İşhanı No. 105 Bursa

Beyoğlu Kitapçılık Ltd. Şti. Sofyalı Sokak No. 32/4 Tünel-İstanbul

Bulak Bilgi Hizmet. Neşr. ve Tic. A.Ş. Konur Sokak No. 27/6 Kızılay-Ankara

Akademi Kitabevi Kâzım Dirik Mah. 159. Sokak 6/A Bornova-İzmir

*

Baskı

Özal Matbaası

*

Mecmuanızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

İçindekiler

Değerli Kubbealtı Dostları	KUBBEALTI	5
Mülâkat	SÂMIHA AYVERDİ	7
Kemal Batanay	PROF. DR. MUHİTTİN SERİN	10
İstanbul'un Fethinin 500. Yıldönümü Kutlamalarından 550.Yıldönümüne	KÂZIM YETİŞ	17
Kadın Yazarlarımızın Fâtih'e ve Fethe Bakışları	PROF. DR. SEMA UĞURCAN	28
Bu Nasıl Bahar Böyle	İLHAN GEÇER	36
Üsküdar'ın Kaybolan Kokuları	PROF. DR. AHMED YÜKSEL ÖZEMRE	37
Gazel	MUSTAFA TAHRALI	41
Sabâhaddin Zâim Hoca ile Hasbihal	ZEYNEP ULUANT	42
Evin Evliliği	BAHAETTİN KARAKOÇ	49
Turan Oflazoğlu'nun Eserlerinde Fâtih ve İstanbul'un Fethi	DR. MÜZEYYEN BUTTANRI	50
İstanbul Üzüntüsü	HALİL SOYUER	60
Servet-i Fünûn Romanında Din ve Çocuk	DOÇ. DR. YAŞAR FERİSAHOĞLU	62
Türk Sanatının Temelinde Yatan Fikir Dünyası	DR. İNCİ A. BİROL	70
Sâmiha Ayverdi	ESRA İSEN KİREÇCİ	82
Çöküş Telaşı	MEHMET ZEKİ AKDAĞ	86
Okuduklarım-Gördüklerim Düşündüklerim	KEMÂL Y. AREN	87
İndeks		91

Kubbealtı Akademi Mecmuası,

4.10.1976 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mûcibince
8.11.1976 tarihli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge
numarasıyla tavsiye edilmiştir.

Değerli Kubbealtı Dostları,

Yaz aylarını geride bıraktık ve yayın dünyasının yeni mevsimini de karşıladık. Zengin bir muhteva ile neşredilen mecmuamız her zamanki gibi değerli mütefekkir yazar Sâmiha Ayverdi'nin bir mülakatı ile başlıyor. Esra İsen Kireççi, Ankara'da Sâmiha Ayverdi'nin vefatının 10. yılı münâsebetiyle düzenlenen anma toplantısını ele alıyor. Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre makalesinde "Üsküdar'ın Kaybolan Kokuları"ndan bahsediyor. Zeynep Uluant, bu sayıda Prof. Dr. Sabâhaddin Zaim ile hasbihal ediyor. Doç. Dr. Yaşar Fersahoğlu, "Servet-i Fünûn Romanında Din ve Çocuk" başlıklı araştırmasında Edebiyat-ı Cedide yazarlarının dine ve çocuğa bakışını tespit ediyor. Dr. İnci A. Birol, yazısında "Türk Sanatının Temelinde Yatan Fikir Dünyası"nı işliyor. Mecmua devam eden dizi yazılarla zengin bir muhteva içinde okuyucuya takdim ediliyor. Şairlerimiz bu sayıda beş şiirle mecmuamızı süslüyorlar. İlhan Geçer, Ba-haettin Karakoç, Mehmet Zeki Akdağ, Halil Soyuer ve Mustafa Tahralı'nın şiirlerini zevkle okuyacağınızı tahmin ediyoruz.

Kubbealtı Neşriyatı'nın bütün eserlerini yayınlamasından sonra edebiyat dünyasının gündemine yerleşen Safiye Erol'un memleket sathında geniş kitlelere ulaştığını ve okunduğunu sevinçle görüyoruz. Başta İstanbul ve Ankara'da olmak üzere hakkında 9 ayrı toplantı yapılan Safiye Erol için basın yayın organlarında yüzlerce yazı yayınlandı. Radyo ve televizyon programları yapıldı. Belediye Başkanı Mustafa Ürek'in öncülüğünde Keşan Belediyesi de bir kadirşinaslık örneği göstererek yazarın adını, annesi Emine İkbâl Hanım'ın oturduğu sokağa oy birliği ile verdi. Artık Keşan'da bir "Safiye Erol Sokağı" bulunuyor. Bu arada Mayıs ayında yapılan Keşan Sempozyumu'nda yazarımızın iki tebliğle hatırlanmasından sonra 28-31 Ağustos tarihlerinde yine bu şirin ilçemizde ilk defa tertip edilen 1. Keşanlı Ali Kültür ve Sanat Festivali bünyesinde kurulan fuarda Safiye Erol için bir stand tahsis edildi. Keşanlılar dört gün boyunca hemşehrileri Safiye Erol'un eserleri ile tanıştılar. Keşan'a davet edilen mecmuamızın yazışleri müdürü Mehmet Nuri Yardım da dört gün boyunca, hazırlamış olduğu "Safiye Erol Kitabı"nı okuyuculara imzaladı. Keşan Belediyesi, Kaymakamlık ve İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü ile birlikte bütün okullar arasında "Safiye Erol Makale, Hikâye ve Şiir Yarışması" düzenliyor. Yarışmada derece alan bütün öğrencilere Safiye Erol'un külliyyatı armağan edilecek. Bu arada sanatkarımızın vefatının 39'uncu yıldönümü münasebetiyle Kubbealtı

Akademisi Kültür ve San'at Vakfı bir program düzenledi. 1 Ekim günü İstanbul Karacaahmet'te mezarı başında başlayacak programdan sonra vakıf binasında bir toplantı tertip edildi. Toplantıda Kâzım Yetiş, Halil Açıkgöz ve Sema Uğurcan Safiye Erol'un hayatı, eserleri ve fikirleri ile alakalı konuşmalar yapıldı. Ayrıca aynı gün Üsküdar Belediyesi'nin yöneticilerinin de hazır bulunacağı bir program ile Safiye Erol'un son yıllarını geçirdiği   ek i'deki evinin kapısına bir levha asılacak.

Yeni dönemde devam edecek olan M siki, Tezhip, Osmanlı Türkçesi, Diksiyon, Hat, Yazı Tekniği isimli kurslarımız 4 Ekim'den itibaren başlıyor. Bu arada Prof. Dr. Orhan Okay Hoca'nın ders vereceği "Aruz" kursu da Kasım ayında hizmete girecek. Öte yandan Dursun Gürlek Bey'in rehberliğinde başlayacak olan "Kubbealtı Tarih ve Kültür Gezileri" şimdiden alaka görmeye başladı. Öncelikle İstanbul'un içinde yapılacak bu seyahatler daha sonra Bursa, Edirne, Çanakkale, Konya gibi şehirlerimizde de tekrarlanacak.

Kubbealtı Neşriyatı yaz boyunca önemli eserlerin hazırlığını yaptı. Önümüzdeki aylarda Sâmiha Ayverdi'nin "20. Asrın Işığında Müslümanlık" eserinin 5'nci, "İstanbul Geceleri"nin 4'nc , "Kölelikten Efendiliğe" eserinin 4'nc  baskısı yapılıyor. Bu arada Safiye Erol'un "Dineyi Papazı" romanının ikinci, " lker Fırtınası"nın ise üçüncü baskısı gerçekleştiriliyor. Prof. Dr. Ahmed Yüksel  zemre'nin "Gel de  ık Işın I inden" isimli h tiratının 4'nc  baskısı da okuyuculara sunuluyor. Öte yandan iki yeni önemli eser yayınlıyoruz. İlki Dursun Gürlek'in "Ayaklı Kütüphaneler", diğeri Fırat Kızıltuğ'un "Satran name" adlı eseridir.

Kubbealtı Neşriyatı, bu yıl üç ayrı fuara iştirak ediyor. İlki 4-12 Ekim tarihleri arasında Beşiktaş'ta yapılacak olan "4 Kitap Dünyası Fuarı", ikincisi 25 Ekim-2 Kasım tarihleri arasında gerçekleştirilecek olan TÜYAP 22. İstanbul Kitap Fuarı,    nc s  ise Diyanet Vakfı tarafından tertip edilen ve Ramazan ayı içerisinde Sultanahmet Camii avlusunda 27 Ekim-22 Kasım tarihleri arasında kitapseverlere sunulacak olan Türkiye 22. Kitap ve Kültür Fuarı. Her üç fuarda da yazarlarımız Prof. Dr. Ahmed Yüksel  zemre, Prof. Dr. Orhan Okay, Beşir Ayvazoğlu, Dursun Gürlek ve Fırat Kızıltuğ, kitaplarını imzalayıp okuyucularıyla sohbet edecekler.

Yeni senenin ilk sayısında buluşmak üzere hoşça kalın.

KUBBEALTI

Mülâkat

Sâmiha AYVERDİ

Ken'an Büyükkaksoy (Rifâi), Sâmiha Ayverdi, André Duchemin

22.VI.945

André Duchemin: Şer'¹ mösyö, beni buraya sevkeden sebep, son zamanlarda mâruz kaldığım bir müşküldür. Gerçi on bir senedir aynı çatı altında berâber çalıştığım mesâî arkadaşlarımdan bunun envâina mâruz kalmışımdır. Bâhusus "prefe dö disiplin"den.² Fakat bu defa Süperiyörüm,³ gene aynı mösyö ile aynı dâvâ başlayınca, gidip yüz yüze konuşmaklığımı ve bu anlaşmazlığı ortadan kaldırmaklığımı istiyor. Halbuki ben, prensip itibâriyle af dilemeyi sever ve yaparım. Fakat benim özürlü dilemem, aradaki dâvânın üstünden bir sünger geçirmek demektir. Artık onu tamâmen unuturum. Böylece yarım barışa aslâ taraf-tar değilim. Şu var ki şimdi ben bu mösyöye ne söylesem, ona hüsnü niyetimi ne tarzda anlatsam, gene de aramızda bir sulh tesisine muvaffak olamayacağım. Zîra yalnız kadınlar arasında zannedilen kıskançlık, bizim aramızda da mevcut. Olmamalı, fakat oluyor işte. Zannıma kalırsa, Süperiyörümün kendisine izâhat vermeme isteyişi, onu mahcup etmek olsa gerek.

Ken'an Büyükkaksoy: Kıskançlık, evet ondan kurtulan zümre pek küçüktür; değil mi ki insanlarda bu hırs, bu gurur, bu hased bu kin ve intikam duyguları vardır, bir kimse onları yenemedikçe, ister papaz, ister imam, ister âlim, ister kâşif, ister kral ne olursa olsun, gene de nefsinin icaplarına göre hareket etmesi pek tabiidir.

André Duchemin: Evet haklısınız. Bir bakıma diyorum ki, Süperiyörüme söylüyeyim ve artık mektepten çekileyim. Mâdemki dâima kollabore⁴ etmek mecbûriyetinde olduğum bir kimse ile anlaşmanın imkânı yok. Fakat çalışmamak da ağır geliyor ve susuyorum. Ben, tekml kollaboratörlerimi,⁵ aynı maksadı tek ve müşterek bir kuvvet hâlinde başarmak mecbûriyetinde olan kimseler olarak tanırım: Gençliği yetiştirmek. İşte bu arada kıskançlıklara, hasetlere yer verilmesine asla aklım ermiyor. Meselâ ben, ahlâktan ve bilgiden yana zaaf gösteren bir genci, iyilik ve lutf ile tashih etmeye taraftarım. "Préfet de discipline" ise, şiddet ve kuvvetle. İşte aramızı açan başlıca sebep. Fakat beşeriyette şu his var ki herkes hakkı kendinde görüyor; kimse suçu üstüne almıyor. Belki ben de...

¹ Fr. Cher (Şer): Aziz, kıymetli.

² Fr. Préfet de discipline: Disiplin başkanı.

³ Fr. Supérieur (Süperiyör): Âmir, reis.

⁴ Fr. Collaborer : Berâber çalışmak, yardımlaşmak.

⁵ Fr. Collaborateur (kollaboratör): İş arkadaşı, yardımcı.

Şimdi mösyö, siz benim yerimde olsanız bu vaziyette ne yapardınız? Lütfen bunu söyleyin!

Ken'an Büyükaksoy: Oğlum, ben prensip olarak ne kimseden incinmek, ne de kimseyi incitmek isterim. Zîra bir atomdan en büyük varlığa kadar her şeyde sâri olan, Allah'ın nûrudur. Mâdemki her şeyden ve her yönden görünen O'dur, şu halde nasıl incinir ve incitirim?

Bu dünya bir tiyatro sahnesi gibidir. Rejisör her kime rol vermişse, onun ifâ ettiği budur. Meselâ bir tiyatro sahnesini seyrederken, kötülük yapmakta, olan bir aktöre "Hey yapma hâin adam!" diye haykırır mısınız? Mâdemki bir spektatörsünüz, şu halde bu dünya sahnesinden olup biten işleri de ulu bir rejisörden bilerek sükût etmek gerektir. Şüphe yok ki oğlum, rejisör, mâruz kaldığınız bu muâmelelerle sizin sabrınızı ve temkînî-nizi imtihan ediyor. Mâdemki her şey Allah'tandır, şu halde bunu da O'ndan bilmek gerek.

André Duchemin: Fakat haksızlık yapmak bana pek çirkin geliyor.

Ken'an Büyükaksoy: Rolünüzün icâbı. Doğruluk da, haksızlık rolünü üstüne almış kimselere aynı sûretle çirkin ve münâsebetsiz gelir. Onun için her işin bir ehli vardır ve her iş, ehli için iyidir. Eğer bu dünyâda rahat ve bahtiyar olmak istiyorsanız ne kimseyi kırın ne de kimseden kırılın ve hâdiseleri, istediğiniz gibi değil, olduğu gibi kabul edin. Yapacağınız iş, bütün gayretinizle kendinizi tanımaya çalışmaktır. Zîra kendini bilen, Allah'ını da bilmiş olur. İnsan kendini bilmedikçe, dediğim gibi, ister papaz, ister âlim, kâşif, kral, prens, ne olursa olsun, görünüşte insan, hakîkatte hayvandır.

Eğer dünyâda haksızlık olmamasını istiyorsanız, bu kâbil değildir. El-verir ki o haksızlığı yapan siz olmayasınız. Platon der ki: Dünyânın felâh bulması için ya krallar filozof, ya filozoflar kral olmalıdır. Şunu da söyleyeyim ki, sizi tâciz ettiklerinden dolayı bu müesseseden kaçıp bir başkasında da iş alsanız; gene karşınıza çıkacak olanlar bu insanlardır. Bu tamah, bu haset, bu kin ve intikam hisleri ile dolu olan insanlar... Onun için kişi himmeti, kendi kendine, "moi subliminal"⁶ etmelidir, ki Allah için nefisini ıslâh edenin hâmisî gene Allah'tır.

⁶ Moi subliminal: Derin benlik, mânevî hüviyet.

Şimdilik bana müsâade oğlum, inşallah gene görüşürüz.

(Beyefendi, odadan çıktıktan sonra..)

André Duchemin: Bahtiyarsınız madam, böyle bir insanla müftehir olabilirsiniz.

Sâmiha Ayverdi: Evet bu dünyâda kazançların en büyüğü, yapılacak işlerin en değerlisi, "insan" bulmaktır. Mösyö, beşer ayıplarının dalgaları ortasında, o ayıplardan berî olarak yaşayan tek insandır. Tek diyorum, zîra her iyi insanın da görüyoruz ki bu dünyâya, evlâttan, şereften, paradan, hattâ iyilik ve ibâdet zevkinden olsun bir bağı var. Mösyö ise, kayıtsız ve şartsız, yalnız Allah içindir.

Sonra şunu da söylemek isterim ki, insanlar gerek kalemli gerekse dilleri ile çok büyük ve kıymetli sözler söyler, beşeriyete çok şeyler vâdederler; fakat bu sözler, pek çok defa, söylenmiş olmak içindir. Bildiklerini ve bildirdiklerini tatbik edemezler. Eğer büyük adamların hayatlarını tetkik edersek göreceğimiz budur. Fakat Mösyö, yapmamış olduğu hiçbir şeyi tavsiye etmez ve yapmaktan çekindiği hiçbir şeyi teklif etmez. Hayâtının temiz, kinsiz, intikamsız, hasetsiz ve tamâmen insânî temellerin üstüne binâ olunduğunu seyretmek, insana haşyet ve hürmetten başka ne verebilir?

Bestekâr, tanburî, hattat, hâfız Kemal Batanay (8)

Prof. Dr. Muhittin SERİN

Sahsiyeti

Kemal Batanay, Osmanlı devletinin son buhranlı günlerinde mektep, medrese ve husûsî hocaların eğitim ve öğretimi ile şahsiyetini zenginleştirmiş, kendini yetiştirmiş, hayatı boyunca İslâm'ın çizdiği yoldan ayrılmamış, bir taraftan da tekke terbiyesi içinde kâmil insanların feyizli sohbetlerine gönlünü açarak, benliğini arıtmış bir ihlas ve iman adamıydı. Kazandığı bu ilim ve irfanı, sanat sahasında en yüksek seviyede ifâdelendirmiş, cemiyeti üstün meziyetleriyle aydınlatmış bir sanatkârdı. Aldığı bu terbiye onu serbest ve geniş düşünmenin zevkine ulaştırmıştı. İyi bir dindardı ama mutaassıb değildi. Bir çocuk sâfiyeti içinde kemâlini gizleyen mütevâzî, gayretli, heyecanlı, sevimli ve biraz telaşlı bir yapıya sahipti. Vapurda, otobüste, her fırsatta cebinden eksik etmediği Kur'an'ı açarak hıfzını tazelerdi. Namazlarını da hatimle kılardı. Kur'an okuyuşu tavrılı ve müessirdi. Uzun yıllar İstanbul'un selâtin câmilerinde Ramazan mukabelesi okumuş, şöhretli bir hafızdı. Kur'an ahlâkının aydınlattığı, huzur veren, nurlu, mübarek bir çehresi vardı. Kur'an sevdalı idi. "Bir Tehassür" adlı şiirinde:

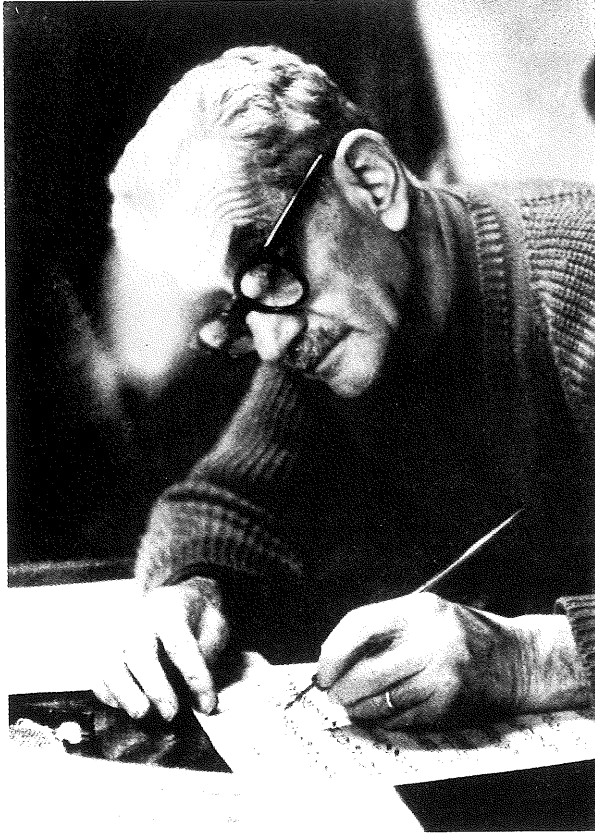
*Âşıkım Kur'an'ına ey girdigar
Ver bu yolda aşkıma cây-ı karar
Lutfedip bu aşkıma kandır beni
Hizmetinde dâim eyle bendeni
Ruhuma sindir kelâm-ı hikmetin
Anda fer bulsun hitâb-ı izzetin
Kapasın feyzin ilâhî cismimi
Defter-i ebrâra yazdır ismimi
Yâ ilâhî fâriğ etme Kur'an'dan
Son nefesde sen ayırma imandan*

diyerek Kur'an'a olan bağlılığını samîmi bir dille ifâde etmişti. Güzel sesli hafızları severdi. Bilhassa Yeraltı Camii Hatibi yakın dostu Üsküdarlı Hâfız Ali Efendi'yi çok beğenirdi. "Der Vâsî Hafız Ali" başlıklı uzun medhiyesinde:

*"Meclis-i Kur'an'ınıza her Cuma gelir feyz alırım
Pür vecd ü safâ rûhumu tenşit ederim nurlanırım
Tertil ve kıraatindeki üslûp ve edânız bana âyândır
Bir tavr-ı latîf cevher-i mânây-ı müfid hüsn-i beyândır*

*Bir başka hitap duyulur Besmeleye etseniz âgaz
Cibrîl-i emîn sanki eder nağmey-i lâhut ile âvaz
Çağlayan ırmak gibi tatlı ne de mu'nis ve müsehhâr
Bir ses ki döker ruhuma zevk ile bir bâ-yi muattar*

mısralarıyla Hâfız Ali Efendi'nin Kur'an okuyuşundaki tavrına, kudret, hakimiyet ve sanatına olan takdir duygularını dile getirmiştir. Kemal Hoca'nın, güzel Kur'an kıraatine ilgi duymasında çocukluk yıllarına kadar gi-

Kemal Hoca nota tashihi yaparken.

den hâfızlık çalışmaları yanında bazı olayların derin izleri de vardır.

Kendisi bu olaylardan birini şöyle anlatmıştı: "İlk mektep yılları idi. Fâtih Câmii'ne yakın oturuyorduk. Bir Ramazan ayı ikindi sonrası annem beni bazı ev ihtiyaçlarını almam için çarşıya gönderdi ve çabuk dönmemi tembih etti. Annemin siparişlerini aldım. Fâtih Camii avlusundan geçip eve döneceğim. Camiin iç ve dış avlusunda her zamankinden farklı bir kalabalık, koşuşan insanlar dikkatimi çekiyordu. Çocukluk bu ya merakla

Kemal Hoca 1950'li yıllarda yapılan Konya Mevlânâ törenlerinden birinde.

ben de mahşerî kalabalığın içine karıştım. Camiye girdim. Oturacak yer yok. Cemaat tek bir ruh halinde meşhur Hâfız Sâmi'nin okuduğu Kur'an'ı dinliyor. Sesin ve nağmelerin büyüüne kapılmışım. Büzülüp kendime yer bulduğum büyük sütunun dibinde ne kadar kaldığımı bilmiyorum. Zaman silindi. Evi unuttum. Kendinden geçen, ağlayan, inleyen, Allah diye bağırان insanlar... İlâhî heyecan dalga dalga yayılıyor. Bütün bu olanları

mânâlandırarak yaşta değildim ama ruhumda derin izler bırakan bu okuyuşu, bende Kur'an aşkını uyandıran ve benliğimi saran bir hadise olarak değerlendiriyor, o ilâhî sesleri unutamıyorum. Tabi eve bir hayli geç döndüm. İftar hazırlıkları için beni bekleyen annem çaresiz kalmış. Bu yüzden büyük azar işitmişim".

Kemal Hoca'nın güzellik karşısında hayranlığını gizleyemeyen hassas, başta Kur'an olmak üzere mûsikî, hat ve şiirle zenginleşmiş bir iç dünyası, çok rikkatli bir gönlü vardı.

Bir gün hocamın evinde Hüseyinî makamında Tabî Mustafa Efendi'nin "Ben gibi sana âşık-ı üftâde bulunmaz" nakış yürük semâisini meşk ediyorduk. Hoca hem tambur çalıyor, hem okuyor, ben de ona refakat ediyordum. Bir anda hoca duygulandı, sesi titremeye ve göz yaşları yanağından, beyazlaşmış sakalına doğru inci taneleri gibi akmaya başladı. Ben de kendimi tutamadım. Eseri karşılıklı hem okuyor hem ağlıyoruz. Duygu seline kapıldık. "Mestâne misin sen dürdâne misin sen" mısraını hatırlayamadık. Bir an tereddüt ettikten sonra hoca yanlışlıkla, mestâne misin diyecek yerde kestâne misin sen deyince birden bire hislerimiz mahiyet değiştirdi ve gülmeye başladık. İşte Kemal Hoca'nın hâdiseler karşısında böyle ince bir sezîş gücü ve zengin bir ruh dünyası vardı.

Hoca, kanaatkârdı. Sanatını geçim vasıtası yapmadı. Emekli maaşı yoktu. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'ndan aldığı emekli ikrâmiyesini Kayseri'de yapılan bir câmiye hayır olarak bağışlamıştı. Yalnız Naîme Hanım işine devam ediyor, evin geçimini sağlıyordu.

Kemal Hoca'nın şahsiyetini yaşadığı asırda öne çıkaran asıl mûsiki cephesi ile hat ve şiir yönüdür.

Bestekârlığı

Kemal Hoca'nın öne çıkan en önemli vasıflarından biri de klasik form ve üslûbda bestekârlık yönüdür. Mevlid, Mevlevî Ayinî, Naat, İlahî, Beste, Ağır Semaî, Yürük Semaî, Şarkı, Türkü, Marş, Peşrev, Saz semâisi formlarında bazı güfteleri de kendisine ait olmak üzere elli beş eseri bilinmektedir. "Tarih Sırasına Göre Bestelerim" diye yazdığı bir cetvelde ilk eserini 1928'de düyek usûlünde ve hüseyinî makamında bestelediği, güftesi İbnülemin'e ait "Cezbenâk etmez iken bir mâh-ı peyker gönlümü" mısraıyla başlayan şarkısı yer alır. Dinî ve ladinî mûsikimize kazandırdığı bu eser-

lerde klasik mûsikimizin form, usul ve motiflerini ustaca kullanması ve bu sahadaki başarısını göstermektedir. Onun sanatkârlığı mûsikimizin verimsiz, fantezi ve Batı'ya rağbet edildiği bir döneminde canlı kalması ve geleceksel değerlerin korunması bakımından önem arz etmektedir. Bestekârlıkta gösterdiği bu üstün başarısını tabiatındaki tevazu ile gölgelemiş kendini gizlemiştir.

Türk mûsikisine kazandırdığı güftesi Süleyman Çelebi'ye ait Mevlid-i Şerif en güzel eseridir. Bu eser onun Peygamber Efendimize duyduğu derin muhabbet, iman ve samimiyetinin neticesidir. Çok az bilinen usul ve makamların kullanıldığı bu eser zengin nağmeleriyle hocanın sanat gücünü ortaya koyan en önemli eseridir. Dostlarının teşviki, karşılaştığı bir güzellik veya güzel bir şiir iç güzelliklerini harekete getirmiş güzel bestelerin yapılmasına sebep olmuştur.

Kemal Hoca bir gün Hikmet adında çok sevdiği bir dostundan gelen mektubun içinde 25 Mart 1956 tarihli Yeni İstanbul gazetesinin birinci sayfasından kesilmiş; "Yeni İstanbul'un büyük bir teşebbüs ve Mükafatı: Mevlid'i en güzel şekilde besteleyen sanatkâra 10.000 lira veriyoruz. 1 Mayıs'tan itibaren altı aylık bir müddet içinde bize gönderilen eserleri memleketin en seçkin otoritelerine tetkik ettirerek en başarılı olanını tesbit ettireceğiz" şeklinde yazılmış bir ilan bulur. Dostu mektupta hocanın ilan edilen yarışmaya katılmasını ısrarla istemektedir. Fakat hoca: "Bu sözler arkadaşımın bana olan sevgi, saygı ve yakınlığının ifadesidir. Yoksa mevlidin bestelenmesi benim fevkimde bir meseledir." diyerek bu konuya ilgisiz kalır.

Bir ay sonra iş dönüşü karşılaştığı dostu Hikmet: "Kemalciğim, beste nasıl gidiyor?" diye sorduğunda, hoca hayret ve şaşkınlıkla "Neyi, hangi besteyi soruyorsun Hikmetciğim?" Hikmet Bey: "Seni çok ilgilendiren bir meselede bu kadar kayıtsızlık nasıl olur. Gönderdiğim mektup içindeki mevlid beste yarışmasından söz ediyorum. İlmiyle sanatıyla öğünen, öne çıkmak isteyen bir insan değilsin bilirim, ama bu yarışmaya katılmazsan bunun hesabını nasıl verirsin? Bu büyük mesuliyetin altından nasıl kalkarsın? Sahip olduğu bütün değerleri alınmış bir milletin elinde Allah ve peygamberi adına gözyaşı dökerek sığındığı, ferahladığı, manevî sükûna erdiği mevlid kaldı. Sen de onu ehliyetsiz, mûsikiden anlamayan, zevksiz insanların eline bırak, bunca yıl emek verdiği mûsikî tecrübeni Allah'ın sana lutfettiği sanatını, hünerini gizle. Olacak şey mi? Huzur-ı ilahîde millette karşı bu görevin mesuliyetinden nasıl kurtulacaksın?"

Kemal Hoca talebeye hat meşk ederken (1970'li yılların başı).

Ayak üstü gerçekleşen bu uzun hesaplaşmanın ardından olanları Kemal Hoca şöyle anlatıyor: "Hikmet'in bu sözleri içimde yanan ateşi alevlendirdi; Mevlidi bestelemeye karar verdim. Önce Nay-ı Osman Dede'nin Miraciye'sini inceledim, mevlide adapte etmeye uğraştım. Beğenmedim. Sonra mevlidi teybe okuyup notaya almayı denedim fakat bunu da başarılı görmedim. Nihayet bir sabah namazından sonra Allah'a sığındım. Üç İhlas, bir Fâtiha, salavât-ı şerifeler ve içime dolan feyiz ve ilham ile kısa zamanda Mevlidin "Allah adın zikredelim evvela" ile başlayan 18 beytini besteledim, notaya geçirdim. Bundan sonra geri kalan beyitlerin bestesi pınar gibi aktı, beste 6-7 ay içinde tamamlandı.

Sadeddin Kaynak ve Sadeddin Heper gibi müsikîşinas dostlarıma okudum. Hepsi de hak etmediğim iltifatta bulundular. Böylece tamamladığım Mevlid-i Şerif bestesini Yeni İstanbul Gazetesi'ne teslim ettim". 5 Mart 1957 tarihli Yeni İstanbul Gazetesi'nde: "Mevlid beste yarışması bu müsabakaya iştirak etmek isteyenlerin talebi üzerine eser teslim tarihi altı ay tehir edilmiştir." şeklinde bir ilan yayınlandı.

Ancak bu altı ayın bitiminde de yarışmaya iştirak eden başka sanatkar olmadığı ve müsabaka şartları yerine gelmediği gerekçesi ile Kemal Hoca'nın bestesi değerlendirilmedi. Hoca gazeteyi mahkemeye verdi. Ama davayı kaybetti. Sonra eserini geri aldı.

Not: Bu tefrikamız, yayımlanmayan bölümleri ve Kemal Batanay'ın hat örnekleriyle birlikte Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı'nın "Türk Hat Üstadları" serisinin üçüncü kitabı olarak hazırlanmaktadır.

İstanbul'un Fethinin 500. Yıldönümü Kutlamalarından 550. Yıldönümüne (6)

Kâzım YETİŞ

Bundan evvelki yazımızda İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü kutlama hazırlıklarının basındaki akislerinden bir demet sunmuştuk. Bu yazıda ona devam edeceğiz. Hatırlanacağı gibi o yazımızda, Aralık 1951 ile Aralık 1952 tarihleri arasındaki haber ve yazılar söz konusu edilmişti. Şimdi asıl fetih yıldönümü olan 1953 üzerinde duracağız.

Geçen yazımızda fetih ile ilgili bir piyes müsabakası açıldığını, yeterli eser gelmediği için sürenin uzatıldığını söylemiştik. Sabri Esat Siyavuşgil'in **Fetih Yıldönümü Piyas Müsabakası** (*Yeni Sabah*, 1 Mart 1953) yazısı ile Mollacık imzalı **Dram ve Komedi** (*En Son Dakika*, 1 Mart 1953) başlıklı yazıdan gelen onbir eserin hiçbirinin "mükâfata lâyık" olmadığını öğreniyoruz. Yazarlar ısmarlama eser yazılamayacağı görüşünü savunurlar. Aynı tarihli *Milliyet* gazetesi ile 2 Mart tarihli *Zafer* gazetesinde PTT'nin 500. yıldönümü için bir seri hatıra pulu bastırmaya kara verdiği, bunun için Viyana ve Londra'daki pul baskısı yapan kuruluşlarla temasa geçildiği bildirilmektedir. Aynı haberde İstanbul Üniversitesi Talebe Birliğinin Fâtih için yazılmış 60 adet şiiri bir kitap hâlinde bastırmaya karar verdiği de söylenir.

Paris'te açılan "Eski Türk Sanat Eserleri" sergisinin 12 Nisan'dan sonra Çinili Köşk'te tesis edilecek Fâtih müzesinde fethin yıldönümü münasebetiyle halka açılacağı haberi ile karşılaşırız. (*Gece Postası*, 4 Mart 1953).

Süleyman Külçe, 4 Mart 1953 (*Milliyet*)'te **İstanbul'un 500 üncü Yıldönümü** başlıklı yazısında çok geç kalmış bir teklifte bulunur: "... hemen herşehir ve kasabada halk heyetleri teşkil ederek İstanbul'da yapılacak 500 üncü yıldönümüne acele iştirâğa karar vermeliyiz". İstanbul'un fethinin 500. yıldönümünü sıraladığı beş madde ile kutlamanın gereğini ortaya koyan yazar, hükümetin bu şekilde ağırdan alması üzerine bu teklifte bulunur. Tabiatıyla üç ayda böyle bir organizasyon mümkün olmayacaktır.

Dünya gazetesi (4 Mart 1953) ile *Gece Postası* (5 Mart 1953) nda resimler altında "İstanbul'un beşyüzüncü fetih yıldönümü şerefine Reks film hesabına Rejisör Münir Hayri Egeli tarafından çevrilmiş olan Yıldırım Bayezit ve Timurlenk" filminin Çankaya'da Cumhurbaşkanımız Celâl Bayar ve Askerî Şûra azaları tarafından görüldüğü ve filmin başarılı bulunduğu be-

lirtilir. Aynı film Ankara'da Büyük Sinema'da da gösterilir. Sonunda "Meclis Reisi Refik Koraltan" bir de konuşma yapar. Münnevverler ve basın filmi beğenirler. (Yeni Sabah, 5 Mart 1953) Aynı günkü Yeni Gazete'de fetih kutlamaları için kurulan ve toplanan komisyon ve heyetlerin başarılı olmadığı vurgulanarak, "Burada (İstanbul) geçirdiğimiz beşyüz senelik bir hayatın iyi ve fena safhalarını bize ve bütün dünyaya bildirmek lâzımdı, bunu Sarayburnu'nu ve bazı cami ve abideleri projektör ziyalarıyla aydınlatmak, Sulukule ekibini oynatmak suretiyle elde edemeyiz. Zaten İstanbul'un zevk ve eğlencesini gün geçtikçe bayağılaştırmaktan başka bir şey yapamıyoruz. Hiç olmazsa beşyüzüncü yıl dönümü buna yeni bir vesile olmasın" denir.

Aynı günkü Akşam gazetesinde İstanbul'un fethinin 500 üncü yıldönümünü kutlama merasiminin devam ettiği hafta içinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri Prof. Mükrimin H. Yınanç'ın "İstanbul'un Fethine Dair Doğu Kaynakları", "Fatih Devrinde İstanbul", Doçent Tayyip Gökbilgin'in "İstanbul'un Fethi" konularında konferans vereceği duyurulmaktadır.

Bu önemli yıldönümü dolayısıyla İstanbul, İstanbul'un fethi, Fatih hakkında yazılar artar, haber ve yazılar şu veya bu şekilde İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü ile irtibatlandırılır. Burada bunları tabiatıyla söz konusu etmeyeceğiz.

6 Mart 1953 tarihli Milliyet gazetesindeki "Okulların 500 üncü fetih yılına hazırlığı" başlıklı küçük bir haberde "İstanbul'un fethinin 500 üncü yıldönümü münasebetiyle şehrimiz okullarının yapmakta oldukları fethine ait tablolar Milli Eğitim Müdürlüğü binasına gelmeye başlamıştır" denilmektedir. Ayrıca bu sıralarda fetih kutlamalarını görmeye gelecek turistlere kolaylıklar sağlanması yolunda bazı haberlere rastlanmaktadır.

7 Mart tarihli Akşam gazetesinde boğazda yaptığı bir gezintinin tahas-süslerinin etkisiyle yazılmış **Unutulan Hisar** başlıklı yazıda, Cemal Refik, Rumelihisarı'nın "yürekler acısı" halinden duyduğu ıstırapı ifade eder. "Vaktiyle fethin beş yüzüncü yıldönümü merasimine ait olarak hazırlanan on yıllık imar plânının baş taraflarında Rumelihisarı'nın tamiri işi de yer almıştı" diyen yazar; "atalet içinde zaman geçip plân daraltıldıkça tasarlanan işler" in birer ikişer plândan çıkarıldığını, fakat Rumelihisarı'nın tami-rinin hep yerini koruduğunu, ama henüz hiçbir şey yapılmadığını, kalan ikibuçuk ay içinde, Fâtih'in anılan eseri dört ay içinde yoktan var ettiği gö-

zönünde bulundurulursa tamiratın bitirilebileceğini söyler. Fakat ümitsizliğini belirtmeden kendini alamaz: "Evet, bu iş pekâlâ başarılabilir amma, o başarıcı kuvveti nereden bulsak?"

Yukarda anılan Yıldırım Beyazıt ve Timurlenk ile yine bu vesile ile çevrildiği ifade edilen Nasreddin Hoca filimleri gösterime girmiştir. (*Ulus*, 7 Mart 1953). Aynı tarihli *Akşam* gazetesinde Fetih Yıldönümü İçin İki Film Çevrilecek haberini görüyoruz. İtalyan film prodüktörü Dr. Toromotti gazetecilerle yaptığı konuşmada, Fâtih ve Bellini adlı iki film çevrileceğini söyler. Birini İtalyan, diğerini Türk rejisörün çekeceği filimlerin bir kısmı Türkiye'de bir kısmı İtalya'da çekilecektir. Aynı günkü *Son Saat* gazetesinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde bütün üniversite öğrencileri için seminerler yapıldığı kaydedilmektedir.

8 Mart tarihli haberlerden birisi, edebiyatımızın bir cephesini ortaya koyması bakımından önemlidir. Ankara'da çıkan Hürses'te İstanbul'un fetih yılı hazırlıklarına İstanbul'da olduğu gibi şehrimizin ilgili çevrelerinde de devam edildiği belirtilmektedir.

Bu meyanda, fetih festivallerine katılmak üzere İstanbul'a gidecek olan Devlet Tiyatrosu bu münasebetle vereceği temsili tespit etmek üzere uzun müddet incelemelerde bulunduktan sonra mevzua ait herhangi hazır bir Türkçe eserin bulunmadığını görür. Her ne kadar başka dillerde İstanbul'un fethi hakkında roman ve piyes olarak birçok eserler mevcutsa da yerli bir temsilden mahrum bulunmaktadır. Burada Türk kültürünün ve Türk edebiyatının bir durumu belki de zaafı vurgulanmış olmaktadır. Türk tarihinin sadece millet hayatında değil, dünya tarihi için de son derece önemli olayları edebî ürünlerimizde yer almamaktadır. Nitekim sahneye konmak için bir piyes bile bulunamaz. Roman da yoktur. Fakat bu eksikliğin yaşanması, tiyatro yazarlarımızı ve romancılarımızı, şairlerimizi bu yöne sevkedecektir. İstanbul'un 500. yıldönümü kutlamalarının veya hazırlıklarının bir de bu tarafı vardır. Nitekim Nazım Kurşunlu'nun bu konuda bir eser hazırladığı aynı haberde yer almaktadır. Hatta Devlet Tiyatrolarında yakında provalarına başlanacağı da ifade edilmektedir. Aynı gündeki diğer dikkat çekici bir haber de 500. fetih yıldönümünü Kutlama Derneğinin hazırladığı bir programın dernek üyeleri tarafından Ankara'ya getirilip hükümetin tasvibine sunulduğu ve tasdik edildiğidir. "Çok yaklaşmış olan kutlama gününe kadar Fâtih külliyesi, maruf zatların

kabirlerinin tanzimi işi ikmal edilecektir. Bu arada Fâtih'te bazı binalarla Askerlik Şubesinin yıktırılmasına başlanmıştır. Oradaki park da tanzim olunmaktadır".

9 Mart tarihli İstanbul'daki ilk, orta ve liselerde muhtelif resim sergilerinin açılacağı ve özellikle fetihle ilgili eserlerin teşhir edileceği haberi *Vatan*, *En Son Dakika* gazetelerinde verilir.

10 Mart'ta Reşat Ekrem Koçu, **Fetih** (*Resimli Hayat*), Mithat Cemal Kuntay, Büyük Adamlarımız Beyaz Perdede (*Son Posta*) yazılarını yazarlar. Kuntay, yukarda bahsi geçen Fâtih ve Bellini filminin tarihteki bazı yanlışlıklara düşmemesini temenni eder.

A. Süheyl Ünver, **İstanbul'un Fetih Hazırlıkları** başlıklı yazısında (*Milliyet*, 12 Mart 1953) İstanbul'un Fethi Derneğinin 5-10 kişiden mürekkep idare heyeti azasının fetih kutlamaları çerçevesinde muhakkak ki bir şey yapmak için çırpındığını, halbuki İstanbul'da oturanın bu on kişiden ibaret olmadığını söyler. Fâtih sadece İstanbul'un değil bütün memleketin malıdır. Ünver daha sonra o güne kadar yapılanları sıralar. Bunlar Fâtih ve Gülbahar Hatun türbelerinin, Fâtih külliyesi medreselerinin, Molla Gürânî gibi Fâtih devri büyüklerinin kabirlerinin tamiri, Fâtih türbesi bahçesinin tanzimi, Fâtih Camii avlusunda yerlere mermer döşenmesi, az miktarda da olsa ciddi bir neşriyata başlanmasıdır. Rahmetli Süheyl Ünver'in bundan sonra söyledikleri, ki kendisi bunlara "teessürname" diyor, kültür ve medeniyetimizin hediyesi olan bir "İstanbul efendisi"nin figanlarıdır. Bunlar şehrin, binaların, sokakların temizliği, insanların davranışları ile ilgili hususlardır.

15 Mart tarihli gazetelerde İstanbul Kadınlar Birliği'nin İstanbul'un fetihini kutlama hazırlıkları ile ilgili birtakım kararlar aldığı (*Milliyet*), Öğretmenler Derneği'nin Fetih, Fâtih ve İstanbul hakkında yazılmış şiirlerden mürekkep bir programla müsamere tertibine, o devre ait resimlerden bir sergi açılmasına ve Fâtih türbesi ile yine o devre ait kıymetli eserleri ziyarete karar verdiği (*Yeni Sabah*) haber verilmektedir.

Zuhuri Danışman'ın Fetih'ten Sonra tarihî romanından sonra (Zafer), Baki Çelebioğlu'nun Savrulun... Hazreti Fâtih Geliyor romanı tefrika edilmeye başlar. (*Ekonomi*, 16 Mart 1953).

17 Mart tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Fetih Derneği'nin İstanbul vali-

si ve Belediye reisinin başkanlığında toplanarak 500. fetih gününü kutlama hazırlıkları üzerinde çalıştığı haber verilmektedir. 17 Mart *Son Saat*, *Her Gün* gazetelerinde Patrik Athenagoras'ın verdiği fikirle, Yunan gazetelerinin İstanbul adının Kostantiniyye olarak değiştirilmesini istedikleri "İstanbul'un Adını Kimse Değiştiremez", "Yunanistan'dan Yine Dostluğa Yakışmayan Bazı Çatlak ve Cırlak Sesler Gelmeye Başladı" başlıkları ile verilir. Hele haberdeki şu cümleler bu konuda hâlâ devam eden dalâletimizi ilgililerin suratına şamar gibi vurmaktadır. Umalım ki bu şamar o durumda olanları uyandırsın.

"Bu kadar tezahürleri, münasebetleri ve yapılan anlaşmaları ve dost Yunan milletine yaptığımız cemileler, azizlikler, fedakârlık ve feragatlardan sonra, onların böyle hafif şeylerle, ufak tefek ve küçük hesaplarla uğraşmaları ve hele gazetelerinin neşriyat yapmaları cidden küstahça ve şımarıkça mahiyet taşımaktadır". (*Her Gün*, 17 Mart 1953) Bu konuda Bedîî Faik, **Dostluk!** Başlıklı bir yazı yazar. (*Dünya*, 17 Mart 1953) Buradaki şu satırları her hâlde yorumlamaya gerek yok.

"Beş yüzüncü fetih yılını niye kutlamıyormuşuz biliyor musunuz? Yunanlılarla dostluğumuz bozulmasın diye!..

İstanbul valisi, Atina'da çıkan *Apoyevmatini* gazetesinin muhabirine böyle söylemiş. "-Türk Hükûmeti demiş, Yunan dostluğuna çok kıymet verdiği için, hazırlıkları durdurduk!"

Bedîî Faik, 18 Mart tarihli *Dünya* gazetesinde, Yunanlıların Türklere karşı ayaklanmalarının yıldönümü Evangelizme yortusu olarak kutladıklarını söyler ve "Hiçbir şey olmasa, 500'üncü fetih yılını kutlamakla" üzerine tereddüt düşebilecek" bir Türk-Yunan dostluğunun, böyle bir yortu karşısında en azından yüz defa ölmesi, lâzım" der.

Valinin, Yunan gazetesine verdiği beyanat, hükûmetin bu konudaki tutumu, ayrıca Yunan gazetelerinin İstanbul'un adının değiştirilmesi konusundaki yayınlarına cevap niteliğindeki haber ve yazılar günlerce gazete sütunlarını işgal eder.

Ahmet Emin Yalman, **Ebedî İstanbul'umuz** (*Vatan*, 18 Mart 1953) başlıklı yazısında çarpıcı noktalara dikkati çeker: "Kostantin; Bizans'ın anarşisini, ahlâk düşkünlüğünü hatırlatan bir isimdir. Bunu canlandırmak hiçbir sebeple tasavvur edilemez. Kostantiniyye'nin harici âlemde yakın

vakitlere kadar kullanılan şekli, Constantinople'dur ki bize ancak kapitülasyon Türkiyesini, kendi evimizde efendi olmadığımız karanlık ve üzüntülü devirleri hatırlatır. Bunu bin zahmetle dünyanın hafızasından sildikten ve İstanbul adını tanıttuktan sonra tekrar oraya dönmeyi, istiklâl sahibi, modern bir Türkiye'nin nehiy ve inkârı diye telâkki ederiz. Buna razı olacak bir tek Türk tasavvur edilemez. Böyle biri çıkarsa, onu tımarhanelik saymak icap eder.

İstanbul'un fethi münasebetiyle hatırası ihya ve tebci edilecek bir tarihî şahsiyet varsa, o da Kostantin değil, Fâtih'tir".

....

"130 sene evvel bütün eski Yunan toprakları bizimdi, asırlarca müddet bizim kalmıştı. Bu toprakların en mühim kısmı, daha kırk sene evvel Türk vatanının kıymetli parçalarıydı. Bugün Türkiye'de yaşayan yüzbinlerce vatandaş, o topraklarda doğmuştu ve ona ait şahsî hatıraları muhafaza ediyorlar".

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde 500. fetih yıldönümü ile ilgili olarak ders ve seminerlere başlanmıştır. (Son Posta, 19 Mart 1953).

Bedri Rahmi Eyüboğlu, **Sergiler Dolusu** (Cumhuriyet, 19 Mart 1953) başlıklı yazısında, fetih yılı münasebetiyle bir Fâtih portresi sergisi düzenlenmesini ister. En az elli ressamın buna katılacağını söyler.

Yeşil Türkiye-Orman Mühendisleri Cemiyeti, kurulacak Fâtih Ormanının nerede kurulması gerektiği, ağaçların cinsi, büyüklüğü konusunda bir anket düzenler. (Akşam, 24 Mart 1953)

İstanbul'un 500'üncü fetih yıldönümünün Gaziantep'te de kutlanacağını, bu vesile ile bir resim sergisi açılacağını öğreniyoruz. (Zafer, 20 Mart 1953)

21 Mart tarihli 20'inci Asır gazetesinden Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı *Türk Dili* dergisinin Mayıs sayısının fetih şiirlerine ayrıldığı ifade edilmektedir. 22 Mart'taki Akşam'da ise lokanta, gazino ve kahvehanelere fetih yıldönümü dolayısıyla badana yaptırılması mecburiyeti getirildiği, diğer binaların ise arzuya bırakıldığı söylenmektedir.

28 Mart tarihli gazetelerde vali Fahrettin Kerim Gökay başkanlığında Fetih Derneğinin de iştirakiyle bir toplantı yapıldığı ve 10 gün sürecek kutlama faaliyetlerinin görüşüldüğü ve programın son şeklini aldığı bildi-

ılmaktadır. *Son Telgraf*, *Dünya*, *Yeni Sabah*, *Milliyet* vb. Bu vesile ile üzerinde durulan konulardan birinin de fetih şehitlerinin, Fâtih devri âlimlerinin mezarlarının tamir edildiğinin bildirilmesidir. Aynı tarihli *Son Saat* gazetesinde, İstanbul'un 500. fetih yıldönümü münasebetiyle Devlet Tiyatrosunun büyük bir turne hazırladığını, İstanbul'da Nazım Kurşunlu'nun *Fâtih* piyesinin sahneleneceğini öğreniyoruz. Turneye orkestra, opera ve tiyatro sanatçıları katılacaktır. *Gece Postası* ise bu vesile ile İstanbul'a gelecek turistlere rehberlik yapacak öğrencilere İstanbul Üniversitesi Talebe Birliğinin bir rehber kursu açtığını haber verir.

29 Mart *Cumhuriyet*, 30 Mart *Milliyet* gazetelerinde İstanbul Üniversitesinin fetih kutlama programının belli olduğu, 29 Mayıs öğleden sonra Fen Fakültesi konferans salonunda bir toplantı yapılacağı, Edebiyat Fakültesinde fetih ile ilgili seminerler düzenleneceği haberlerini görmekteyiz. Bu sırada gazetelerde Londra radyosunda da fetih ile ilgili konuşmaların yapılacağı bildirilmektedir. (*Vakit*, 26 Mart 1953; *Doğru Söz*, 31 Mart 1953)

Cemalettin Bildik, **İstanbul'un Fetih Yılı** (*Akşam*, 1 Nisan 1953) başlıklı yazısında bu konuda yapılan çalışmaların yetersizliğinden şikâyetçi olur ve bu meyanda Neveser Kökdeş, Necati Paşa ve Hüseyin Mayadağın besteledikleri marşları kaydederek.

Son Telgraf (1 Nisan 1953), Çemberlitaş Muallimler Birliğinde Prof. Zeki Velidi Togan'ın bir konferans vereceğini bildirir. Konferansta Zeki Velidi Togan, İstanbul ismi üzerinde durmuş, kelimenin Türkçe olmadığını, değişmesi gerektiğini söylemiştir. Bu, yeni bir tartışmayı doğurur. Hatırlanacağı gibi daha evvel İstanbul isminin "Mehmetçik" ile değiştirilmesi istenmişti. Ayrıca yukarıda ifade edildiği gibi Yunan gazeteleri şehrin adının Kostantaniyye olarak değiştirilmesini teklif etmişti. Zeki Velidi'nin teklifini kaydeden *Zafer* (4 Nisan 1953) "Bu mesele hakkında görüş ve ihtisas sahibi profesör ve mütehassıslar, İstanbul isminin; kuruluşundan bugüne kadar devam edip geldiğini ve lisanımıza yerleştiğini, artık başka şekli olmayacağını söylemişlerdir" dedikten sonra, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği'nin bu konuda Zeki Velidi'yi ağır bir dille tenkit eden tebliğinden söz eder. Mehmet Faruk Gürtunca (*Her Gün*, 3 Nisan 1953) **İstanbul'un İsmi Değiştirilmeli mi** diye sorar. Bunun mümkün olamayacağını uzun uzun anlatır. Aynı günkü *Cumhuriyet* gazetesinde ise "Belediyede "500'üncü Fetih yılı şenlikleri komitesi" kurulduğunu öğreniyoruz. Şen-

liklere Gülhane Parkı'nda eğlencelerle başlanacağı, Sergi Sarayı bahçesine sirkler ve lunapark getirileceği, Açık hava Tiyatrosunda konserler, müsamere verileceği, memleket dahilinde kehribarcılık, yazmancılık, gümüş işlemecilik gibi eski Türk el sanatlarıyla uğraşanların ufak el tezgâhlarıyla davet edilecekleri kaydedilmektedir.

En Son Dakika (2 Nisan 1953) gazetesinde Anahtar imzası altında bu vesileyle çıkan Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın **Fetih Destanı** kitabından bahsedilmektedir.

Kadircan Kafılı (*Yeni Sabah*, 3 Nisan 1953) **İstanbul Fethi ve Din!**.. başlıklı yazısında onbeş senedir söylenen ve hemen büyük bir kısmı gerçekleştirilemeyen düşünceleri sıraladıktan sonra, bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığının ne gibi hazırlıklar yaptığını sorar ve Kadri Tek isimli okuyucusunun teklifini yazar: "Fetih yıldönümünün ilk Cuma günü Türkiye'deki bütün camilerde okunmak üzere Diyanet İşleri Reisliği fethine dair bir hutbe hazırlasa olmaz mı?" Kadircan kafılı sonra şöyle devam eder:

"Pek güzel olur ve bu münasebetle din kuvvetinin tarihimizdeki müsbet tesirleri bir defa daha halka izah edilir. Bence bu hutbe şu yalvarışla bitmelidir.

- Ey Allahım, verdiğin nimetlere şükranımızı ispat edemediğimiz için bizi bağışla! Ey Ulu Peygamberimiz, verdiğin müjdeye layık görüldüğümüzden dolayı hissettiğimiz minnettarlığı hakkıyla cevaplandıramadık diye bizi şefaatten mahrum etme!"

Son Telgraf (3 Nisan 1953) gazetesi "500'üncü Fetih Yılı Kutlama Programı" başlığını koyar, bu haberi aynen alıyoruz:

Merasim; eski ve yeni takvimlere göre; 29 Mayıs ile 7 Haziran 1953 tarihleri arasında tertiplenmiştir. İlk gün resmî törenlere tahsis edilecek ve Fâtih'in İstanbul'un fethinden evvel karargâhını kurduğu Maltepe civarında; Topkapı'nın karşısına isabet eden meydanda temsili bir otağ kurulacaktır. Bu otağ mahallî mütehassıs dekoratörler tarafından tanzim edilecektir.

Merasime saat 9'da Fâtih meydanında bir hitabe ile başlanacaktır. 101 pare topla surlar temsili olarak bombardıman edilecektir. Mehter takımı; Yeniçeri; Kapıkulu kıt'aları merasime iştirak edeceklerdir. Halîç'te toplanmış olan donanmadan da saat 9'dan itibaren 101 päre top

atılmağa başlanacak ve 500 Levent Cibali-Unkapanı-Saraçhane yolu ile Fâtih meydanındaki merasime gideceklerdir.

Ayrıca Üniversitede 500. yıl ve İstanbul'un fethine ait konferanslar verilecektir.

Teknik Üniversitede sanat sergileri açılacaktır. Bir Millî oyunlar günü tertip edilmiştir. Bütün bunlardan başka Ankara Devlet Tiyatrosu ve Operası şehrimizde temsiller; Avukat Ercüment Baker idaresinde 500 kişilik bir koro konser verecektir.

Merasim günleri devamınca geceleri fener alayları yapılacaktır.

Panayır ve Luna Parkta da eğlenceler tertip olunacak ve bu iş için yerli ve yabancı artistler temin edilecektir.

500. yılı kutlama hâtırası olarak Fâtih'in resmini hâvi 1000 tane numaralı altın madalya bastırılmış bulunmaktadır. Bu madalyalar 29 Mayıs'tan itibaren bankalarda tanesi 500 liradan satılacaktır.

500. yıl münasebeti ile Ankara'da 30-40 formalık kitaplar bastırılmaktadır. Ayrıca 500. yılı kutlama merasimine tesadüf eden zaman içinde Hava; Deniz yolları ve trenlerde tanzilat yapılacak ve şehrimize gelen misafirlerin otel sıkıntısını önlemek maksadiyle Deniz Bank'ın büyük vapurlarından bir kaç bu işe tahsis edilecektir.

Hürriyet (3 Nisan 1953) gazetesi 500 üncü Fetih Yılında Mekteplerimiz Ne Yapacak? başlığı altında, Maarif Vekâletinin yayınladığı taminden söz eder. Buna göre, bütün okullar 26 Mayıs'tan itibaren derslerini, İstanbul'un fethi ve 500. yıldönümü etrafında toplayacaklar, tarih derslerinde talebe, İstanbul'un fethinin tarihini, eski İstanbul'un durumunu, muhtelif tarihî olayları, memleketin geçirdiği tarihî devirleri izah edeceklerdir. Coğrafya derslerinde İstanbul tanıtılacak, 29 Mayıs'ta merasime iştirak etmeyen okullar, okullarında konferans ve toplantılar tertip edecekler, İstanbul'a ait piyesler sahneleyecekler, müzik ve diğer spor hareketleri, geziler yapacaklardır. Ayrıca okullar arası şiir, piyes, şarkı, resim müsabakaları da düzenleyeceklerdir.

5 Nisan 1953 tarihli *Son Telgraf* gazetesinde **Fetih Törenine Katılacak Mehter Ekibi Hazırlandı** başlıklı haberde fetih gününde Maltepe ve Topkapı surlarının yanında kurulacak otağ çadırlarının tamir edilmekte, Askerî Müzedeki tarihî elbiselerle 150 kişilik tarihî canlı bir kıt'a meydana

getirilmekte olduğu vb. bildirilmektedir. Buradan nakledeceğimiz şu satırlar fetih kutlamalarının neleri ortaya çıkardığını göstermektedir. Burada konumuzla doğrudan ilgili olmamakla beraber dinlediğim bir hikâyeyi nakletmek ihtiyacını duyuyorum. İngiltere kralı VIII. Edvard 1936'da İstanbul'a gelir. Denizci bir milletin kralı olarak Barbaros Hayrettin Paşa'nın kabrini ziyaret etmek ister. Dünya denizcilik tarihinin bu en büyük komutanının kabrini ziyaret etmek kadirşinashğını gösterir. Halbuki Hayrettin Paşa'nın türbesi ve çevresi perişanlık içerisinde. Alelacele çevre şöyle bir temizlenir. Şimdi söylenenleri nakledeyim:

"Bir Yeniçeri ortası; Sipahi takımı; bir manga kuvvetinde 9 kişilik (serdengeçtiler); topçular; humbaracılar (bombacı), lâğımıcılar (istihkâm), Cebeciler (ordu donatımı ile 3 katlı Mehter takımı. Bunların tarihi elbise ve silahları ikmal edilmek üzeredir. Bunlar gündüz ve gece merasime katılacaklardır.

Pek yakın bir zamanda Mehter takımı, 7 kata, 72 kişiye yükseltilecek; hayvan üstünde taşınacak kösler de (büyük davul) bulundurulacaktır. Mehter takımı hazırlanmıştır.

Bu tarihi birliğe atalarımızın oyunları; cirit, kemankeşlik gibi gösteriler öğretilmekte olduğu gibi eski selâmlama usulleri ile yürüyüş nizamları da öğretilmektedir. Bu teşekkül Askerî Müzenin esas tarihi birliği olarak kalacaktır".

Görülüyor ki ihmal edilen, terk edilen, vaz geçilen, devrini tamamladığı için bir kenara bırakılan pek çok değerlin kültürel ve folklorik kıymet olarak değerlendirilmesinde İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü kutlamalarının önemli bir payı ve yeri vardır.

Bundan sonra kutlama programı yoğunlaşacaktır. Tabii fetih, Fâtihi ve Fâtihi devri ile ilgili yazılarda da bir artış görülecektir.

7 Nisan 1953 tarihli *Her Gün* gazetesinde **Fethin 53 Günü** başlıklı resimli bir yazı serisi başlar. Burada geçmişte 53 gün yaşananlar tek tek aynı gün resimli bir şekilde anlatılır.

11 Nisan, *İstanbul Ekspres* gazetesinde, basketbol takımları arasında "Fâtihi Kupası" için bir yarışma -karşılaşma- düzenlenmesi teklif edilir.

Dünya (12 Nisan 1953) gazetesi Paris'te Şark Dilleri Mektebinin idarecisi ve Enstitü üyelerinden Mr. Henry Masse'nin Fâtihi Sultan Mehmet

Devri hakkında bir konferans verdiğini yazar.

Gazetelerde yukardan beri anlattığımız olaylarla daha doğrusu yapılması düşünülenlerle ilgili haberler çıkmaya devam eder. Yeni diziler, seriler başlar fetihle ilgili. Neşir haberleri çıkar. İbrahim Minnetoğlu'nun **İstanbul Fethi Denemesi** (*Her Gün*, 18 Nisan 1953), Nezihe Araz'ın **Mehmet bin Murad Han** (*Son Saat*, Araz'ın Eseri, 21 Nisan 1953) bunlardır.

Türkiye Turing Otomobil Kulübünün İstanbul'u Sevenler Komitesi İstanbul'un fetih kahramanlarından Ulubatlı Hasan'ın hâtırasını yaşatmak üzere mermer bir kitabe yaptırmış Topkapı haricinde nispeten sağlam kalmış bir burç'a merasimle astırmıştır. (*Ulus*, 22 Nisan 1953) Anılan kurumun başkanı Reşit Saffet Atabineç'in, Marsilya, Barselona, Madrid, Lizbon, Paris, Lâhey, Amsterdam, Bonn üniversitelerinde İstanbul'un fethine dair konferanslar vermek üzere 24 Nisan tarihinde hareket edeceği bildirilir. (*Yeni Sabah*, 22 Nisan 1953). İstanbul Fetih Derneği Başkanlığı aynı tarihli *Yeni Sabah* ve *Hürriyet* gazetelerine bir ilân verir: "İstanbul fethinin beşyüzüncü yılını kutlama vesilesiyle iki numaralı parkta yapılacak şenliklere sirk, lunapark, revü vesaire gibi atraksiyonlarla iştirak etmek isteyen firmaların kat'i tekliflerini azami 28 Nisan Salı gününe kadar Derneğimiz Başkanlığına tevdi etmeleri".

Fetih kutlamalarına öğrencilerin katılımını sağlamak için üniversitedeki imtihanlar 15 gün tehir edilir. (*Milliyet*, 25 Nisan 1953)

Fetih günleri yaklaştığı için toplantı ve konferansların sayısında bir artış oluyor. Bunları tek tek vermek yerine işaretle iktifa edelim. Sadece bazı çarpıcı olaylara işaret edelim. Yunan gazeteleri İstanbul'daki okullarda Rum çocuklara da Fâtih'in şahsiyeti ile ilgili kompozisyon yazdırılmasını demokrasiye aykırı bulurlar. Türk gazeteleri buna cevap verirler. (*Yeni Sabah*, 26 Nisan 1953) Komünizmle Mücadele dergisinde Ayasofya'nın cami yapılması konusunda yazı yazar Milliyetçiler Derneği mensupları laikliğe aykırı hareket ettikleri için mahkemeye verilirler. (*a gazete*, 28 Nisan 1953)

Mısır'ın başvekili ve Silâhlı Kuvvetler Başkomutanı General Muhammed Necip, İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesini anlatan bir Türk filminin, Yunan elçisinin, Yunan milletinin milli hislerini rencide ettiğini ileri sürerek başvurusu üzerine, Mısır sinemalarında gösterilmesini yasaklamıştır. (*Yeni Sabah*, 28 Nisan 1953)

(Devam edecek)

Kadın Yazarlarımızın Fâtih'e ve Fethe Bakışları(3)

Prof. Dr. Sema UĞURCAN

Fethin 500. yıldönümü kutlamalarında Fâtih'le ilgili neşriyât artar. Sâmiha Ayverdi ve Nezihe Araz bu neşriyâta birer kitap ile katılırlar. Her iki de kitaplarının başına çalışmalarının hocaları Kenan Rifâî'nin Fâtih konusunda kendilerini irşat ettiğine dair not koyarlar. İki kitap da yazarlarının kalem tecrübesinde "ilk" olma özelliği taşır. *Fâtih'in Derunî Dünyası* Nezihe Araz'ın bir daha dönmeyeceği şiir faaliyetinden sonra ilk kitabıdır. Roman ve mensur şiir ile edebiyat dünyasına giren Sâmiha Ayverdi'nin sonraları sık kullanacağı yüksek değerleri taşıyan insan portreleri ve tarih denemeleri tarzının ilk örneği *Edebî ve Manevî Dünyası içinde Fâtih*'tir. Burada hikâyesini bildiğimiz bir hayatın ve çağ değiştiren olayın; yazarları tarafından hangi bakış açısı, yorumlama tarzı, kompozisyon düzeni ve üslup cehti çerçevesinde ele alındığını göstermeye çalışacağız.

I. Sâmiha Ayverdi'ye Göre Fâtih Sultan Mehmet

Edebî ve Manevî Dünyası içinde Fâtih kitabı ile *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları* (1975) ve *Abide Şahsiyetler* (1976) içindeki bölümlerde, Sâmiha Ayverdi Fâtih'in devlet adamı, büyük komutan, mutasavvıf, âlim, sanatkâr özellikleri üzerinde durur. Derunî tarafını da ekleyerek bir Fâtih portresi ortaya çıkarır. Bunun için arşiv vesikaları, tarih-biyografi-hatıra kitapları, yabancı kaynaklar, menakıbnameler, divanlar... daha da önemlisi kendi sezgilerinden faydalanır. Fâtih "büyük" sıfatını nasıl hak etmişti, büyüklüğün yükünü nasıl taşıyor, bunu memleket-insanlık yararına nasıl kullanıyordu? Bunları tahlil eder. Böylece büyük insan, büyük insanı tanıtmış olur.

Sâmiha Ayverdi'nin *Edebî ve Manevî Dünyasında Fâtih*¹ kitabındaki değerlendirmesini üç noktada ele alacağız: 1. Fâtih'i yetiştiren cemiyetin kıymet hükümleri. 2. O hükümleri Fâtih'in benimseme tarzı. 3. O değerlere Fâtih'in katkıları.

1. Fâtih ve cemiyet

Sâmiha Ayverdi Fâtih'i anlatırken onun düşündükleri ve yaptıkları ile içinde bulunduğu cemiyetin kıymet hükümleri arasında ilişki kurar. Bu

¹ İstanbul 1974, İstanbul Fethi Cemiyeti Neşriyatı, 2. bs., s. 334. Yazımızdaki iktibaslar bu nüshadan yapılmıştır.

değerler manzumesi İslâm dininden, Türk devlet geleneğinden, Osmanlı hanedanının temel prensiplerinden oluşmaktadır. Sâmiha Ayverdi böylece Fâtih'in büyüklüğünü bir devam zincirine bağlamaktadır. Askerlik, devlet idaresi, ilim, sanat, tasavvuf konusundaki alâkasının, taht-taç konusundaki istighnasının oluşmasında babası II. Murat'ın rolü büyüktür. Babası kadar hocaları da aslı kıymetlerini islâmiyet'ten almalarını sağlayarak, onu "büyük insan" olma yolunda hazırlamıştır. Bütün fetih hareketlerinin ideolojik arka plânında islâmî cihad geleneği yatar. Savaşlar istilâ, kör iktidar mücadelesi değil, "îlâ-yı kelîmetullah" için yapılan gazalardır. Siyasî ve askerî ahlakta Fâtih Peygamberinin izinden gider. Zulme rıza göstermez. Farklı dinlere-inançlara müsamaha yolunda, düşmanı af-lütuf yolunda, memleket hesabına tehlike gördüğünde cezalandırma yolunda, şahsına işlenen suçları bağışlamak yolunda, esir tebaaya hak-hürriyet bahşetme yolunda Peygamberi örnek edinir. Fetihten sonra İstanbul'u bir imparatorluk başkenti haline getirirken, dünyanın her yerinden âlimler toplaması dininin ilme verdiği önemle ilgilidir. Kendisi de şair olan Fâtih'in şairlere kıymet vermesi, Peygamberimizin de hayatında görülen bir davranıştır. Sâmiha Ayverdi âyet-hadis-vecizelerle Fâtih'in hareketleri arasındaki benzerliğini vurgular. Burada da devam zinciri söz konusudur. Bu "izinden gitme vâkiası" bir tek Fâtih'e has değildir. Ayverdi bu faaliyeti, "atalarının ananesine uymak" olarak değerlendirir. (s. 67)

Sâmiha Ayverdi, Fâtih'in "mutasavvıf" tarafına ve ona tasavvuf terbiyesi kazandıran Akşemseddin ile ilişkisine, *Menakıbnâme*'den, Taşköprülüzade Ahmet'in şakâyk-ı Numaniye'sinden, Akşemseddin'in Fâtih'e yolladığı mektuplardan iktibaslar yaparak yer verir. Fâtih hakkındaki hiç bir çalışmada bu ilişki o kadar önemli yer tutmaz. Kitapta Fâtih gibi tahlil edilmiş tek kahraman Akşemseddin'dir. Fâtih'in diğer çağdaşları, sadece onun etrafında olmaları açısından tanıtılmıştır. Rehber ile öğrencisinin ilişkisini anlatırken Sâmiha Ayverdi'nin üslûbu en lirik ve coşkun noktasına ulaşır. Mürşid-mürîd konumlarının ciddiyetini şöyle belirtir: "Fâtih'i kütlenin sembolik ifadesi kabul eden Akşemseddin, âlem halkına Fâtih kanalıyla çıkış yapıp, onun vasıtasıyla alış veriş kuran bir rehber durumundadır." (s. 40) Akşemseddin, mürşidi Hacı Bayram Veli vasıtasıyla fethin kendilerine müyesser olacağını bilmektedir. İstanbul'u kuşatırken, takatinin kesildiği noktalarda hükümdara ısrarla destek olur, kazanacağı konusunda ikna

eder. Hakkındaki menkıbelere göre fethin gerçekleştiğini aynelyakîn görür. Hükümdarın zaferden sonraki neşesi, ülke açmanın gururundan değil, böyle bir ulunun kendisine yardımcı olmasından ileri gelmektedir. Fâtih'in bu itirafı, bize şeyh Galib'in "Efendimsin cihanda itibarım varsa sendendir" mısraını hatırlatmaktadır. Akşemseddin, şehre giren hükümdara artık "mücahid-i fi-sebilullah" olması gerektiğini söyler. Daha sonra genç hükümdarın çok büyük bir iş başarmanın verdiği teslimiyetle, kütleye hizmet edeceğine tarikat tahsiline sülûk etme arzusunu doğru bulmaz. Hükümdar veliliğinin âdillik olduğunu söyleyerek onu mesuliyetleriyle baş başa bırakır. Böylece Türk milletine hizmet eder. Sâmiha Ayverdi'nin Fâtih'in müşhidinden uzak olmasının, "hayatının ârızalarında tasavuf yardımına başvurmasını, rıza kapısına sığınıp dinlenmesini engellemediğini" (s. 41) belirtir. Böylece derviş ruhlu hükümdarın tasavvufun hazırlık safhasını yaşadığını, kemal ve coşkunluk safhasını birbirini içine geçmiş şekilde hissettiğini, duyduklarını şiirlerinde dile getirdiğini söyler.

2. Fâtih'in cemiyetin değerlerini benimseme tarzı:

Burada Fâtih'in kendi ferdî vicdanı ile ma'serî vicdanı kaynaştırması konusunda Sâmiha Ayverdi'nin düşüncelerini belirteceğiz. Sâmiha Ayverdi; Fâtih büyüklüğünü yaşadığı muhitinden alsa da, onları benimseme ve aşma bakımından o muhitin üstünde olduğu fikrindedir. Zengin kaynaklardan beslenmiş fakat kendi kendisinden gelen tesirler bulduklarından daha fazla olmuştur: Fâtih'in büyüklüğü "icraat ve muvaffakiyetlerinde fırsat ve tesadüflerden faydalanmış olmasından değil, yaptığından ve yapacağından haberi bulunan bir sistem sahibi olmasından" ileri gelmektedir. (s. 323) Akşemseddin'in irşadını kendisine mâl etmesi de ka'bî ölçüsünde olmuştur. Sâmiha Ayverdi'ye göre münasebetlerinde Akşemseddin gösterici, Fâtih ise görücü, işleyici ve göstericidir. Yukarıda gösterdiğimiz prensipleri fiil haline getirip cihana arz etmekte fikir adamlığını aşan bir güce sahiptir.

Sâmiha Ayverdi Fâtih'in icraatını "takip fikri, sabır, irade" gibi karakter özellikleriyle gerçekleştirdiğini söyler. Manisa'daki ikinci şehzadelik yılları, sabretmek, beklemek, düşünmek, nihayet icra etmek vetiresinde adım adım yürüdüğü yıllardır. Tahta geçer geçmez, idealini gerçekleştirmeye koyulur: İstanbul'u fethederek müjdesi verilen emir olmak, Batının teslimine karşı Doğunun tevhidini göstermek. Savaşlarla 17 ülke fetheden bir

kahramandır. Çünkü bu 17 ülke "yer yer, ada ada" onun siyasi birliğini bozmaktadır. Onların birlik içine girmeleri gerekir.

Sâmiha Ayverdi Fâtih'te zıtlıklar birliği bulur. Onun da değişik, birbirine uymayan meyil ve duyguları vardır. Ancak Fâtih'in büyüklüğü onları "bir aşk ve iman potasına atarak yekpare bir cevher haline sokması"ndan ileri gelir. (s. 312) Kitapta sık geçen "tevhid, âhenk, birlik, kaynaşma, tek merkez olma" gibi ifadeler; Fâtih'in islâmî vahdet anlayışını sosyal ve ferdî her alana yayması hususuna dikkati yönelten ifadelerdir. Yazar, Fâtih'in şiirlerindeki "rakib" kelimesinde, karakterini açıklayan önemli bir mânâ gücü bulur. Fâtih'in rakibinin siyaset ve aşk dünyasındaki kimse olmayıp bizzat kendisi olduğu yorumunda bulunur. Asıl rakibinin "kendinden kendine ses veren buruk ve abes duygu" olduğunu düşünür. (s. 250) Böylece Fâtih'i bütün o seferlerinin dışında, önce kendi içinde yolculuğa çıkan, kemale ulaşmasını engelleyen güçlerle mücadele eden bir insan olarak gösterir.

3. Bu değerlere Fâtih'in katkıları:

Burada Sâmiha Ayverdi'nin Fâtih'in, Türk medeniyetini şahikaya çıkaran hareketlerini nasıl tahlil ettiğini göstereceğiz. Ayverdi'ye göre Fâtih hükümdar olduğunda, islâm tefekkürü dünya fikir hayatındaki kible rolünü kaybetmiştir. Ona yeni bir istikamet vermek gerekir. Fâtih bu misyonu yüklenir. Islâmiyet'in vahdet anlayışı, icraâtını şu alanlara sevk ettirir: 1. Anadolu ile Rumeli toprakları arasındaki tek yabancıyı Bizans'ı fethederek, toprak bütünlüğünü sağlamak. 2. Anadolu Türk Beylerinin varlığına son vererek Türk birliğini kurmak. 3. Gerçekleştirmeye ramak kalmış bir ideal olarak Müslüman Doğu dünyası ile Hristiyan Batı dünyasını yani hilâl ile salibi birleştirmek. 4. Buna bağlı olarak madde ile ruhu birleştirmek. Ayverdi, bunda da Akşemseddin'in rolünü belirtir. Fetih'ten sonra müridi-ne giydirdiği iki başlı serpuşla, bu zıt âlemleri birleştirme fikrini onun şuraltına işlemek istemiştir.

Sâmiha Ayverdi, fetih'ten sonra gerçekleştirmek istediği "modern, lâik, medenî" devlet-millet nizamıyla ilgili faaliyetlerini dile getirir: Fâtih idaresinin temeli sayılan diyanet ve hukuk heyetini teşkilâtlandırır. O zamana kadar geçerli kanunların yerine, devrin şartlarını göz önüne alan esaslı-dünyevî anayasa düzenler. Vicdan, ahlâk gibi değerlerin memleketin sosyal

kontrolünü kanunlar kadar sağlayacağı gerçeğinden hareketle ananeye değer verir. "Dayandığı ahlâk anlayışıyla topluluk vicdanını yüksek tutmak ve onu kendi kendini murakabe, tahdit ve tenkit edecek şuura götürmek" yolunu açar. (s. 178) Devşirmelerin devlet bürokrasisinde yer almaları Fâtih'le gelenek haline gelir.² Tebasındaki yabancılara geniş haklar tanır. Katolik düşmanı Genaidos'u Ortodoks patriği tayin etmekle, Doğu Hristiyanlığının Batı Hristiyanlığı karşısında yaşamasını sağlar. Şehri Türkleştirir, imar eder.

Sâmiha Ayverdi onun aklı-naklı ilim ve sanat sahasında Müslüman ve Hristiyan dünyasından getirttiği kişileri yüceltmesini, onlarla birebir meşgul olarak ilim-sanat susuzluğunu gidermesini çeşitli anekdotlarla anlatır. Üniversiteler, haritalar, rasathaneler, tablolar, madalyonlardan, kısaca "akıl imanına uyan" Fâtih'in meydana getirdiği dünyanın zenginliğinden söz eder. Fâtih'in şiirlerinden hareketle onun karakterinin önemli vasıflarını ortaya koyar. Aşk, kadere rıza, kanaatkârlık, mestlik, tabiat, kahramanlık gibi ortak konuları işlerken, kendi şahsiyetinden, ferdi tecrübesinden, duyuş tarzından hangi unsurları kattığını belirtir.

Hâlin ve istikbalin büyük işlerini gerçekleştirecek tarihin yüksek vazifelerini başaran Fâtih Avrupa'ya da iyilik yapmış olur. Çünkü kendilerine gelmesine yol açacak şekilde onları kendi kendileriyle yüzleştirir. Sâmiha Ayverdi'nin gözünde Fâtih'in en önemli rolü Doğu ile Batı'nın eksik noktalarını tamamlayacak bir terkip yaratmasıdır. Ömrü vefa etseydi ve yaptıkları sonraki nesillerce devam ettirilseydi, Fâtih'in dünyaya nasıl bir miras bırakabileceğini şöyle değerlendirir: "Batı rönesansının benzeri doğuda da oluşur, üstelik batı gibi sırf akliyeciliğe dayanmadığı için, insanları kemiren iman-maneviyat yoksulluğunun önü, o günden itibaren kesilmiş olurdu." (s. 323)

Sâmiha Ayverdi'nin büyük insanın büyük prensiplere uyması, kendine mal etmesi ve yenisini eklemesi konusundaki düşüncelerini, cemiyetle arasındaki gönül birliği hakkındaki düşünceleriyle tamamlayacağız: "Cemiyet onda kendi müstakbel şeklini, tasavvurlarını ve bekaa sırrını görüyor, o da cemiyeti kendi iç tasvirine, beşeriyet için ideal insan tipine doğru istikamet-

² Sâmiha Ayverdi, devşirmelerinin devlete zarar verdiği hususundaki iddiaları çürütür. Devlete hiyanet devşirme ile ilgili husus değil, insanın bizzat mayası ile ilgili bir husustur. Bkz. s. 107.

lendirmeye uğraşıyordu." (s. 310) Böylece Fâtih devri, Türk tarihinin hiç bir döneminde görülmemiş bir altın çağ, mesut zaman olur. Kenan Gürsoy, "Sâmiha Ayverdi'nin Tefekkür Dünyası ve insan" yazısında, Sâmiha Ayverdi'nin bu alışveriş konusundaki dikkatine şöyle bir yorum getirir: "Büyük Adam kütlenin zaman içinde gerçekleştireceği oluş ve kıvâmı, bir aşk, çile ve tekâmül diyalektiği halinde kendi içinde yaşamış olandır."³

II. Nezihe Araz'a Göre Fâtih Sultan Mehmet

Nezihe Araz daha sonraki yazış tarzının temelini teşkil eden Türk-is-lâm büyüklerinin edebî biyografilerine, hayatı eser, eseri hayat ile anlatmaya *Fâtih'in Derûnî Dünyası*⁴ ile başlar. Bu eser, sonraki eserlerinde gördüğümüz tarih-efsane-menkıbe gibi kaynaklardan yararlanarak, halk inançlarını toplayarak, alegoriler kullanarak büyüklerin portrelerini çizme tarzının ilk örneğidir. Sâmiha Ayverdi kitabında Fâtih'in aksiyonundan ziyade, o aksiyonun temelindeki mihrakların üzerinde duruyordu. Nezihe Araz bu mihraklara yer vermekle beraber hareketin bizzat kendisini nakletmeyi tercih eder. Şahıs portrelerine eşlik eden üslubu, Sâmiha Ayverdi'nin üslubundaki sanatkârânelikten çok gazeteci dilinin rahat, kısa, kesin edasını taşır. Durumlar ve olayları ile Fâtih'in dünyasını anlattığı kısımlar, Fâtih konulu bir romanın tarihî bilgi verme kısımlarını andırır.

Nezihe Araz kitabını üçe ayırır: Toprak-Tohum-Meyve... "Toprak"ta dinler tarihinde ve siyasî tarihte Doğu-Orta Doğu dünyasından Fâtih'in benzeri birkaç hükümdardan bahseder: Sanatkâr hükümdar Davut, mistik menşeli, sanatkâr ve hikmet sahibi Süleyman Peygamber, şarkı ve garbı birleştiren Iskender, adaletiyle meşhur Sasanî Nuşirevan, nihayet tasavvufi ahlâkı ile bezenmiş Alâeddin Keykubat. Böylece Fâtih'in bir insanlık mirasını devraldığını söylemek ister. Fâtih'i yetiştiren manevî toprağın ürünü-nü beslemeye elverişli olduğunu belirtmek için bu kısım için "Toprak" alegorisini kullandığını düşünüyoruz.

Kitabın en uzun bölümü "Tohum" adını taşır Nezihe Araz kronolojiye oldukça riayet ederek Fâtih'in çocukluğu, tahta geçmesi ve ilk icraatı hak-

³ Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmiha Ayverdi Hâtıra Sayısı. Yıl 17, Ekim 1988, nr. 4, s.?

⁴ İstanbul 1953, İnkılap Kitabevi, s. 219. İktibaslar bu nüshaya aittir.

kinda bilgi verir. Fethin arkasındaki siyasi, coğrafi, tarihî şartların panoramasını çizer. Fethin gerçekleşmesini anlatırken, üslubu heyecanlı bir ton kazanır. Başarının sebep ve sonucunu cihad geleneğine bağladığı kadar, siyasi dünyanın icâblarına da bağlar. Fâtih'in büyük bir devlet kurma fikrini taşıdığını, bunu ancak İstanbul'u fethetmekle yapabileceğini, fetihle büyük devlet kurma fikrini gerçekleştirme adımını attığını belirtir. Cihad geleneği hakkında da şunları söyler: "Fâtih kurmak şerefine nâil olduğu büyük dünya imparatorluğunda kılıcını hiç bir zaman her hangi bir ihtirasın hizmetinde kullanmamış, ancak ana prensipleri peygamberinin emellerine dayanan büyük idealini tahakkuk ettirmek için bu kılıç kınından sıyrılmıştır." (s. 73) Fâtih'in Doğu Roma'dan sonra Batı Roma topraklarını fethi için yaptığı Otranto seferine önem verir. Sâmîha Ayverdi gibi Nezihe Araz da Fâtih'in 17 devleti yıktığını söyler.

Fâtih'in siyasi-askeri-diplomatik faaliyetini, hükümrانlık gücünü ve onların ardındaki ideolojiyi göstermek üzere vesikalarından ıktibaslar yapar: Uzun Hasan'a yahut Venediklilere gönderdiği mektuplarda Fâtih'in hükümdar olarak kendini ve misyonunu nasıl yorumladığına dair can alıcı noktaları vurgular.

Kurduğu devletin devam sırlarını anlatırken siyasi gücünün dışında sosyal gücü üzerinde durur. Sanat tarihi ve ilim tarihi alanına girecek faaliyetlerin mahiyetini özetler. İstanbul'da fetihten sonra yaptıklarını "şehrin manevî fethi" olarak yorumlar. (s. 78) Şehrin Türklerce iskân edilmesi ve Türk mahallelerinin doğmasına yer verir. Şehrin eski sakinleri ve gayri müslimlere uyguladığı "birlikte yaşama" politikasından söz eder.

Nezihe Araz sayılarla konuşur. Fethedilen yerlerin sayısını yukarıda söyledik. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin çalışmalarına dayanarak hükümdarlığında İstanbul'daki mimarî eserlerin ve imparatorluk coğrafyasındaki mimarî eserlerin sayısını verir: Bütün ülkede 57 medrese, 308 cami ve mescit inşa edilmiştir. Bu eserlerden 23 medrese, 184 cami, 31 hamam, 10 han, 120 türbe-kabir İstanbul şehrinde dir. Kelimelerle Fâtih medresesinin planını çizer. Derslerin dökümünü çıkarır. Şahsî kütüphanesindeki kitapların çeşitliliğini ilgi alanının çeşitliliğine delil olarak sunar. Devlet adamlığında önemli bir noktaya temas eder: O millet ile arasındaki uçurumu kaldırmıştır. Tebdili kıyafetle yahut kimliğini belli ederek halkın arasına karışmasından bahseder. Halkıyla aralarındaki diyaloglar, iki tarafın birbi-

riyle güç-zekâ alışverişini gösteren örneklerdir. Fâtih'in sisteminin yetiştirdiği ulema, bürokrat, ruhânî ve sanatkârın, onunla halk arasında bir köprü oluşturmaları vâkiasına dikkati çeker.

Nezihe Araz Fâtih'in şiirlerine geniş yer ayırır. Birinci vasıf olarak onlarda samimiyet bulur. Avnî mahlasını seçmesinin sebebini tesadüfî bulmaz. "Fâtih şairliğini, şahsiyetini bütünleyen, tamamlayan bir eleman, bir zahir ve medetkâr olarak kabul etmiştir." (s. 146) Hayatında geçirdiği üç önemli şokun, çocuk yaşta tahta çıkıp indirilmesi, İstanbul'u feth etmesi, Akşemseddin'den ayrılışı şoklarının bu şiirlerdeki izlerini arar. Fâtih'in bizzat kendisine büyük önem verdiği için Nezihe Araz bu uzun bölümü tohum alegorisi ile adlandırır.

Kitabın "Meyve-el Muzaffer Daimâ" başlıklı son kısmı; Fâtih'in zihniyet ve hareketlerinin özeti, sonraki dönemlere tesirinin vurgulanmasıdır. Nezihe Araz, burada Akşemseddin'in Fâtih'e tavsiye ettiği "mücahid-i fi-sebilullah" olmanın tarifini yapar: "Ferdî nam ve nişânını ortadan kaldırarak cins olarak yaşamak, kendini, kendinden daha şümullü bir bütüne mal etmek ve o bütün nâmına hareket etmek." (s. 211) "Tohum" yüzyıllarca "meyve" verir. Kitap, Osmanlı devletinin asırlarca ayakta kalmasında Fâtih'in hizmetinin vurgulanması ile biter.

Sâmiha Ayverdi ve Nezihe Araz, böylece tarihte örneği az görülen bir durumu, tasavvuftaki büyük insan ile devlet işlerindeki büyük insanı beraberce nefsinde toplayan Fâtih'i çeşitli cepheleriyle aydınlatırlar. *Fâtih'in Derunî Tarihi*'nin kapağında "*Kenan Rifâi ve XX. Asrın Işığında Müslümanlık* Müelliflerinden" diye bir not yazılıdır. Bu not bize mânâlı geldi. İki yazar adı geçen kitapla "Hocaları"nı tanıtmak vazifesini gerçekleştirirken, Fâtih konusundaki kitaplarıyla da "Hocaları"ndan öğrendiklerini geniş kütleye duyurmak vazifesini yerine getirmişlerdir.

(Son)

Bu Nasıl Bahar Böyle?

İlhan GEÇER

İlkbahar bahçeleri tedirgin mahzun
Ümit ufuklarında kapkara yeller
Mutluluk kuşları susmuşlar uzun uzun
Masum gülücüklerle insafsız eller

Kara bulutlardan ürkmüş yıldızlar
Şaşkın şaşkın göz kırıyor ay kıbırtıları
Kapkara gecelerden ürkmüş yıldızlar
Körpe yeşillerde bir karış kar var
Beyhude vızıldıyor balarıları

Ümit balkonumun kapısı örtük
Karıncalar sanki isteksiz savaşında
Bahar sırtlarında sanki koca yük
Şikâyet gizli gibi kumrunun bakışında

Üsküdar'ın Kaybolan Kokuları

Prof. Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE

Sakin “Bir şehrin kendisine has kokularında olur muymuş?” demeyin! Nasıl ki Marcel Proust’un¹ (1871-1922) içtiği bir çaydan aldığı şeftali lezzeti kendisini, çocukluğunun o zamana kadar bigâne kalmış olduğu bâzı hâtıralarına geri götürmüşse, zaman zaman beni de alâkasız bir kokunun belli belirsiz idrâki baş döndürücü bir girdabın karşı konulmaz câzibesıyla birdenbire “Çocukluğumun Üsküdar’ı”na çeker.

Hiç unutmam, 1960’lı yılların ortalarında, külüstür bir otobüsle Geli-bolu’dan İstanbul’a dönerken Keşan’da yemek molası verilmişti. Serdengeçti bir şoför sayesinde âsâbımızın iyice törpülediği bir yolculuktan sonra herkes bitkin perişan, önünde mola verilen lokantaya giri-yor iken bur-numu gıcıklayan bir et kokusu birdenbire içinde bulunduğum ahvâli id-râkimden sildi süpürdü; beni, âdetâ tayy-ı mekân ve tayy-ı zaman ettire-rek 1940’ların ortalarına, Üsküdar’da Merkez Karakolu’nun yanından At-lamataşı’na giden Karacaoğlan Sokağı’ndaki sakâtatçı dükkânlarının önü-ne götürüverdiydi. Bunların özel camekânlarına henüz doldurmuş olduk-ları pişmiş koyun kellelerinden tüten buharların nefis kokusu ciğerlerimi doldurmaktaydı. Oysa Keşan’daki lokantada pişmiş kelle yoktu; orada ye-mek zorunda kaldığım sulu köftenin sindirim sistemimde sebep olduğu sıkıntıyı ise, bütün tıbbî tedbirlere rağmen tam üç gün tahammül etmek zorunda kalmıştım.

Şimdi Karacaoğlan Sokağı’nda gene sakâtatçılar var; ama eskiden özel-likle Selâmsız’ın, Bulgurlu Mescid’in ve Çavuş Deresi’nin “fukarâ-i sâbi-rîn”inin et niyetine alabildikleri tek gıda olan pişmiş kelle ve onun nefis kokusu artık, kaldıysa, hâtıralarda yaşıyor. Fukarâ-i sâbirinin sâde yağ ih-tiyâcını karşılayan iç yağlarının insanı bayan kokusu da yok artık. Bunun yerini de “sağlığa yararlı” terânesiyle ama nelerle mülevves oldukları bilin-meyen margarin(!) yağları, ya da sıvı yağlar almış bulunuyor.

Üsküdar’ın kaybolan kokularından biri de lodosda Şemipaşa-Salacak-Harem ekseninde ortaya çıkan iyot ve yosun kokularının karışımı olan müstesnâ bir esanstır. Üsküdar’ın denizi ve havası öylesine kirli ki artık,

¹ Marcel Proust: Fransız yazar. Yayımlı 1913’den 1927’ye kadar süren *Kayıp Zamanın Peşinde* başlıklı eseriyle ün yapmıştır. Bu eserde edebî eserin konusunun, günlük ve modern hayatın kısır akışının ötesinde, zihnin düşündüğü âlemin ebediliğini keşfetmek olduğu temasını işlemiştir.

havadaki kirlilik herhâlde iyodu iyotluktan çıkarmakta; yosun da denizin kirliliği dolayısıyla eski sâfiyetini kaybetmiş bulunmaktadır.

Kuşkonmaz Camii önünde voli çeviren balıkçı tâifesinin karaya çektiği ağlardan fıskıran envâi çeşit tâze balığın kokusu da unutuldu gitti. Onun yerini eski arabalı vapurunun rıhtımında dizili ve Norveç liparisini palamut, orkinos yavrusunu da torik diye Üsküdar'ın nev zuhur sâkinlerine rahatlıkla gagalayan balıkçıların tezgâhlarındaki içi geçmiş balıklarının ağır kokusu devraldı.

Gökgürültülü sağnaklı havalara refakât eden, genzi yakan ozon kokusu da artık duyulmuyor Üsküdar'da. Hava öylesine kirli ki herhâlde şimşeklerle beraber oluşan ozon bu kirliliğe katkıda bulunan serbest radikal-lerden birine kimyasal olarak yapışıp tabiatını değiştirdiğinden kokusu da artık kalmıyor olsa gerek.

Özlediğim kokulardan biri de Eskihamam'ın² külhanında yakılan dişbudak ve meşe kütüklerinin sâkin bir havada mahallemizin üstüne hafif bir tül gibi yayılan kokusudur. Son zamanlarda bu hamamın külhanında yakılan gazete ve sair kâğıtların kokusundan da, uçuşup balkonlarımıza yapışan kurumlarından da el aman! Buna karşılık, çocukluğumda hiç haz etmemiş olsam da, "Üsküdar Arastası'nın içine sinmiş olan o keskin rutûbet ve is kokusunu zaman zaman özlüyorum" desem, inanır mısınız?

Eskiden Üsküdar böylesine bitişik nizam beton yığınlarıyla dolu değilken, evlerin ve konakların sokağa bakan bahçe duvarlarından sarkan mor salkımların ve kezâ leylâkların bayıltıcı kokularını hatırlayan acaba kaç kişi kaldı Üsüdar'da? Üsküdar'ın çarşısını Davutpaşa Camii'nden Yeniçeşme'ye kadar ılıgt ılıgt perfümleyen o ıhlamur ağaçları nerede şimdi? İnandır mısınız, Halk Caddesi'nin üst kısmına Doğancılar semtine doğru, kısa zamanda büyüyüp iyi gölgelik veriyor diye belediye tarafından dikilmiş ve galibâ 1960-1970'lerde gene Belediye tarafından sökülüş olan aylandız-

² Eskihamam: Doğancılar Caddesi, Uncular Caddesi ve Darı Sokağı'nın kavuştuğu yerde, Nevşehirli Dâmât İbrâhim Paşa'nın 1728'de yaptırtmış olduğu çeşmenin karşısında kurulu, kadınlar ve erkekler için ayrı bölümleri bulunan, 15. yüzyılda inşa edilmiş bir çifte hamam. Bulunduğu semte adını da vermiştir. Benim doğduğum Münib Paşa Konağı Doğancılar Caddesi'nde, Balaban semti ile Eskihamam semti arasında tam ortada bulunmaktaydı.

ların³ o kerih kokusuna dahi hasretim ben!

Baharda konakların bahçelerinden yükselen şabboy kokuları, pencerelerin önündeki karanfillerin ve sardunyalardan kokularıyla cümbüş ederdi. Toygar Tepesi'nde Necmettin Okyay hocaefendinin ve Doğançılar Açık Türbe Sokağı'nda Şekerci Güzeli Hasan Alptekin'in evlerinin civarından geçenler, bu zevâtın gülistanlarından yükselen gül kokularıyla mest olurlardı. Heyhât, Üsküdar'ın nev zuhur sâkinlerinde bu muhteşem "çiçek kültürü"nün zerresi yok!

1935'den 1985'e kadar, Kavak (ya da Balaban) Iskelesi ile Kuşkonmaz (Şemsipaşa) Camii arasında yer almış olan İnhisarlar (Tekel) İdaresinin tütün işleme tesisleri arasındaki beton yoldan geçerken genzimi yakmış olan tütün yapraklarının o saf kokusunu şimdi acaba kaç kişi hatırlayıp anıyor Üsküdar'da?

Ya aksi istikâmetteki, Kavak Iskelesi ile Çöp Iskelesi arasında kalan ve Anadolu'dan gelen büyük ve küçük baş hayvanların çatanalara bağlı mavnalarla Sütlüce mezbahasına sevkedilmezden önce bekletildikleri açık ahırların ağır kokusunun hiç benim gibi bir özleyeni hiç kaldı mı acaba?

Üsküdar'da biz artık kavrulan kahvenin kokusuna dahi hasretiz. Nerede Uncular Sokağı ile Saim Efendi amcanın "Attar Dükkânı" arasındaki Vâhid'in, Merkez Karakolu'nun karşı sırasındaki İhsan'ın, Moskof Fırını'na mücâvir Nûri'nin, Yeniçeşme'deki Avram'ın, Selmanağa Câmii'nin karşı sırasındaki ve Taşçıbaşı Kahvehânesi'nin karşısındaki dibekçilerin, Alptekin Pastahânesi'ne komşu Nedret'in ve daha birçoğunun dükkânlarından dışarı taşan mis gibi kahve kokuları? Şimdi artık hâlis ve taze kahve içmek isteyenler Eminönü'de Mısır Çarşısı'nın arkasında ya Kurukahveci Mehmet Efendi'ye ya da Kahveci İhsan ve Mahdumları'na kadar uzanmak zorunda. Üsküdar'da kahve, tazeligini terkettiği ambalajlar içinde kişiliksiz, "merhaba"sız, sohketsiz, beşerî sıcaklıktan yoksun "marketler"de satılmakta. Satışı da gördüğüm kadarıyla pek fazla değil; rağbet sanki daha çok "Nescafe"ye.

Saim efendinin "Attar Dükkânı"ndan sonra Gülfem Hâtun Câmii'ne giden Eski Mahkeme Arkası Sokağı'nın girişinin karşı köşesindeki leblebi-

³ Aylandız: Sedefotugiller (*Rutaceae*) familyasından, halk arasındaki adı *osuruk ağacı*; lâtince ismi *alanthus glandulosa*.

ci ile şekerçi Zekeriyâ beyin dükkânının birkaç dükkân aşağısındaki leblebicinin kavurdukları leblebinin kokusunun bir başka revnâkı vardı. Anemle sinemaya giderken bu dükkânlardan taze kavrulmuş leblebi ile baklava şeklinde kesilmiş leblebi helvası almak, sinemadan dönerken de evde pudra şekeri karıştırarak yemek üzere leblebi unu almak vaz geçemediğimiz bir âdet mesâbesindeydi.

Hasretini çektiğim kokulardan biri de: Ramazan'larda yumurtalı, sucuklu, pastırmalı ramazan pidelerinin Moskoğlu fırınından, Merkez Karakolu'nun karşısındaki (sâhibi rahmetli Adnan Menderes'e benzeyen) Tepsi fırınından, Şekerçi Hasan efendinin birkaç dükkân ilerisindeki bir başka Hasan efendinin fırınından ya da Kadir beyin Ömer Kenan Ecâzanesi'ne bitişik Devocioğlu fırınından iftara yakın dışarı taşan, buram buram tüten kokusudur. Şimdilerin Üsküdar'ında belki 10-20 misli sayıda fırın olmasına rağmen, bu kabil bir sipâriş almaya yanaşan fırın bulmak çok ama çok zor olduğu gibi alelade pidelerin lezzeti de eskilerinin çok dâvunda.

Üsküdar'ın bir daha geri dönmek üzere kaybolmuş, hasretini çektiğim bir başka has kokusu da yaz aylarında Fıstıkağacı, İcâdiye, Bağlarbaşı ve Kısıklı semtlerine hâkim olan kekik kokusuydu. Büyük Çamlıca Tepesi'nin eteklerinde "kır sefâsı"na çıktığımız zaman bu râyihâyı derin nefeslerle ciğerlerimize doldurmak ne kadar da sarhoş ediciydi!..

Sakın bana "Üsküdar'ın mâzide kalmış olan bu kokularının yerine ne gibi farklı kokular ikâme edildi?" diye sormayın! Üsküdar'a bir zamanlar damgasını vurmuş olan *Merhamet* ve *Sehâvet* kanayan yaraların kaşınmamasını âmiridir.

Gazel

Mustafa TAHRALI

Ateşindir a güzel sevgiyi sevdâ edici
Eyleyen âşığı yıllar yılı şekvâ edici
Senin aşkın düşürür sîneye binlerce ateş
Biri yandırırsa da cânım biri ihyâ edici
Yolunun şaşkını kaybolsa da seyrinde ne gam
Âkıbet sensin alıp semtine ircâ edici
Gayri görmez göz olur gözleri şeydâ olanın
Ne güzelsin a güzel cümleyi Leylâ edici
Ay yüzün dilde ayân olsa da pinhan görünür
Bendenin nâlesidir hüsnünü ifşâ edici
Gerçi düşkünse de âlemde senin meftûnun
Sensin üftâdelerinin kadrini âlâ edici
Nice pervânesi yanmış bir ateşmişsin sen
Olsun öyleyse Mürîd kendini ifnâ edici

Mustafa Tahralı

7.6.1976 / Ocak 1999

Sabâhaddin Zâim Hoca ile Hasbihal

Zeynep ULUANT

Cocukluk yıllarımdan hatırladığım ve gülüyüzü, temiz nâsiyesi ile hâfızama yerleşen Sabâhaddin Zaim Hoca'yı görmeyeli herhalde seneler olmuştu. Babamla olan dostluğu dolayısıyla zaman zaman evimize gelir, çocuk iftarlarına çocuklarını gönderirdi. Gençlik döneminde onun "Nüfus Meselesi" adlı kitabını büyük bir zevkle, âdetâ yutarcasına okumuştum. Böylesine mühim bir meseleyi ilmî bir zâviyeden açıklarken bu kadar anlaşılır ve sıkıcılıktan uzak olmak herkesin harcı değildi. Üstelik kendisi konuştuğu ve yazdıklarını yaşayan bir insan olduğunu ispatlarcasına beş çocuk babasıydı.

İşte uzun senelerden sonra kendisiyle Vakfımızda verdiği bir konferans sırasında görüşüp halleştim ve her zamanki nezaketiyle mülâkat talebimi kabul etti. Ne var ki biz ne kadar plân program yapsak da Allah'ın programı ayrı işliyor ve bâzen güzel sürprizler hazırlıyor. Böylece hiç hesapta yokken Makedonya Ohri'den çok sevdiğimiz misafirlerimiz geldi ve aslen İştîpli olan Hocamız bilgisi dâhilinde Rumeli'den esen evlâd-ı fâtihân rüzgârını da arkamıza alarak Erenköy'deki evinin kapısını çaldık. Daha eşikte, karşılıklı Makedonca selâmlaşmadan sonra hoşbeş faslı başladı. Hoca aynı zamanda iyi bir arşivci olduğunu da göstererek bizi salona aldıktan sonra önceden hazırladığı, kronolojik sıraya konmuş aile albümlerine birlikte göz gezdirmeye başladık. Sayfalar çevrildikçe Ohri'li dostlarımız Eyüp Salih ile Gülten Hanım'ın yüzü muhabbetli bir hayretle aydınlanmaya başladı. "Bu resim" dedi Eyüp Bey, "Benim falanca komşumun duvarında asılı." Muhabbet ilerledikçe müştereklikler ortaya çıkmaya başladı ve Hoca'nın yengesi Müyesser Hanım'ın Eyüp Bey'in akrabası olduğu anlaşıldı. Kendisi hemen telefona sarılıp yakında oturan yengesini çağırdı. Biz de bu arada mülâkatımıza başladık.

- Önce kısa bir hayat hikâyenizi alayım.

- Efendim bendeniz o zamanki Yugoslavya, eski Osmanlı devleti şimdiki Makedonya Cumhuriyeti'nde dünyaya gelmişim. Ecdadımızın baba tarafı on yedinci asırda Konya'dan atlara binip sipahi olarak Balkanların fethine gitmişler ve o zamanki dirlik sisteminde zeamet verildiği için bundan mülhem Zaim soyadını almışız. İlk bilinen ced Aslan Zaim. O civara yerleşmişler. Ana tarafı da takriben aynı asırda Kafkasya Ahıska'dan kalkmışlar fethetmek için geldikleri Balkanlarda Köprülü'ye yerleşmişler. Bilinen ilk ced Ayan Ahmed Ağa. Böylece yerleşerek bahçe ve bağ sahibi olmuşlar. Dedem ve babam kereste ticareti yapıyorlarmış. Biz oradayken bütün arazi Türklerin idi ve ticaret yapanlar onlardı. Sırlar çobandı, Bul-

Sabâhaddin Zâim, ağabeyi ve aileden bir kız çocuğu ile birlikte.

garlar da ırgatlık yapardı.. Sene otuz dört... Kavaklı'da Söğütlük'de bağlarımız vardı. Sekiz yaşına kadar orada büyüdük. Fakat "Türkler Asya'ya gitsin" şarkıları söylenmeye başlamış ve rahatımız bozulmuştu. Kısa bir tereddüt devresinden sonra Türkiye'ye gitmeye karar verdik. Babam da Yahudi ortağının yardımıyla satabildiğini sattı, malın mülkünü çoğunu bırakarak Selanik'e çıktık. Oradan İtalyan bandıralı bir gemiye binerek İstanbul'a geldik. Sene otuz dört, benim elimde baston, ayağымda tozluklu ayakkabılar. Annemin babası daha evvel gelmişlerdi. Çarşamba semti Rumeli'den gelenlerle meskûndü. Rumlar boşaltmışlar, onlar almışlar. Sultan Selim'de babamın dükkânı vardı. Şimdiki Fatih Kız Lisesi dedemin konağıydı. Fethiye Onaltıncı İlkokulda, sonra Fatih Ortaokulu'nda okudum. Vefa Lisesi'ne girdiğim 1940 yılında ise Hasan Âli Yücel bir batılılaşma programı uyguluyordu. Okullarda Arapça ve Farsça kaldırılmıştı, yerine eski Yunanca ve Latince koymak istiyorlardı. Bizim okul da pilot okullardan biriydi. Bizi kırk kişi sınıflardan seçtiler. Latince okuyacağız ve bütün hocalarımız üniversitelerden gelecek. Fakat çok zor olduğu için sonunda on üç kişiye düştük ve o on üç kişi Türkiye'de mühim mevkilere geldiler. Ben ilk mezunuyum, teyzezâdem Cevat Babuna da ikinci mezundur. Sonra ka-

pandı o bölüm... Felsefe hocamız Nurettin Topçu, tarih hocamız Reşat Ekrem Koçu idi. O zamanlar üniversiteye imtihansız girilirdi. Mülkiye ve Teknik Üniversite müstesna... Şahika romanını da okumuş ve biraz hekimliğe de meyletmiştim, fakat kararsızdım. Güzel bir hocamız vardı. Hilmi Bey adında, dedi ki: "Evlâdım mesleğin iyisi kötüsü olmaz. Her meslek hayatta lâzımdır. Mühim olan sevebileceğin mesleği seçmendir. Seversen çalışırsın, çalışırsan başarılı olursun." Böylelikle imtihanla Mülkiye'ye girdim ve birincilikle bitirdim. Daha sonra bütün Türkiye'nin okullarının iftihar listesini ihtiva eden bir kitap gördüm ki bunlar Türkiye'nin mukadderatında yer alan kimselerdi. Demek ki selektif eğitim yapmak lâzım. Böylelikle Mülkiyede İdari Şube'yi bitirdim. 1947 de maiyet memuru olarak İstanbul'a gönderdiler. 48 de Fatih'de kaymakam muavinliği yaptım. Âgâh Erozan kaymakamdı. 1949'da Eyüp'de bulundum. 50 yılında kura çektim ve kaymakam olarak Kâhta'ya gittim. Sonra Ayancık ve Abana kazalarında kaymakamlık yaptım. 53 de de üniversiteye geçtim çünkü henüz maiyet memuru iken doktora derslerine başlamıştım ve imtihana girmiştim. 93 e kadar kırk sene orada hocalık yaptım. 93 ten sonra Sakarya'ya giderek kurucu dekanlık yaptım. 1955-57 arasında doçentlik tezini hazırlamak için ABD'ye 63 yıllarında Almanca öğrenmek üzere Almanya'ya, 80 de Suudi Arabistan'a gittim. Bir sene orada hocalık yaptım. İstanbul, Bursa, Erzurum ve Sakarya'da emeğim vardır.

- Türkiye'deki nüfus siyasetini nasıl buluyorsunuz?

- Nüfus meselesi şöyle mütalaa ediliyor. Doğum Allah'ın takdiriyle olur. Çocuğun ana rahmine düştüğünün onuncu günü ruh teşekkül eder. Çocuğu aldırma bir canlıyı yok etmek demektir. Artık tıbben de anlaşılmış bulunuyor ki çocuğun ilk on gün içinde bütün organları teşekkül ediyor. Ondan önce imsak yoluyla çocuk sahibi olmaya mani olmak mümkün. Buna Peygamberimiz zamanında da izin verilmiştir. Şimdi bu işin dini ve biyolojik tarafı. İktisâdi tarafına gelince... Allah her insana iki el, iki ayak ve bir ağız vermiştir. İki el ve ayak üretmek için, ağız ise tüketmek içindir. Eğer insan Allah'ın verdiği aklı, gücü, kuvveti müsmir, faydalı bir biçimde üretimde kullanmazsa o zaman ürettiği tüketimine yetmez. Bir kişi de olsa yetmez, bir milyon kişi de olsa yetmez. Amma ürettiği tükettiğinden fazla olursa nüfus arttıkça üretimi de artar yani zenginleşir. Öyleyse mesele o insanı nasıl kullandığımıza bağlıdır. İnsanın üretici vasfını tü-

ketici vasfından daha çok kullanabilirsek insan unsuru kalkınmayı teşvik eden en büyük itici güç olur. Bugün neden Çin dünyada söz sahibi? Nüfusu kalabalık olduğu için. Eğer Çin'in nüfusu üç milyon olsaydı kimse kulak asmazdı. Ama Çin afyon yutup uykudayken kimse kulak asmiyordu çünkü ürettiği tüketime yetmiyordu. Şimdi ürettiği tüketimi aştığı için dünya pazarı Çin maliyla doldu. İnsan gücünü lehte kullanmaya muvafak olduğu için. Türkiye Osmanlı zamanında, on altıncı asırda dünyada beşinci nüfusa sahip ülkeydi. Otuz beş milyon nüfusu vardı ki o zaman İngiltere'nin nüfusu beş milyondur. Almanya'nınki dört, Rusya'nınki sekiz milyondur. O zamanlar İstanbul bir milyon imiş, Londra ise altmış yetmiş bin... Cumhuriyete geldiğimiz zaman ise Türkiye'nin nüfusu on üç buçuk milyondur. Türkiye toprak ve nüfus kaybetmiş. 1940 a kadar Atatürk zamanında Türkiye'de çok çocuklu hanımlara madalya verilirdi. Altı çocuklu olan devlet madalyası alır, beş çocuklu sonra vergi indirimi yapılırdı.

Yâni devlet nüfusu teşvik ederdi. 1960 da planlama teşkilatı kurulduktan sonra batı devletleri Türkiye'nin nüfusunun arttığını görünce yardım yapmak için nüfus planlamasını şart koştu. Böylece Türkiye'de nüfus

Sabahattin Zâim, Aydınlar Ocağı'nın bir toplantısında (sağdan birinci) hocanın yanında oturan Prof.Dr. İbrahim Kafesoğlu onun da yanında Prof.Dr. Nevzat Yalçıntaş bulunuyor. Ayaktakilerden sağ başta olan Prof.Dr. Süleyman Yalçın ortada Altan Deliorman, soldan ikinci kişi Mustafa Necati Sepetçioğlu ve en solda Gültekin Samanoğlu

planlamasına geçildi. O zaman Türkiye'nin nüfus artışı yüzde 2.8 falandı. Ben o vakit nüfus artışına karşı olanlara sorardım. "Yüzde kaç sizi memnun eder?" "Canım işte yüzde ikiye, bir onda sekize düşse falan çok iyi olur" diyorlardı. Bugün artış 1,2 ye düştü. Marmara Bölgesi'nde İstanbul'da hiç artmıyor zaten. Fakat hâlâ daha nüfustan şikâyet edenler var. Nüfus artışıdaki düşüş Türkiye'yi müreffeh yapmadı. Demek ki başka şeylere bağlı bir ülkenin kalkınması, nüfusla alakalı değil. Çıkm Anadolu'ya araziler, dağlar taşlar bomboştur. Özetlersek şehirleşme hareketiyle nüfus artışı azalıyor. Bu sefer yaşlı nüfus çoğalıyor ve yaşlı nüfusun bakımı genç nüfusun bakımından pahalı... Buna mukabil doğu ülkelerinin nüfusunun artması batı ülkelerini korkutuyor. Bir yandan bu ülkelere aman nüfusunuzu arttırmayın derken kendileri de nasıl çoğalabiliriz diye bütün tedbirleri alıyorlar. Ben Amerika'da iken nüfus artışı neon ışıklarıyla sevinçle duyurulurdu. Bugün Yunanistan'da bile birçok teşvik tedbiri alınıyor.

FAİZ UYGULANIYOR, ZEKÂT UYGULANMIYOR

- Peygamber Efendimiz veda hutbesinde faiz ayağımın altındadır buyuruyorlar. Günümüz şartlarında paramızı yastık altında muhafaza etmeden faiz de almadan ekonomiye nasıl kazandırabilir nasıl değerlendirebiliriz? Al Barakalar, ve emsali özel Finans Kuruluşları İslâmî mi?

- Riba anlamındaki faiz Kur'anı-ı Kerîm'in çeşitli yerlerinde açıkça yasaklanmıştır. Nas hükmündedir. Yani İslâm'ın değişmez kaidelerindendir. Peygamber Efendimiz de veda hutbesinde bunu açıkça belirtmiştir. İslamiyet'teki faiz yasağını sadece iki kişi arasındaki bir alacak meselesi olarak düşünmemek, makro, global olarak ele almak lâzımdır. Bir dünya politikası olarak. Bugünkü dünyanın iki büyük problemi vardır. Yâni bugün dünyada huzur yoksa kıtal, savaş, terör varsa bunun diğer siyasi sebepler dışında iktisâdî yönden iki sebebi vardır. Birincisi faizin uygulanması, ikincisi zekâtın uygulanmaması... Eğer bugün dünyadaki bütün milletler faizi uygulamasalar, zekâtı uygulamasalar sosyal adalet, denge, ahlâk, uyum, barış fevkalâde güzel olurdu. Haram olan faizin ne musibetlere yol açtığını görmek için Türkiye'nin şu andaki haline bakmak kâfidir. Türkiye bugün her imkâna sahip bir ülke... Yetmiş milyon nüfusu, sanayii, fabrikaları var, insan gücü var, toprak zenginliği var. Turgut Özal zamanında refaha erişerek dünyaya mal satarken faiz yüzünden bu hale geldi. Demek ki faizi global olarak almak lâzım. Bir Amerikan mecmuası vardır. Plain-

Truth diye protestanların çıkardığı bir dergi. Orada deniyordu ki ABD'nin Güney Amerika'ya yaptığı her yüz dolar yardımdan ancak kırk doları o ülkeye kalıyor altmışı geri geliyor. Şimdi buradaki problem şudur. Faiz bir kısım insanların asalak olarak yaşamasına yol açıyor. Hiç riske katlanmıyor. Öbürü uğraşüyor, didiniyor ister kaybetsin ister kazansın o onun parasını alıyor. Bugün işte Türkiye'deki durum budur. Bütün vergi gelirlerimiz devlette toplanıyor. Bütün bu gelirler birkaç bin kişiyi geçmeyen faiz alan rantiyelere gidiyor. Türkiye'nin bütün geliri olan 200 milyar dolara yakın para, birkaç bin kişiye gidiyor. Geri kalan millet de sefalet içinde kalıyor. Neden? Faizden. Bu sene devlet tam yetmiş iki milyar dolar faiz ödemek mecburiyetinde... İşte faizin haram oluşunun hikmeti budur. Şahıslar arasındaki alacak borç meselesine gelince orada da şu prensip konmuştur. Fıkhi bakımından, İslâmi hüküm bakımından. Ne verdinizse onu cinsi cinsine, nev'i nev'ine geri alabilirsiniz. Diyorsanız ki "Efendim ben borç vereceğim ama paranın değeri düşüyor." O zaman neye güveniyorsan onunla borç ver. Eğer vereceğin şeyin değerinin azalmasından endişe ediyorsan şöyle düşün: Eğer para sende dursaydı sen onun kâr edeceğini garanti edebilecek miydin? Dolayısıyla borç verirken neye güveniyorsan onunla vereceksin. Güvenmiyorsan vermezsin. İslâmiyet'te kâr meşrudur, ücret meşrudur, kira meşrudur, faiz gayri meşrudur. İkraz yaparak yani borç vererek para kazanmak İslâmiyet'te yasaktır. Şu halde iktisadi amaçla değil insani amaçla borç verilir. Yardım amacıyla, ona da İslâm karz-ı hasen demiştir. Yani hayırlı borç. Menfaat beklemeksizin. Ashab-ı Kiram'dan rivayet ederler ki ashab borç verdiği kişinin damının altında gölgelenmekten kaçınmış bir menfaat gelmesin diye.

Gelelim İslâm bankalarına. 1976 da İslam Konferansından sonra İslam fukahası bir araya toplanarak "Bize İslâm'a uygun bir Finans Kurumu getirin" dediler. Çünkü iktisâden kuvvetlenmeye de ihtiyaç var. Dört işlem yapılırsa İslâma aykırı değildi. Birincisi murabaha (ticaret), ikincisi mudarebe (kâr ve zarar ortaklığı) üçüncüsü kiralama (icare, leasing), dördüncüsü ortaklık (şerike, corporation). "Bu dört işlemi yaparsanız bunlar İslâma aykırı değildir" dediler ve İslâm ülkeleri arasında bir banka kuruldu. Adı da "İslâm Kalkınma Bankası". Cidde'de kurulan bu bankanın biz de kurucusu ve idare heyeti üyesiyiz. Bunun şubesi yoktur. Bu model üzere her ülke kendisi bankalar kurmaya başladı. Bir kısmı devletçe kuruldu. Pakistan, Sudan ve İran'da devlet tarafından bu bankalar kuruldu. Bütün ban-

kalar İslâmileştirildi. Diğer ülkelerde Türkiye, Mısır, Kuveyt vs de faizli bankalar yanında halk isterse faizsiz bankalar da kurdu. Rahmetli Turgut Özal bunlar özel finans kurumu dedi ki o zamanki kanun müsait olmadığı için çok yerinde oldu. Özel finans kurumları bu İslam Kalkınma Bankası modeline göre kurulmuştur. Faizle çalışmaz, biraz önce belirttiğimiz dört işlemi yapar. Aldığı parayı dış ticarete kullanır, tüccara verir, yatırım yapar. Banka şöyle der bu parayı verirken: "Ben sana bu parayı veriyorum. Sen bana sonra bu parayı vadeyle geri ödeyeceksin. Ama bana bir kâr vereceksin" Bu kârın da pazarlığını birlikte yaparlar, adını koyarlar ve orada biter. Müşteriler de bankaya parasını yatırır, o para da bu havuza konur. Ne kadar para toplanırsa o kârın yüzde yirmisini banka alır, yüzde seksenini de müşteriye dağıtır. Bu meşrudur. Fakat burada halkın biraz şikâyet ettiği problem şudur. Bu bankaların en büyük özelliği kâr zarar ortaklığıdır. İslâm'da faizin yerine geçen odur. Baştan kârın pazarlığı yapılıyor. Çünkü o zaman eğer şirket batarsa tüccar müteşebbis işini kaybediyor, banka da parasını kaybediyor. Halbuki öbür türlü olan sadece fukara tüccara oluyor. Öbürü gene parasını alıyor.

Bu son derece istifadeli konuşmanın sonuna gelmişken kapı çaldı ve Müyesser Hanım geldi. Manzara gerçekten görünmeye değerdi. Bu güzel tevafukla biraraya gelen akrabalar hemen halleşmeye başlamışlardı bile. Müyesser Hanım yirmi yaşlarında bir genç kızken Ohri'den çıkmıştı. "Her akşam kapımız ne zaman vurulacak da birimiz polis tarafından götürülecek diye beklemekten bıkmıştık" diyordu. Gülten Hanım senelerdir önünden geçerken "Acaba kimindi" diye düşündüğü harap ve metruk evin Müyesser Hanım'ın çıktığı ev olduğunu öğrenince şaşkınlık ve üzüntüsünü gizleyemiyordu.

Hoca haklıydı. Eski resimlere bakarken kıyafetlerin asaletinden yola çıkarak dediği gibi Balkanlarda bir tarih kaybetmiştik. Eyüp Salih Bey ise, hep birlikte zengin ikram eşliğinde çaylarımızı yudumlarken minnetini ifade eden sözler sıralayınca Hoca şu güzel beyiti söyleyiveriyor:

Hâlikindir her işler kul eliyle işlenir.

Emr-i Bağri olmayınca sanma ki çöp deprenir.

Gerçekten çok güzel bir gün geçirmiş, misafirlerimize Zâim Hoca sâyesinde unutulmaz saatler yaşatmıştık. Ne var ki bu dünyada her şeyin sonu geldiği gibi birlikte geçirilen güzel saatlerin de sonu yaklaşmıştı. Hocamıza kıymetli vaktini ayırdığı için teşekkür ederek, tekrarını diledik ve gerçek dünyaya döndük.

Evin Evliliği

Bahaettin KARAKOÇ

Sen gelince bu ev bir ev oluyor
Sandalyem sandalye, masam da masa
Sen gidince bütün renkler soluyor
Bir hüznün kaplıyor evi devâsa
Sanki biri boğazımı sıkıyor

Sen bakınca ayna ayna oluyor
Her eşyada yansımada mutluluk
Kapıdan girerken ışık doluyor
Ağır aksak başlasa da yolculuk
Sen olunca gönül kanat takıyor

Dokunduğum yerde bir iz kalıyor
Aynayı kır ayna daha çoğalır
Her şeyi bilsek de bir giz kalıyor
Elma elma olsun, yeter ki ısır
Elma suyu damar damar akıyor

Sen basınca palâs halı oluyor
Mekâna sınıyor sendeki eda
Sen gidince reyhan çalı oluyor
Top gibi gürlüyor bende her veda
Sanki son nefesim çıktı çıkıyor.

Bazen ayan beyan, bazen rüyada
Göz göze geliriz, gözüm kamaşır
Oturduğun minder malihulyada
Her güzellik senin imzanı taşır
Aşkın beni cayır cayır yakıyor

Çözüldüm, kabımda pelte gibiyim
Balığı güldüren olta gibiyim
Dahası sorulmaz sürgün vezire

Turan Oflazoğlu'nun Eserlerinde Fâtih ve İstanbul'un Fethi (3)

Müzeyyen BUTTANRI

B. "TOPKAPI" ADLI ESERDE FÂTİH

Oflazoğlu, "Bizans Düştü-Fâtih" adlı tiyatro eserinde, Fâtih'in saltanata geçtiği yıllardan başlayıp, İstanbul'u alıncaya kadar geçen süredeki hayat hikâyesini ve yirmi üç yaşına kadar kazandığı insanî özelliklerini tanıtmaktadır. Bir TV. senaryosu olarak yazdığı "Topkapı"²⁰ adlı eserinde ise Fâtih'in İstanbul'un fethinden ölümüne kadar geçen hayatına yer verilmiştir. Eserde Fâtih'ten başlayarak içinde yaşayan bütün sultanlar, önemli vakalar, Topkapı Sarayı'nın kaderiyle birlikte verilmektedir. Eserin ilk on altı sayfası Fâtih Sultan Mehmet'e ayrılmıştır.

Fâtih, harem halkıyla kaldığı eski saraydan devlet işlerini görmek için Topkapı'ya gelmiştir. Kendisine kişilik verilen saray, onu, Bizans Düştü-Fâtih adlı eserin üç perdesinin girişinde de verilen dörtlüklerle karşılar.²¹ Onu fetihten dolayı kutlamaktadır. (s.1-2)

Bu eserde Fâtih'in üzerinde durulan başlıca özellikleri şunlardır:

İstanbul'u alan Fâtih, bundan böyle özlemlerine uygun yaşayabilecektir. Saray, Fâtih'e "Bir kulun ayakları Tanrı yolunda toza bulanırsa, onu sular boğamaz, ateşler yakamaz. Suların ve ateşlerin müjdelediği bu fetih sana kutlu olsun. Murat Han oğlu Mehmet Han, daimâ muzaffer, daima Fâtih!" (s.3) diye seslenir. Fâtih kendi kendine:

"Tam ortadan ikiye bölerdi beni Bizans;
Doğuya yönelsem arkamda Bizans vardı,
Batıya yönelsem arkamda Bizans.
Sürekli bir pusu gibi duyardım onu,
Ülkemin Asya'daki parçasıyla
Avrupa'daki parçası artık birleşti.

Özlemlerime uygun yaşayabilirim bundan böyle." (s. 3)

diye konuşur.

Fâtih, bilime ve bilim adamlarına değer verirdi. "Yeryüzünün düşünen bütün kafaları, duyan bütün gönülleri buraya toplansın isterim. Bütün çabam, dünün ve bugünün imkânlarıyla güzel yarını kurmak içindir." diyen (s.3) Fâtih, bilim adamlarıyla bir tartışmaya katılır. Yazarın *Bizans*

²⁰ A.Turan Oflazoğlu, *Topkapı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, s. 1-16.

²¹ Bkz.: Dipnot 13.

Düştü-Fâtih adlı eserinde de söz konusu olan bu tartışma şöyle geçer:

Fâtih -Dünün ve bugünün olanca imkânlarıyla güzel yarını kurmak içindir çabam; yalnız efendiler, hayatın hakkını vermek için neye bel bağlamalı daha çok? Yani akıl mı, inanç mı?

Birinci Bilge -"Akıl esas alınmalıdır" demiştir İbn-i Sina.

Fâtih -Peki siz ne diyorsunuz bu konuda efendim?

Birinci Bilge -Akıl kılavuzluğu olmadan padişahım, olaylar ve duygular ormanından çıkılamaz; güçlüklerin sıradağları aşılamaz.

Fâtih -(ikinci bilgeye) Siz ne dersiniz hocam?

İkinci Bilge -Güçlüklerin sıradağları, efendimiz, inanç küheylânıyla aşılr ancak İmam Gazali Hazretleri böyle buyururlar.

Birinci Bilge -Akıl denen süvari olmazsa hünkârım, inanç küheylânı oradan oraya sıçrayarak o dağların berisinde boş yere harcar gücünü.

Fâtih -Peki efendiler, süvariye küheylâna bindirip doludizgin yollasak hedefe! Ayrılıklar o zaman giderilmiş olmaz mı? (s. 3-4)

Fâtih ileri görüşlüdür. Bir gün saray bahçesinde oynayan şehzadelere yaklaşan Fâtih, onlarla şakalaşır. Bayezıt'ın oğlu Şehzade Selim, Şehzade Ahmet ile Şehzade Korkut'a göre pek korkusuz, pek cüretkâr görünmüştür ona. Şehzadelerin hepsini altına alan Selim, babasını, dedesi Fâtih'i bile yeneceğini söyleyerek Fâtih'in bacaklarına sarılmaya başlar. Fâtih "Bu Selim, saltanat filân beklemez. Bayezıt'ın çekeceği var en küçük oğlundan." der. Onun "Seni bile yenerim dede, seni bile!" demesinden hoşlanmıştır. "Hay sen yaşayasın oğul. Evlâdın iyisi, hası, babasını da geçendir, dedesini, atasını da!" der (s. 7). Fâtih, Yavuz'un, babası Bayezıt'ı tahttan indireceğini sezmiştir.

Fâtih, geleceği batıda, Avrupa'da görmüştür. Fâtih, kendisini görme-ye gelen Uzun Hasan'ın elçisini kabul eder. Trabzon İmparatoru David Komnenos'un, hükümdarının kayınbiraderi olduğunu söyleyen elçi, ondan o zamana kadar ödenmekte olan iki bin dukalık verginin ödenmeyeceğini ve Fâtih'in dedesi Çelebi Sultan Mehmet zamanından beri altmış yıldır her yıl gönderilen bin halıyla sanklik tülbentlerin yollanmadığını, bunların topluca ödenmesini söyler. Fâtih öfkesini kahkahaların arkasına saklayarak imparatora selâmını yollar ve "Biz yakında gelir borcumuzu öderiz." der (s. 7).

Avrupa ile işbirliği içinde olan ve kendine fazla güvenen Uzun Hasan, güçlü bir rakiptir. Fâtih, "Onunla savaşırken batı sınırları güvence altına alınmalıdır." diye düşünür. Venedik elçisinin barış dileği şimdilik güler yüzle karşılanır. Fâtih'in küçük oğlu Şehzade Cem taht şehri İstanbul'u bekleyecektir.

Uzun Hasan'ın ordusu 1471'de Otlukbeli'nde bozguna uğratılır. Fâtih, Uzun Hasan'ı takip edip Akkoyunlu Devleti'ni haritadan neden silmediğini kendisine soran Gedik Ahmet Paşaya, "Amaç Uzun Hasan'a ders vermektir sadece, müslümanları boş yere kılıçtan geçirmek değil. Bizim asıl işimiz batıyla, Avrupa'yla."²² cevabını verir. (s. 8)

Fâtih'e göre sultanlık keyif çatmak değil, halk için çile doldurmaktır. Fâtih, devletin bekası için gerekli kanunnameyi hazırlamıştır. Fâtih'in "nizam-ı âlem"le ilgili kanunnamesine koyduğu maddeden dolayı kendisine "Şehzade Cem'e yazık olacaktır." diyen Gedik Ahmet Paşaya Fâtih, "Oğullarımdan her kime saltanat müyesser olursa deniliyor." (s. 9) diye itiraz eder. Gedik Ahmet Paşa, Şehzade Bayezıt'ten pek hoşlanmamaktadır. Çünkü Otlukbeli Savaşı'nda gevşek kalmıştır. Bunu Fâtih de fark etmiş ve savaş sonrası "Bir gün padişah olursan kılıç kuşanmam senin için." diye onu ikaz etmiştir. Fâtih, nizam-ı âlemle ilgili maddeyi kanunnamesine koyma gerekçelerini Gedik Ahmet Paşaya şöyle açıklar: "Anadolu Beylikleri de Bizans da taht kavgası yüzünden zayıf düşüp perişan oldu. Dedem Çelebi Mehmet az çekmedi kardeşlerinden. Milletın varlığı, ülkenin bütünlüğü bir ya da birkaç şehzadenin canından daha değerlidir. O maddeyi koyarken neler çektiğimi ben bilirim. Hükümdarlığın yüksek bedellerinden biridir bu. Sultanlık keyif çatmak değil, halk için çile doldurmaktır." der. (s. 9)

Fâtih halkının dertlerini bizzat dinlerdi. Divana gelerek halkın dertlerini dinleyen, bir gün Kubbealtı'na gelir. Her divan açılışında okunan "Fetih Suresi" henüz bitmemiştir ki, hışımla bir köylü içeriye dalarak sultanı sorar. Onun Karamanlı olduğunu duyan Sadrazam Gedik Ahmet Paşa, yerinden fırlayıp köylünün önüne dikilir. Fâtih onu durdurur ve köylünün dertini dinler. Köylü padişahın davetini duymuş, İstanbul'a gelmiştir ama, günler geçtiği halde barınacak bir ev bulamamış, sefil olmuş-

²² Aynı görüş, **Yavuz Sultan Selim ve İttihad-ı İslâm Siyaseti** adlı eserde de işlenmiştir. Bkz.: dipnot 5.

tur. Kendisiyle ilgilenilip ilgilenilmediğini soran sultana "İlgilendiler ama faydasız." der. Çünkü hâlâ başını sokacak ev bulamamıştır. Fâtih, sadrazamına bakarak bugün öğleye kadar kendisine ev verileceğini söyler ve "İyi ev sahipliği yapamadıkları için özür dileyerek köylünün elini sıkar. Kendini ayakta uğurlayan padişaha dönen köylü, "İlk girişte padişahımı tanıyamadığım için asıl ben sizden özür dilerim." der. Köylü, geldiği yörenin adı verilerek kurulduğu söylenen Aksaray semtine yerleştirilecektir. Sultan köylüden çok etkilenmiştir. Vezirlerine "İşte bunlar kurdular bu devleti." der.

Gedik Ahmet Paşa, köylünün içeri dalması, Karamanlı olduğunu söylemesi üzerine korktuğunu, Karaman Beyinin bir fedaisi olabileceğini düşünerek önüne dikildiğini, köylünün bu tavrının ona Padişah Hüdavendigâr'ın şehit edilmesini hatırlattığını söyler. Ondan, bundan sonra divana katılmamasını, oraya açılan bir pencereden divanı arzu ederse dinlemesini ister. Bu fikri beğenen Fâtih, bundan böyle divanı kafes arkasından izleyecektir. Sultan orada olmasa da olduğunu sanan vezirler ona göre kendilerine çeki düzen vereceklerdir. (s. 12-13) Köylünün Karamanlı olduğunu söyler söylemez fırlayarak onun önüne dikilen Gedik Ahmet Paşanın bu davranışının nedenini öğrenen sultan "Benim rüzgâr gibi vezirim." diye ona iltifat eder.

Fâtih aynı zamanda şâirdir. Fâtih bir gün Sadrazam Gedik Ahmet Paşa'ya bir şiirini okur. Bu, şâir Ahmet Paşa'ya bir naziredir:

*"Sevdin ol dilberi söz söylemedin ay gönül
Eyledin kend'özünü âleme rüsvây gönül
Sana cevreylemeye kılmaz o pervây gönül
Cevre sabreyleyemezsin nideyim hây gönül
Gönül eyvây gönül vay gönül eyvây gönül"* (s.13)

Gedik Ahmet Paşa bu şiirin aslına göre daha güzel olduğunu söyleyerek Fâtih'e iltifat eder. Bunun üzerine Fâtih, "Ben önce padişah sonra şâirim. Ahmet'se önce şâir, sonra paşadır. Benimki oyalanmak, yorgunluk gidermek sadece." diyerek asıl görevini unutmadığını söyler ve devrinin şâirine iltifat eder.

İstanbul'u alan Fâtih, gece gündüz Roma'yı düşünmektedir. "Kızıl Elma" dediği bu şehre ulaşmak için Otranto'yu almak gerektiğini düşünmektedir. Otranto'yu Avrupa haritasından Gedik Ahmet Paşa'ya göstere-

rek "Roma'nın mademki doğusu bizim, neden batısı yabancı ellerde kalsın?" der. Ahmet Paşa "Padişahımın hükmü Kızıl Elma'ya da uzanacak, Roma'nın batısı da onun olacaktır." der ve donanmasının emir beklediğini söyler. Karadeniz'in bir Türk gölü olduğuna işaret eden Fâtih ondan Akdeniz'i de istemektedir. (s. 13-14)

Fâtih batılı bir ressama resmini yaptıran ilk Osmanlı sultanıdır. Ressam Gentile Bellini, Fâtih'in resmini bitirmek üzeredir. Fâtih "Bizim nakkaşlar, kavramı, genel olanı resmediyorlar daha çok. Söz gelimi beni, Murat oğlu Mehmet'i değil de padişahı.."der. Bellini, bir zamanlar Roma'da da aynı tavrın olduğunu, artık insanın kendisine ve insanı barındıran doğaya yöneldiklerini söyler. Fâtih'e göre, insanı gerektiği gibi tanımak, dünyaya sağlam basmak, doğayı buyruk altına almak için bu şarttır. Bellini "Murat oğlu Mehmet'i resmetmeye çalışıyorum, ondaki şâir ruhlu, kaplan pençeli cihangiri, doğu ile batının nicedir özlenen mutlu buluşmasını." der. Fâtih'in ülkesine gelmekten mutlu olduğunu ve çağrıldığında şaşırdığını, çünkü müslümanlıkta tasvirin yasak olduğunu, halbuki kendisinin bu işi yaptığını söyler. Fâtih ona Kur'an'da resmi yasaklayan âyet bulunmadığını, bu kitabın putları yasakladığını belirtir. Resim bitmiştir. Fâtih, "Beni olduğum gibi gören ilk insan sizsiniz. İşte bu benim gerçekten. İnsana ve dünyaya yeni bir bakış, yeni bir düşünüş, yeni bir duyuş, kısaca yeni bir çağ." der. Ona göre insana düşen, Tanrının yarattığı güzel dünyayı, daha da güzelleştirmektir. Bellini'ye "Sizi ve sizin gibileri her zaman görmek isterim." deyince Bellini duygulanır ve "Sizin gibiler yönetmeli dünyamızı. Türklere ne mutlu!" der. Fâtih, vücutça yorgun zamanına rastladığını söyleyince, "Sizin gibi insanlarda vücut yorgun düştükçe ruh daha da güçlenip kanatlanır. Size bizim oralarda 'Büyük Kartal' demeleri boşuna değilmiş. Dilerim sonsuza kadar yaşarsın." der. (s.15)

Fâtih'in Ölümü:

Tarihler 3 Mayıs 1481 Perşembe sabahını göstermektedir. Batı bayram sevinci yaşarken, doğu için Fâtih yasa bürünmüştür "Büyük Kartal" yeni bir sefere çıkarken Gebze'de ölmüştür. Karalara bürünmüş Bayezıt, sultan olmuş, musalla taşından türbeye kadar Fâtih'in cenazesini taşımıştır. Cenaze namazını asrın en büyük ermişi, din bilgini Şeyh Vefa kıldırmıştır. Aynı gün Bayezıt, kardeşi Şehzade Cem'in Karaman eyaleti askerleriyle Bursa'ya yürüdüğü haberini almıştır. Cem, bir hafta sonra Bursa'daki sa-

rayda tahta oturur. Osmanlı ülkesinde iki padişah vardır. Cem babasının hazırlattığı kanunnamede sadece kendi adının geçtiğini, babasının padişahlığı sırasında doğduğunu, saltanatın kendi hakkı olduğunu söylemektedir. Bayezit, "Yerime Cem'in geçmesini istemiş olamaz rahmetli pederim, yoksa Cem'in işini kolaylaştırmak için yollar bulurdu." diye düşünmektedir. Bayezit kardeşi Cem'le anlaşma yolu bulamamıştır. Onu kıskırtanlar ikili oynamaktadır. Bayezit, Fâtih'in "Rûzgâr gibi vezirim." dediği Gedik Ahmet Paşayı, Cem'i yakalaması için görevlendirir. Ancak Cem, Rodos şövalyelerine sığınmıştır. (s.21) Fâtih'in korktuğu, hatta bu konuda kanunlar hazırlattığı mesele, kendi çocuklarının başına gelmiştir. Bu, onun ne kadar ileriye gören bir kişi olduğunu gösterir. Çocukları arasında da bir ayırım yapmamış, kuvvetli olanın tahta geçmesini ülke yararına görmüştür.

SONUÇ:

Oflazoğlu, *Bizans Düştü-Fâtih* adlı tiyatro eserinde fetih olayı ile birlikte Fâtih'i Fâtih yapan özellikler üzerinde durmuştur. Oflazoğlu'na göre o, iyi bir eğitim almıştır. Devrinin bütün bilim adamlarını çevresinde toplamaya çalışmıştır. Çağının çok üstünde bir düşünce ve zekâyâ sahiptir. Mucittir, olmazı başarmıştır. Korku nedir bilmez, tehlikeler onun gözünü korkutmamıştır. Kinci, kaprisli değildir. Kötülüğe kötülükle cevap vermez. İyi bir kumandan, harp sanatını iyi bilen bir asker, iyi bir politikacı, halkını iyi tanıyan, âdil, sözüne güvenilir, kendine güvenen, çevresindekileri iyi seçen, duygularına zaman zaman kapılsa da hatalarını hemen tamir yoluna giden alçak gönüllü, büyüklerine saygılı, yaptıkları ile mağrur olmayan, soyluluğun babadan gelme değil, kişinin kendi gücüyle kazanılabileceğini söyleyen, insanın değerini iyi bilen, âdil bir sultan, iyi bir kumandandır. O, çağı için yeni bir insandır. Bu görüşleri Oflazoğlu'nun dışında pek çok yerli ve tarafsız yabancı bilim adamları da paylaşmaktadır.²³

²³ Öztuna Fatih'in çağdaşı olan ünlü Bizans tarihçisi Kritovulos'un "Sultan Mehmet, en keskin zekâlı feylosoflardan birisidir." dediğini hatırlatarak, "Fâtih en büyük düşmanların gözlerini kamaştırmıştı." der. Öztuna, Bizans Bilgini Georgios Trapezuntios'tan şu satırları nakleder. şu satırları nakleder: "Sultan Mehmed, şüphesiz Kirus'tan, Büyük Iskender'den ve Sezar'dan büyüktür. Hatta bir kelimeyle söylemek istersek, gelmiş geçmiş hükümdarların en büyüğüdür. ...Sultan Mehmet, bugün Roma İmparatoru'dur. Zira imparatorluğun taht şehrini elinde tutan kimse, bugüne kadar imparator sayılmıştır.

İkinci eser *Tophkapı*'da Fâtih, sözü edilen ilk Osmanlı sultanıdır. Çünkü "Yeni Saray" denilen Topkapı, onun zamanında yapılmış, onunla hayat bulmaya başlamıştır. Fâtih'in fetihden sonraki hayatını anlatan bu eserde kendisi de bir şâir olan sultanın şairlere, ressamalara değer verdiğine işaret edilmiştir. İstanbul'u aldıktan sonra kendisine yeni hedefler seçmiş, Roma topraklarını birleştirerek büyük bir imparatorluk kurmayı hayal etmiştir. Zamanında Karadeniz bir Türk gölü haline gelmiş, Akdeniz'i Sadrazam Gedik Ahmet Paşa'dan istemiştir. Kardeş katlini, ülke menfaati için ilk kez o yasallaştırmış, sultanların kafes arkasından divanı izlemesi onun zamanında başlamıştır. O, doğu ile batıyı birleştiren büyük bir hükümdardır. Batılı bir ressama ilk kez portresini yaptıran Osmanlı sultanıdır. Gentile

Büyük Konstantin'den, 1150 yıldan beri de Roma İmparatorluğu'nun taht şehri, İstanbul'dur. Sultan Mehmet'in bu şehre hakim olmasını kılıç kuvvetine bağlayanlar yanılırlar. Bu şüphesiz Tanrı'nın takdiridir. Romalıların meşru imparatoru, bütün arzın imparatorudur. Sultan Mehmet de bu sığata lâyıktır. Bizanslıların bu takdirine batılların da katıldığını zikreden Öztuna, fetih sırasında yirmi bir yaşında bir genç olan İtalyan Zorzo Dolfin'den de şu satırları nakleder: "Sultan Mehmet, çok az güler. Zekâsı dâimî bir çalışma halindedir. Çok cömerttir. Her işte fevkalade atılgan, hatta cüretkârdır. Seçtiği hedeflere ulaşmak için çok inatçıdır. Büyük İskender gibi şan ve şöhrete doymak bilmez. İşlek zekâlıdır. Soğuga, sıcağa, açlığa, susuzluğa tahammüllüdür. Kesin konuşur. Kimseden çekinmez. Zevk ve sefadan uzaktır. Türkçe, Yunanca ve Sırpça'yı iyi konuşur. Her mevzuda son derece haristir. Her gün bir müddet okur. Roma tarihi başka devletlerin tarihi, Learce, Tite-Live, Herodot, Quinte-Curce, Papaların, Alman hükümdarlarının, Fransa ve Lombardiya krallarının vakanüvisleri, okuduğu tarihler arasındadır. Avrupa'daki bütün devletleri tanır. Bilhassa İtalya'nın coğrafyasını teferruatıyla bilir. Büyük bir Avrupa haritasını yanından eksik etmez. Askeri ve coğrafi ilimlerle büyük bir zevkle meşgul olur, araştırmalar, incelemeler yapar. Hükmetmek arzusu ile yanar. Devletin çeşitli ülkelerindeki âdetlere ve şartlara uymakta maharetlidir." Yine bir İtalyan olan Langusto, fetih sonrası Fâtih için şunları demektedir.

Sultan Mehmet, ince yüzü, ortadan fazla uzun boylu, silâhlar kuşanmış, asil tavırlı, saygıdan fazla haşyet telkin eden, çok az gülen, şiddetli bir öğrenmek arzusuyla yanan, cömert ve iyi kalpli, gâyelerinde inatçı ve her mevzuda kendinden emin bir hükümdardır. Büyük İskender'in şöhretinden az olmayan bir şöhretin ardındadır. En çok harp sanatına meraklıdır. Her şeyi öğrenmek isteyen zeki bir araştırmacıdır. Sefahat düşkünlüğü yoktur. İçki içmez, kumar oynamaz. Harem dairesinde çok az vakit geçirir. Nefsine hakim ve uyanıktır. Her şarta tahammül gösterebilir. Bir cihan devleti peşindedir ve devletin tabii taht şehri olarak İstanbul'u görmektedir." (Yılmaz Öztuna, "Fâtih Sultan Mehmet ve İstanbul'un Fethi 2", Hayat Tarih Mecmuası, Sayı 4, Mayıs 1973, s.38-51).

Bellini'yi ülkeye davet etmiş ve portresini yaptırmıştır. Fâtih, bizde nakkaşların soyut ve geneli resmettiğini, halbuki gerçek dünyayı ve insanı tanımak için gerçek insana ve çevresine bakılmasının şart olduğunu söyler. Kur'an'da resmin değil, putların yasak edildiğini söylemiştir. Saray bahçesinde oynayan çocuklarla da şakalaşan Fâtih, Bayezit'in oğlu Selim'in davranışlarından Bayezit'in, oğlu Selim tarafından tahttan indirileceğine işaret etmiştir. Alçak gönüllüdür. Köylüsünün derdini dinlemiş, onu ayakta uğurlamış, devletin gerçek sahiplerinin onlar olduğunu söylemiştir. Bir kanunname hazırlatmış ve buna "nizam-ı mülk" maddesini koymuştur. Ona göre ülkenin bekası birkaç şehzade hayatından daha önemlidir. Geçmiş olaylardan ders almış, saltanat kavgaları yüzünden ülkelerin büyük acılar çektiğini görmüştür. Ona göre hükümdarlık, keyif çatmak değil, çile doldurmaktır. Bir müslüman olduğu için haddini bildirdiği Uzun Hasan'ın ülkesini haritadan silmek mümkünken müslüman kanı dökülmesin diye onu takip etmemiştir. Onun asıl istediği batı, yani Avrupa'dır.²⁴ İstanbul'dan sonra hayallerini "Kızıl Elma" dediği Roma süslemektedir. *Bizans Düştü-Fâtih* adlı eserinde, "başının gövdesinden ayrı düştüğünü" söylediği Bizans tutkusu, onu aldıktan sonra Roma'yı alma tutkusuna dönüşmüştür. "Mademki Doğu Roma elimde, yarısı niye başkalarında olsun?" diye bu iki şehri birleştirmek istemiştir. İstanbul'a Anadolu'dan insanlar getirterek oranın bir müslüman şehri olmasını çabuklaştırmıştır.

Avrupa'nın korkulu bir rüyası olan Fâtih'in ölümünü Avrupa bayram senlikleri ile kutlarken, ülkede yas vardır. Ancak çok korktuğu başına gelmiş, henüz cenaze töreni yapılırken oğlu Şehzade Cem, Bayezit'in yanında sultanlığını ilân etmiş, ülkede iki padişah olmuştur. Fâtih, Müslüman kanını dökmekten korkmasına rağmen ülkede kardeş kavgası baş göstermiş, sevdiğini bildiğimiz oğlu Cem, Rodos şövalyelerine sığınmıştır.

Oflazoğlu'nun hem tiyatro eseri *Bizans Düştü-Fâtih*'te, hem TV senaryosu olarak yazdığı Topkapı adlı eserinde Fâtih, özlemlerine uygun yaşayabilmek için gerekli gördüğü ülkesinin topraklarını bütünleştirmiş olmaktan mutludur. Yine tiyatro eserinde Fâtih'in akıl ve inanç üzerinde bi-

²⁴ Bu konuya *Yavuz Sultan Selim ve İttihad-ı İslâm* adlı eserde de değinilmektedir. Yavuz, Fâtih'in yüzünü batıya çevirdiğini, halbuki kendisinin geleceği doğuda gördüğünü söyler.

lim adamlarıyla yaptığı tartışmanın bu eserde de tekrarlandığı, Fâtih'in orada olduğu gibi bu eserde de akıl süvarisini inanç küheylanına bindirerek hedefe gönderilmesini istediği görülmektedir. Fâtih, dünyanın bütün bilim adamlarını ülkesinde toplamak arzusundadır. Çünkü yeniden kurmak istediği dünyaya bilimin öncülük yapmasını istemektedir. Oflazoğlu, her iki eserde de fetih olayının kutsiyetine değinmiştir.

KAYNAKÇA

Ali Mustafa: *Cem*, İstanbul, Ahmet Halit Kitaphanesi, 1931.

And, Metin: "Türk Tiyatrosunda Tarihî oyunlar ve Bunların Yazılış Gereklçeleri", *7. Uluslararası Türk Tarih Kongresi Bildiri Kitabı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1970.

And, Metin: *Tanzimat ve Istibdat Döneminde Türk Tiyatrosu 1839-1908*, Ankara, İş Bankası Yayınları, 1972.

Aymutlu, Ahmet: *Fâtih ve Şiirleri*, İstanbul, Şâir Padişahlar Serisi: 1, M. Sıralar Matbaası, 1959.

Ayverdi, Sâmîha: *Edebî ve Manevî Dünyası İçinde Fâtih*, İstanbul, Baha Matbaası, 1974.

Bilgegil, Kaya: *Rönesans Çağı Cihan Edebiyatında Türk Takdirkârlığı*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1973.

Buttanrı, Müzeyyen: *Türk Edebiyatında Tarihî Tiyatro (Başlangıçtan 1950'ye Kadar)*, Basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.

Ferik Ahmet Muhtar Paşa: *Feth-i Celîl-i Kostantiniyye*, İstanbul, Tarih Dizisi, Bedir Yayınevi.

Kristovulos: *Tarih-i Sultan Mehmet Hân-ı Sâni*, Mütercim: İzmir Mebusu Karolidi, İstanbul, Ahmet İhsan ve Şürekâsi Matbaacılık, Osmanlı Şirketi, 1328. (Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nın İlâvesidir.)

Nutku, Özdemir: *Atatürk ve Cumhuriyet Tiyatrosu*, İstanbul, Özgür Yayınları, 1999.

Oflazoğlu, A. Turan: *Bizans Düştü Fâtih*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

Oflazoğlu, A. Turan: *Sinan*, 2. bs., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

Oflazoğlu, A. Turan: *Topkapı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.

Öztuna, Yılmaz: "Fâtih Sultan Mehmet ve İstanbul'un Fethi 2", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 4, Mayıs 1973, s. 38-51

Öztuna, Yılmaz: "İstanbul'un Fethi", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 4, Mayıs 1965, s. 5-14.

Öztürk, Necdet: "Fetih Öncesi İstanbul Kuşatmaları", *İstanbul Armağanı, Fetih ve Fâtih*, Yayına Hazırlayan: Mustafa Armağan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995.

Schlumberger, Gustave: *İstanbul'un Muhasarası ve Zaptı*, Tercüme eden: M. Nahit, İstanbul, 1330.

Tursun Bey: *Fâtih'in Tarihi "Târih-i Ebul Feth"*, Baskıya Hazırlayan: Ahmet Tezbaşar, Tercüman 1001 Temel Eser 21.

Yusuf Kenan: *Yavuz Sultan Selim ve İttihad-ı Islâm Siyaseti*, İstanbul, Midhat Paşa Sanayi Mektebi Matbaası, 1913.

(Son)

İstanbul Üzüntüsü

Halil SOYUER

İstanbul, çok perişan geldi halin doğrusu
Gördük ki her tarafın birer yürek ağrısı
Gönlümüzde yaşarken seni sevmek çağrısı
Bize yeniden getir seni bul da İstanbul
Yazık kaybolup gittin İstanbulda İstanbul

Seveceğiz demiştik seni ölene kadar
Ne kadar değişmişsin ey İstanbul ne kadar
Sabrımız yetermi ki yüzün gülene kadar
Gel artık gözlerimiz kaldı yolda İstanbul
Yazık kaybolup gittin İstanbul İstanbul

Doğal güzelliğinin her yanını kazdılar
Üstüne gece kondu, toplu konut dizdiler
Güzellik pazarında terazini bozdular
Hâtıra gibi kaldın yaşlı dul'da İstanbul
Yazık kaybolup gittin İstanbul'da İstanbul

Bu hâlin sevenlerin yüreğini dağlıyor
Yine de bizim deyip sana ümit bağlıyor
Erenköy, Kanlıca'da baharların ağlıyor
Böyle mi kin olurmuş fâni kulda İstanbul
Yazık kaybolup gittin İstanbulda İstanbul

Karalar işgal etti kar gibi beyazını
Duymayan kaldı mı ki, canhırâş âvâzını
Ara da bul Beykoz'un, Tarabya'nın yazını

Adın kötüye çıkmış para pulda İstanbul
Yazık kaybolup gittin İstanbulda İstanbul

Eksi'ye dönmüş artık kaderinde artı'lar
Haline ağlıyor bak denizdeki martılar
Nerde hani adına bestelenen şarkılar?

Nasıl darlığa düştün bunca bolda İstanbul
Yazık kaybolup gittin İstanbulda İstanbul.

Bir düşün hele şöyle, elli yıl öncesini
Boğaz yerde akvaryum, ay gökte bakır sini
Hangi vicdan büyötmüş sana karşı bu kini

Kuru yaprak gibisin artık dalda İstanbul
Yazık kaybolup gittin İstanbulda İstanbul.

Servet-i Fünûn Romanında Din ve Çocuk(1)

Doç. Dr. Yaşar FERSAHOĞLU

Türk içtimâî hayatında öteden beri dinin rolü büyük olmuştur. Bu rol, milletimizin İslâmiyeti kabulünden sonra daha da genişlemiş, hayatın bütün sâhalarına yayılmıştır. Bir yerde hayatla iç içe, hayatla kaynaşmış bir duruma gelmiştir. Ferdi hayatta günün yirmi dört saatinde her konuda onun görüşüne mürâaat edilmiştir. Bu yüzden kısa zamanda toplumu muntazam bir hayata kavuşturmuş, büyük bir medeniyetin zuhuru medâr olmuştur.

Fıtraten İslâm'a yatkın olan Türk milleti, bu dinle müşerref olur olmaz, onun bütün tâlimatlarına uymuş, bütün isteklerini yerine getirmiştir. Gerek fert vicdanında, gerekse toplum vicdanında dine layık olduğu değer verilmiş, bütün gönüller ona açılmıştır. Devlet başkanından sade bir vatandaşa kadar herkes onun önünde tâzimle eğilmiş, onun hizmetinde olmayı şeref kabul etmiştir. Onun adına sayısız külliyyeler kurulmuş, kütüphaneler doldurulmuştur. Bugün bile dünyanın gıptayla seyrettiği muhteşem âbideler onun adına, ona hizmet aşkıyla dikilmiştir. Devletin başında bulunan padişah hayatın gayesi olarak Din-i Mübin-i İslâm'a hizmeti seçmiştir.

Bu tâzim yalnız İslâm'a değil, İslâm'ı temsil eden her şey ve herkese yapılmıştır. Öyle ki, hocasının atının ayağından sıçrayan çamuru şeref pâyesi kabul eden padişahlar görülmüştür. İhtişamlarıyla dünyâları titreten nice insanlar, onun yüce varlığı karşısında mûnisleşmiş, her türlü hükmüne râm olmuşlardır.

İslâm dini en içten hüsn-i kabulü milletimizden görmüştür. Bu yüzden "İslâm'ın Bayraktarı" ünvanını almış, Peygamber'in övgüsüyle şerefleşmiş olan İstanbul'u fethetmiş, dünyanın en büyük imparatorluğunu kurmuştur. Allah'ın ipine öylesine sarılan bu millet, şeriatın kestiği parmağı acımaz kabul etmiştir.

Bu tâzim devri asırlarca devam etmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesiyle yeni bir devir açılmıştır. Bu devreye, din karşısındaki tavrı itibarıyla bir isim vermek hayli zordur. Bir başlık koymak mecbûriyetinde olduğumuz için biz bu devreye gerileme veya dalgalanma devri diyeceğiz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesiyle Türk içtimâî hayatında bir çalkantı ve huzursuzluk baş göstermiştir. Herkes huzursuz ve endişelidir. Ne olmuştur? Neden olmuştur? Daha önemlisi, bundan sonra ne olacaktır? Vatan, millet hebâ olup gidecek midir; yoksa bir kurtuluş yolu bulunacak, bir kurtarıcı ortaya çıkacak mıdır?

O zamanın Türk münevverleri bu soruların cevaplarını bulmaya çalışmışlar, bu düğümü çözmek için uzun uzun düşünmüşlerdir. Bir defa ne

olduğu bellidir. Üzerinde durulması gereken şey, neden olduğu ve ne olacağıdır. Hemen söyleyelim ki, münevverlerimiz bu sorulara verilecek cevaplarda ittifak halinde değillerdir. Gerek teşhiste, gerek tedâvide birtakım farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bir kısmı, cemiyeti dinin bu hale getirdiğini söylemiş, kurtuluşu da dinden uzaklaşmakta, batı medeniyetine sarılmakta aramıştır. Ziya Paşa bundan şöyle bahsediyor:

*İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakkî;
Evvel yoğidi işbu rivâyet yeni çıktı.
Milliyyeti nisyân ederek her işimizde,
Efkâr-ı Freng'e tebâiyyet yeni çıktı.¹*

Bir kısım münevverimiz ise bunun aksini iddia etmişlerdir. Onlara göre bizi bu hale getiren sebep din değil, bilakis dinden uzaklaşmamız, dini, asrın idrâkine söyletemeyişimizdir. Bu görüşü savunanlar, Batı ile münasebetlerde te'lifçi bir tutum sergiliyorlar. Mehmed Akif bunu şöyle ifade ediyor:

*Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhâmı;
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.²*

.....
*Alınız ilmini Garb'ın, alınız sanatını;
Veriniz hem de mesâînize son sür'atini.³*

Bunların dışında başka görüşler de vardır; fakat konumuzu taşırır düşüncesiyle onları zikretmiyoruz.

Görülüyor ki, Türk münevverleri teşhiste birleşemedikleri gibi tedâvide de birleşememişlerdir. Herkes kendi inanç ve düşüncesi istikametinde ayrı ayrı şeyler söylemiştir. Bu görüşler ferdî iddia ve teklifler olarak kalmamış, zamanla çeşitli hiziplerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Başlangıçta fikir ayrılıklarına dayanan bu hizipler, daha sonraları cepheler şekline dönüşmüştür. Aralarındaki tartışmalar, bazan normal, bazan da çok sert ve kırıncı olmuştur. Akif-Fikret çatışması ile Muallim Naci-Recâizâde Ekrem çatışması tabiatıyla iki kişi arasında geçen sıradan bir çatışma değildir. Bunların şahsında hizipler çatışmaktadır; dünya görüşleri çatışmaktadır. Bunların hepsinin gayesi, yeni kurulacak olan düzeni kendi fi-

¹ Ziya Paşa, *Terkib-i Bend*, İstanbul 1289 h., s.10.

² M. Akif Ersoy, *Safahat*, İstanbul 1963, s.418.

³ Akif, a.g. e., s. 186.

kir ve inançları istikametinde yönlendirmektedir. Hepsinin güçleri çapında yayın organları vardır. Bilhassa edebiyat, bu fikir ve inançların kamuoyuna intikalinde en müessir araç olarak seçilmiştir. Çünkü güzel sözün yapamayacağı şey yoktur.

İmparatorluğun enkazı üzerinde türemiş olan bu hizipleri genel nitelikleri itibariyle iki kısma ayırmak mümkündür:

- 1- Eksiklerini gidermek suretiyle aynı çarkı döndürmek isteyenler,
- 2- Eskiye tamamen yıkarak yepyeni bir düzen kurmak isteyenler.

Birincilere göre, zengin bir kültürü, büyük bir medeniyeti, köklü bir tarihi yıkarak yeni bir düzen kurmak doğru değildir. Buna ne lüzum, ne de imkân vardır. Çünkü yüzyılların tecrübesiyle kurulmuş olan mevcut düzen asıl yapı itibariyle sağlamdır. Yapılacak iş, düzeni çağın şartlarına göre yeniden gözden geçirmek, ilim ve teknolojinin getirdiklerinden âzamî derecede yararlanabilmektir. O zaman aynı düzen bütün haşmetiyle ayağa kalkacaktır.

İkinciler böyle düşünmüyorlardı. Onlara göre geçen geçmişti. Bir nehir aynı yataktan ikinci defa akmazdı. Binâenaleyh yeni bir düzen kurulmalıydı. Öyle bir düzen ki, dinde, dilde, san'atta, müzikte, modada, örfte, âdette ve buna benzer bütün alanlarda büyük ve köklü değişiklikler meydana getirilmeliydi. Bunun için kaynak hazırды; önümüzde büyük bir batı medeniyeti vardı. Bu medeniyet bizim için ideal bir model olabilirdi. O halde bu harekete, "Topyekün Batıllaşma" diyebilirdik.

Her iki görüşün temsilcileri de çalışmalarını milletin geleceği olarak gördükleri gençler ve çocuklar üzerinde yoğunlaşıyorlardı. Bu görüşleri sembolize eden isimler bile vardı. Meselâ; Mehmet Akif'in Asım'ı, Tevfik Fikret'in Halûk'u bu sembollerdendi. Yayın organlarında bunların vasıfları anlatılıyor, gençlere model olarak bunlar takdim ediliyordu. Fikret Şermin'i, Muallim Naci Ömer'in Çocukluğu'nu herhalde bu düşünceyle yazmışlardı.

İşte bu hiziplerden biri de Servet-i Fünûn'cuları. Onların da ülkenin ve milletin geleceğiyle ilgili bir takım düşünceleri vardı. Bu düşüncelerini değişik yollardan, değişik şekillerde ifade ediyorlardı. Tevfik Fikret, söylemek istediklerini daha çok şiirle anlatırken, Halid Ziya düz yazıyı, romanı kullanıyordu. Bu çalışmamızın ana konusu, Halid Ziya'nın romanları ve o romanlar içinde çocuk-din ilişkisi olacaktır. Yalnız, romanları incelemenden önce Servet-i Fünûn Edebiyatı, roman ve Halid Ziya Uşaklıgil hakkın-

da kısa bilgiler vermeyi uygun buluyoruz. Çünkü o zaman bahse konu olan romanların daha iyi anlaşılacağına inanıyoruz.

SERVET-İ FÜNÛN EDEBİYATI

Servet-i Fünûn Edebiyatı, ismini, 1891'de çıkmaya başlayan bir dergiden almıştır.⁴ Servet-i Fünûn dergisi, Recâizâde Ekrem'in eski öğrencilerinden Ahmed İhsan Bey tarafından çıkartılan bir dergiydi. Batı gazetelelerinden alınmış hemen her konuda yazı ve resimlerle çıkıyordu. Salt bir edebiyat dergisi değildi.

Dergiyi bir sanat mecmuası haline getirmek isteyen Recâizâde Mahmud Ekrem, Tevfik Fikret'i, derginin "Edebî Kısım Başyazarlığı" na getirdi.⁵ Sonra çoğu öğrencisi olan gençleri burada topladı. Bu gençlerin çoğu da "okuldan yetişme alafranga" gençlerdi.⁶ Kendileri alafranga olmalarına rağmen dillerinde Arapça, Farsça kelimeler yoğundu. Örnekleri, Fransız edebiyatının daha yeni temsilcileri, realistler, parnasyenler ve sembolistlerdi.⁷ Yaptıkları önemli bir değişiklik, Divan edebiyatı geleneklerini yıkarak, şekil ve türleri Avrupalılaştırmış olmalarıydı. Kendilerine hedef kitle olarak aydın zümreyi seçmişlerdi. Ahmed Midhad Efendi'nin "Ben popüler bir muharririm; en birinci medâr-ı iftiharım budur." Sözüne itiraz eden Hüseyin Cahit, şunları söylüyordu: "İşte bu cümle Servet-i Fünûn edebiyatına yapılan ilk itirazı izaha kâfidir. Servet-i Fünûn edebiyatı avâma mahsus değildi. Oraya yazı yazan muharrirler, acizleriyle beraber sanat için çalışıyorlar, sanatkâr olmak istiyorlardı. Elbette popüler olamıyorlardı."⁸

Konuşma diliyle edebî eser yazmayı sanata aykırı bulan Halid Ziya şunları söylemektedir: "Şüphesiz bu, ne boş arsalarda ceviz oynayan çocukların, ne de şehrin dar sokaklarında, akşamları kapılarının eşiklerine çömelerek hasbihal eden kadınların lisanıdır. İstanbul'da Seçkin bir irfan topluluğu vardır ki, milletin konuşma lisanı işte ona tâbidir."⁹ Halid Ziya,

⁴ Hikmet İlaydın, *Türk Edebiyatında Nazım*, İstanbul 1964, s. 18; Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, İstanbul 1966, c. II, s. 535.

⁵ Kabaklı, a.g.e., c. II, s. 535.

⁶ Tahir Alangu, *100 Ünlü Türk Eseri*, İstanbul 1977, c. II, s. 793.

⁷ İlaydın, a.g.e., s. 19; Kabaklı, a.g.e., c. II, s. 536.

⁸ Kabaklı, a.g.e., c. I, s. 249.

⁹ Kabaklı, a.g.e., c. I, s. 249.

bu sözleri söyledikten kırk yıl sonra eserlerini yeniden gözden geçirerek sadeleştirme zorunda kalacağını hiç düşünmemişti.

Yalnız Hüseyin Cahit, yalnız Halid Ziya değil, Servet-i Fünûn'cuların hemen hepsi hedef kitle konusunda aynı şeyi düşünüyorlardı. Onlara göre sanattan ancak seçkinler (havas) anlardı. Avamın sanattan anlayacağı yoktu. Cenap Şahabeddin, "Havas, beğendikçe alkışlar, avam alkışladıkça beğenir."¹⁰ derken bu düşünceye terceman oluyordu.

Servet-i Fünûn'cuların bir başka özelliği, o devre göre çok ileri diyebileceğimiz laik bir düşünce ve dünya görüşünü yansıtmış olmalarıydı. Böylece geleceğin yaşayış biçimi, o zaman için edebiyatta şekillenmiş oluyordu.¹¹

1896-1901 tarihleri arasında yaşayan Servet-i Fünûn edebiyatının Türk ictimâî hayatında önemli etkileri olmuştur. Bu etkinin günümüzde de sürdüğünü söylemek yanlış olmaz sanırım.

Servet-i Fünûn edebiyatında aktif rol alan temsilcilerden şâir olanlar, Tevfik Fikret, Cenap Şahabeddin, Hüseyin Sîret, Hüseyin Suat, Ali Ekrem, Süleyman Nazif, Fâik Ali, Celal Sahir vb.dir. Muharrir olanlar ise, Halid Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahid, Ahmet Hikmet, Ahmet Şuayb, Saffetî Ziya v.b.'dir.¹² Bu hareketin önde gelen iki ismi ise şiirde Tevfik Fikret, romanda Halid Ziya'dır. Diğerleri tarafından da bir büyük, bir ağabey olarak görülmektedir.¹³

Bu çalışmamızda madem ki Halid Ziya'nın romanları üzerinde duracağız. O halde biraz da romanla ilgili bilgi vermeye çalışalım.

ROMAN

Latin kökenli olan roman terimi, kelime anlamı itibariyle "Gerçek veya hayalî bir olayın mensur hikâyesi" anlamına gelmektedir.¹⁴ Kelimenin başka anlamları da olmakla beraber bizi ilgilendiren mânâsı budur.

Bugün bir edebiyat türü olarak roman, oldukça yakın zamanların ürünüdür. Herkesin, üzerinde ittifak ettiği kesin bir tanımı da yoktur. Bunun-

¹⁰ Kabaklı, a.g.e., c. I, s. 248.

¹¹ İlaydın, a.g.e., s. 19

¹² Kabaklı, a.g.e., c. II, s. 536.

¹³ Hüseyin Cahit Yalçın, *Edebiyat Anıları*, İstanbul 1975, s. 140.

¹⁴ Kabaklı, a.g.e., c. I, s. 423.

la beraber bir iki tanım vermekte yarar görüyoruz.

Namık Kemal, romanı şöyle tanımlamaktadır: "Romandan maksat, hayatta geçmemişse bile, geçmesi mümkün olan bir vakayı, ahlâk, âdetler, hisler ve ihtimallere bağlı tafsilatıyla birlikte tasvir etmektir."¹⁵ Ahmet Mithat Efendi'ye göre ise "Roman denilen şey, bir insan cemiyeti içinde görülen durumlardan birini veyahut bazılarını kağıt üzerine koymaktan ibarettir."¹⁶

Edebiyatı konu, kişiler, çevre, zaman, amaç ve üslup romanın öğeleri olarak kabul edilir. Bununla birlikte bunlarla ilgili görüşler, çağdan çağa, romancıdan romancıya değişmektedir.

Romanlar, tarihî romanlar, mâcera romanları, sosyal romanlar, psikolojik romanlar v.s. çeşitlere ayrılır. Sosyal romanlar içinde bir maksat ve tez peşinde olmayanlar olduğu gibi, bir fikri savunmak, bir inanç ve ideolojiyi benimsetmek, bir zümreyi veya görüşü kınamak, küçük düşürmek isteyen maksatlı (tezli) romanlar da bulunur.¹⁷ Tezli romanlar edebiyatçılar tarafından hoş karşılanmazlar. Çünkü zamanla, fikirler değişir, düşmanlıklar dimer, kavgalar barışa dönüşür. Ama sanat, her zaman ve her yerde geçerlidir. Bundan dolayı romana müdahale etmemek gerekir. Taraf tutan, romanını bir ideolojinin emrine veren romancılar sadece kendi fikirdaşlarına tesirde bulunabilirler. Bununla birlikte cahil halk kitlelerini yanlış yönlere yönlendirdikleri, onları kendi değerlerinden uzaklaştırdıkları da olur. Bu, sanatı kötüye kullanmak olur ki, hiç kimsenin buna hakkı yoktur. Romancı, söylemesi gereken her şeyi söylemeli, fakat okuyucusunu şartlamaya kalkmamalıdır. Roman yazarının herşeyden önce okuyucusuna saygı duyması gerekir.

HALİD ZİYA KİMDİR?

Asıl adı Mehmet Halid Ziyaeddin olan yazarımız 1867 yılında İstanbul'un Eyüp semtinde, Balcılar yokuşunda dünyaya gelmiştir. Ailesi aslen Uşaklıdır. Uşak'ta "Helvacızâdeler" ismiyle anılırken bilahare İzmir'e yerleşmiş ve "Uşşakızâdeler" adıyla ün kazanmışlardır.

İzmir'de halı ticaretiyle iştigal eden ve Avrupa'ya ihracatta bulunan bu aile İstanbul'da bir şube açma ihtiyacı duyar ve başına aile fertlerinden Ha-

¹⁵ Kabaklı, *a.g.e.*, c. I, s. 423.

¹⁶ Kabaklı, *a.g.e.*, c. I, s. 423.

¹⁷ Kabaklı, *a.g.e.*, c. I, s. 431-438.

cı Halil Efendi'yi koyar. İşte Halid Ziya, İstanbul'a ticaret sebebiyle gelerek Eyüp'e yerleşen bu Hacı Halil Efendi'nin oğludur. Annesi Behiye Hanımdır.

Hacı Halil Efendi'nin üç çocuğu vardır; bunlardan en küçüğü Halit Ziya'dır.

Halit Ziya altı yaşına geldiğinde babası, Saraçhanebaşında bir ev yaptırır, Halid de yazıhanelerinin bulunduğu semtte Mercan Mektebine yazılır. Yazılır ama oturdukları evle bu okulun arası ona uzak gelir. Bu sefer onu evlerinin karşısında yeni açılan ve yeni yolda öğretim veren "Sıbyan Mektebi"ne nakledeler.

Bir yıl sonra dayı oğlunun uniformasına ve anlattıklarına heveslenen Halid Ziya, kendi teşebbüsü ile "Fatih Askerî Rüşdiyesi"ne girer. Bu sıralarda onda kitap okuma ve biriktirme hevesi de başlamıştır. Babasıyla zaman zaman "Gedikpaşa Tiyatrosu"na giderler ve burada seyrettiği oyunlar onu fazlasıyla etkiler.

Bir süre sonra İstanbul'daki işleri bozulur ve İzmir'e dönerler. Dedesinin İzmir'deki konağı Halit Ziya için hayli ilginçtir. Şahsiyetinin gelişmesinde bu konağın ve bu konak etrafında oluşan çevrenin büyük etkisi olacaktır. Çünkü bu konak, İzmir aydınlarının uğrak yerlerinden biridir. Çevresindeki insanlardan büyük itibar gören dedesi ise kitaplara ve yenilik hareketlerine ilgi duymaktadır.

İzmir'de rüştiye okuluna verilen Halit Ziya, bir taraftan da Fransızca öğrenmek üzere şehrin tanınmış avukatlarından Auguste de Jaba'nın yazıhanesine devam eder. Daha sonra daha iyi bir öğrenim görmesi, özellikle Fransızca öğrenmesi düşüncesiyle İzmir'de Avusturyalı Mechitaristes Katolik rahiplerinin idare ettiği bir okula verilir.¹⁸ Bu okulun zorunlu olmayan son sınıftaki felsefe şubesini okumadan mezun olur. O arada hocalarından klasik ve romantiklerin daha sonra da realist ve naturalistlerin en önemli eserlerinin listelerini temin eder.

Henüz onyediyi yaşındayken konakta kendisine tahsis edilmiş iki odalı bir dairede okuyup yazmaktadır. Annesinin verdiği paralarla elindeki listede kayıtlı bütün kitapları almış, dolaplara yerleştirmiştir.

İzmir'deki opera ve operet temsillerine devam eden Halit Ziya, aynı zamanda alafranga salon toplantılarına da katılmaktadır. Yabancı çevrelerle

¹⁸ Alangu, *a.g.e.*, c. II, s. 778.

olan bu ilişkiler ilerde onun eserlerine de yansıyacaktır.

Yakın dostları Bıçakçızâde Hakkı ve Tefik Nevzat'la birlikte bir gazete çıkarırlar. Gazetenin adı "Nevruz"dur. Bu gazetede bir taraftan "Tuvalet Masası" başlığı altında yazılar yazarken, bir taraftan da yabancı romanları Türkçeye çevirerek tefrika eder.

Bir süre sonra İstanbul'a giderek kendisine dışişlerinde bir iş bulmaya çalışan Halit Ziya, bu vesileyle de yazı dünyası ile temasa geçer. İş bulamaz ama kitapçı Arakel ile "Garpten Şarka Seyyâle-i Edebiyye: Fransız Tarih ve Numûne-i Edebiyatı" adlı bir kitap hazırlamak üzere anlaşır.

İstanbul'da bu çalışmalarla meşgulken annesinin hastalanması üzerine İzmir'e dönen Halit Ziya, değişik görevlerde bulunur. O arada "Hizmet", daha sonra da "Âhenk" gazetesini çıkarırlar. "Sefile" adındaki ilk romanını bu gazetede tefrika etmeye başlar. Sansür tefrikayı yarıda keser. Fakat Halit Ziya yazı hayatına iyice girmiştir. "Nemide", "Bir Muhtıranın Son Yaprakları", "Bir İzdivacın Tarihi Muâşakası" gibi eserlerini bu sırada yazdı. "Hizmet" gazetesinde hikaye ve tiyatro üzerine serî makaleler yazan Halit Ziya, annesinin ölümü üzerine "Mezardan Sesler", "Bir Ölünün Defteri"ni telif eder.

Bir ara Muallim Naci'ye karşı "Püf" başlıklı küçümseyici bir makale yazması üzerine ondan şu cevabı alır:

*Dehşetlidir benim sitizim
Kordonboyu dar gelir azizim
Olsan da Sarızeybek'in hafidi
Yoktur sana kurtuluş ümidi
Püflerle ne iftihar edersin?
Bir püfte teker meker gidersin.¹⁹*

(Devam edecek)

¹⁹ Alangu, a.g.e., c. II, s. 781.

Türk Sanatının Temelinde Yatan Fikir Dünyası

Dr. İnci A. BİROL

Giriş:

Şüphesiz her sanat eserinin temelinde sanatkâra ilham veren veya paylaşılmak istenen duygu, düşünce ve istekler yatmaktadır. Zira sanat, aşk ve coşku ile dolu bir gönlün tezahürüdür. Duyulan ihtiyacın kamçısıyla düşüncelerde başlayan sanat eseri, gönlün de iştiraki ile yetenek ve bilginin desteğinde gelişir, olgunlaşır, şekillere bürünüp, kalıplara girerek karşımıza çıkar. Öyle ise her eserin temelinde, özünde onu vücuda getiren engin bir duygu ve mânâ yumağı mevcuttur.

Acaba maddeye yansıyan ve topluma eser halinde sunulan bu sanat ürünleri, anlatmak istedikleri her zaman hakkıyla ifade edebilir mi? Kelimelerin kurduğu cümleler, çizgilerin meydana getirdiği şekiller, renklerin ifade gücü veya nağmelerin dili anlatılmak istenen mânâyı anlatmaya muktedir olabilir mi? Yoksa sınırlı gücünü zorlayarak ulaşabildiği bir noktadan sonra aczini itiraf ederek, içinde yanan ateşin sadece habercisi olmakla mı yetinir?

Öğrencilerimle sanat çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da sanatın özünü, mânâ ve hedefini düşünerek bu soruların cevabını aramak araştırmak ihtiyacı duyuyordum. Bilhassa Türk sanatının ruhunda var olan, ona bir üslup veya millî kimlik kazandıran faktörleri düşünüyor, *bu sanatı sadece uygulamakla kalmayıp, temelinde yatan duygu, düşünce ve inanç yumağını çözmek, ilham aldığı kaynakları araştırmak, kendine hedef edindiği noktalara ulaşabilmek istiyordum*. Zira bu bende vazgeçilmez bir tutku, hatta hayatımı dolduran sanatın odak noktası haline gelmişti. İşte bu satırlar böyle bir ihtiyacın ve arayışın zorlaması ile kaleminden döküldü.

Tarihin pekçok devirlerinde üslup ve desen zenginliği ile öne çıkmış Türk tezyini sanatlarını 21. yüzyılın bereketinden mahrum etmemek, bu sanata gönül verenlerin boynunun borcu olmalıdır diyordum. Zira ata mirasına sahip olmak, büyük bir sorumluluğu yüklenmek demektir. Bu mirası taşıyabilmek ise eserlerin cazibesi ile yetinmeyip ruhuna ulaşabilmek, orada gizlenmiş sırları keşfetmek ve ehline teslim etmekle mümkün olabileceğine inanmıştım. Bu sebeple sanatı ve sanat dünyası içindeki Türk üslubunu düşünürken düşündürmek, mânâsını, maksadını araştırırken aratmak, böylece gerçek sanatkârı ve onun idrakimizi aşan güzelliklerle bezenmiş muhteşem eserini seyrederken seyrettirmek istedim ve fırçayı bırakıp kalem elime aldım. Dilerim bu vadiye atılan adım, bizlere yeni ufuk-

lar açarak hayırlı başlangıçlara vesile olur.

Sanatta bizi bu hedefe sevkeden ve bir sohbetimizde âdeta vasiyet edencesine bu konular üzerine eğilmemizi isteyen muhterem büyüğüm, velinimetim, önderim, kâmil ve örnek insan, mütefekkir, mürebbi ve Ana Sultan Sâmîha Ayverdi'yi rahmet, saygı ve muhabbetle yâd ederken, kendilerinin gösterdiği yolda faydalı olan hizmet erlerinden olabilmeyi niyaz ederim.

Isterseniz sanat vadisinde yapacağımız bu gezintide önce sanat, sanat-kâr, aşk ve güzellik gibi genel ve temel kavramları ele alalım. Sanatın fikir dünyasına girerek bilhassa İslam'da tasavvuf anlayışının Türk sanatındaki izlerini veya başka bir deyişle yansımalarını araştıralım. Bakalım bu yol bizi hangi diyarlara sürükleyecek? Rastladığımız nice kapılar açılıp bizi bu yur edecek, nasıplendirecek? Belki de bu güzergâhta tezyinî sanatların kapısını da tıklattır, hatırını sorarız. Veya Orta Asya bozkırlarına uzanıp bir zincirin halkaları gibi iç içe devam ederek günümüze uzanan, Türk kültüründe tezyinî sanatlar tarihinin içinde kayboluruz. Bu yolculuk ancak divanelerin işi olsa gerek, sorgulamaya gelmez vesselam.

Sanatta Temel Kavramlar: (Sanat, Sanatkâr, Aşk, Güzellik)

Bilindiği gibi sanatın her dalında eseri var eden, besleyen ve olgunlaştıran, zihinlerdeki düşünce ve bilgi, gönüllerdeki aşk ve inançtır. Sanat eseri, bunların maddeye yansması veya şekil ve görünüş kazanmasıdır. Onun için bu gezintimizde mânâdan maddeye, teoriden uygulamaya, sebebdan sonuca doğru köprüler kurarak, yol almaya gayret edeceğiz.

İlk olarak *güzellik, aşk, sanat ve sanatkâr* gibi, konumuzun temel kavramlarında bir lahza olsun konaklamak ve aralarındaki yakın işbirliğini ele almak istiyoruz. Bunu yaparken de, sanatın felsefesine fazlaca girip haddimizi aşmadan, sadece bu sanata gönlünü kaptırmış bir müptelânın, kırk seneyi aşkın sanat hayatında görüp hissettiği mânâ ve ifadeyi, bu sarhoşluk içinde yaşadığı heyecan ve hizmet aşkını dile getirmeye gayret edeceğiz. Böylece Türk sanatını var eden, geliştiren ve devamını sağlayarak günümüze kadar yaşatan, ona hayat bahşeden sırrı aramak ve bulmak niyetindeyiz. *Çünkü sanat, bir düşüncenin hayata getirilerek eserde vücut bulmasıdır.* Yâni her sanat eserinin temelinde, onu yaratan, ortaya çıkaran bir fikir, bir heyecan ve istek mevcuttur. Hatta buna kısaca aşk da denebilir.

Atalarımız bu hakikati, imanlarından aldıkları tasavvuf ve sanat terbi-

yesiyle gönüllerinde hissederek, "*Aşk olmayınca, meşk olmaz*" demişler ve böylece sanatın özünü, ne veciz ve mükemmel bir şekilde ifade etmişlerdir.

Güzellik, aşk ve sanat, birbirini var eden ayrılmaz üç temel kavram. Sanatın var oluşu, güzelliğin cazibesinden doğan aşktandır. Güzelliğin bilinmesi, göze gönüle hitap etmesi de, aşkın meyvesi olan sanatın varlığındandır. Zira güzellik, var olduğu andan itibaren kendi sevdalısını aramaya koyulur. Bulursa maksadına erişir, mest olur, bulamaz ise mahzun kalarak küser ve heba olur gider. Çünkü güzelliğin var olma sebebi, bilinmek, beğenilmek, takdir olunmak, sevmektir. *Kısaca güzelden maksat AŞK'tır. Aşkın dili ise SANAT'tır.*

Bilindiği gibi sanat, hislerin, düşüncelerin anlatışı veya bir ifade şeklidir. Anlatılan, sanatkarın iç ve dış dünyasıdır. Başka deyişle sanat, insanın yaşadığı dünyayı gönül penceresinden seyrederken, gördüklerini, hissettiklerini sembollerle dile getirmesidir. Böylece insanın yetenekleri şekillenmiş, duygu ve düşünceleri âdetâ maddede billurlaşmış olur. Veya bir başka mânâda sanat, insanlığın yoluna ışık tutan, toplumun yaralarını saran, insanı insan yapan idealleri, biçim, renk, ses veya kelimeler aracılığı ile estetik düzen içinde çevresine sunan, bir aktivite veya ulvî bir hizmettir. Sanat bir medeniyettir.

Sosyal yönü ile sanat, insanı bulunduğu noktadan alarak yükseltirken, ona dinamizm kazandırır, sosyal ve kültürel alanda topluma mânâ plânında düzenleyici kurallar getirir, milletlerin hayatında fikir ve gaye birliği sağlar, insanı insan yapacak, dertlerine deva olacak prensipleri, fertlerin zekâlarına olduğu kadar, gönüllerine de tesir ederek yudum yudum içirir. Onun için sanat, aynı zamanda iyi bir mürebbidir.

Sanatın bu hizmetleri cemiyete sunabilmesi için, ilham kaynağı, özü veya ruhu, hatta var oluş sebebi, *aşktır. Aşksız sanat, bir avunmadan ibarettir.*

Tasavvufa göre, kusursuz ve en mükemmel eser olan kâinatın yaratılış sebebi, Yaradan'ın kendi güzelliğini bize bildirme arzusudur. Şairin dediği gibi,

*"Kendi hüsnün hublar şeklinde peydâ eyledin,
Sonra döndün çeşm-i âşıktan temâşâ eyledin."*

O halde evrenin yaratılmasıyla ilahi güzelliğin madde aleminde vücut bulması, Yaradan'ın kendi güzelliğini seyretmek ve bu zevki kendine dost

seçeceği biri ile paylaşmak arzusundandır. Zira gerçek güzelliğin tek sahibi olan Allah, Hz. Peygamberin diliyle şöyle sesleniyor:

"Ben gizli bir hazine idim, sevmek ve bilinmek istedim. ("Küntü kenzen mahfiyyen, feahbebtu en-u'refe" Şerhli Mesnevi-i Şerif Ken'an Rifâi s:42)

Öyle ise Allah, sahip olduğu nihayetsiz güç, kuvvet, kudret ve adaletinin yanında rakip tanımayan güzelliğini de doya doya seyretmek istedi ve kâinatı yarattı ve bu ilahi güzellik karşısında duyduğu zevk muhteşemdi. Bunu bir dost ile paylaşmak istedi ve üstün varlık insanlığını yarattı. Diğer bütün yaratılmışlar, insana hizmetle görevlendirildi. İnsanın görevi ise, Yaradan'ın emrinde bulunmak ve ona tam bir teslimiyetle bağlanmak, böylece kâinat kitabında Allah'ın kemâlini tahsil etmektir.

Bunun için üstün ve imtiyazlı varlık insana, nefis, cüz'i irade ve akıl bahşedildi. Ona dünyanın binbir cilveleri içinde tekâmül yolu gösterildi. Daha sonra insanlığı, varlık ve yokluk, iyilik ve kötülük, doğru ve yanlış, haram ve helal, başarı ve hezimet, kolaylık ve zorluk, iniş ve çıkış, güzellik ve çirkinlik gibi pek çok zıtlarla dolu dünya ile tanıştırıldı. Zira insanın doğru yolu bulması, ancak bu zıtlar arasındaki denge ve uyum sağlayabilmesi ile mümkün olabilecekti. Zaten âdemden istenen, aczini idrak ederek aşk ateşinde pişmesi ve hamlıktan kurtulup insanlığa kavuşması, kısaca Yunus'in dili ile *"Hamdım, piştım, yandım"* diyebilmesiydi.

Şüphesiz Allah'ın kulları içinde seçilmiş olanlar vardı. Onlar Yaradan'a olan bağlılıklarını aşk ve sadakatleriyle gösterdiler. Bu engin sevginin kazandırdığı güç ile nefislerin esaretinden kurtularak marifet basamağına tırmandılar. Tıpkı bir damlanın deryaya kavuşması gibi, külli iradede yok olup, gerçek hürriyete kavuştular. Böylece bu seçkin kullar, kemal tacını giyerek ilahi aşk tahtına kuruldular. Artık Yaradan onların temizlenip ayna misâli cilalanmış gönüllerinde, sadece kendi güzelliğini seyrediyordu. Zaten arzu ettiği şey de bu değil miydi? Nitekim şâir bunu,

"Yâr hüsün görmeğe âyine icâd eylemiş." şeklinde ifade etmiştir.

Allah bu arzusunu Hz. Peygamberin mübarek ağzından şöyle bildir-miştir: *"Ben göğe ve yere sığmam, fakat mü'min kulumun kalbine sığarım."* Süleyman Çelebi ise "Mevlid"inde hak diliyle, *"Zâtıma mir'at edindim zatını"* diyerek, bu gerçeği bir başka güzel anlamıştır. Pek çok İslâm düşünürüne konu olan bu sır, Niyâzî-i Mısırî'nin deyişiyle;

"Âlem anın hüsnünün şerhinde olmuştur kitab,
Medhin istersen Niyâzî suret-i insana bak."

şeklinde mükemmel ifadesini bulmuştur.

Şüphesiz imanın yeri gönüldür. Gönülün cilası ise aşk. Aşkın meyvesi de sanat eserleridir. Kısaca âlem ve bu âlem içinde âdemin yaradılış sırrı olan aşk, beraberinde sanatı getirdi. Güzelliğin maddede kristalleşerek gözle görülür, elle tutulur hâle gelmesiyle, nakkaş nakşında kendini seyre koyuldu. Sanat sanatkâra lisân oldu. Seven ve sevilen eserde buluştu. İlahi güzellik hadiselerde dile geldi ve hakikati anlatmaya koyuldu.

Bütün bunlar gösteriyor ki, sanat insandan önce, âlemin yaradılışı ile vardı. Bu âlemin kendi bizzat eşsiz bir sanat şaheseridir. Allah'ın isimlerinden biri de, *Nakkaş-ı Ezel* değil miydi? (Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ferit Develioğlu s. 960). İnsan ise bu ilâhi eserde okuyarak, eserlerinde yansıtmak veya tefsir etmekle, sanatı sosyal hayata taşıdı. Nitekim şâir diyor ki:

"Süretin nakşında her kim görmedi nakkâşını,
Vâhib-i suret anın gözsüz yaratmış başını."

Şâirin dediği gibi eserde sanatkârı seyredebilmek, ancak göz ile gönülün sıkı bir işbirliği yapmasıyla mümkündür.

Sosyal hayatta da sanat deyince ilk akla gelen, "*aşk ve güzellik*" kavramlarıdır. Yeryüzünde güzellik, farklı devirlerde hüküm sürmüş medeniyetler tarafından, farklı anlayış ve zevkle değerlendirilmiştir. Hatta aynı zaman içinde farklı coğrafyada yaşayan toplumlar bile, güzellik hakkında farklı düşünmüşlerdir. Çünkü her toplum güzelini sahip olduğu geleneklerinden, inancından, millî zevk ve özelliklerinden gelen kendine has bir anlayış ile seçer ve benimser. Bir milletin ortak zevki, o milleti meydana getiren insanların nesilden nesile geçen genetik yapısından kaynaklanır. İşte bu ortak zevk, o toplumun ideal güzelini belirler ki, bu da ancak sanat eserlerinde seyretilir. Bu sebebdan güzellik izâfidir. Veya başka bir deyişle; zamana, mekâna ve toplumlara göre değişen bir kavramdır.

Eski Yunan dilinden gelen "*estetik*" kelimesi ile "*güzellik*" arasındaki yakınlığı inceleyen ilk filozof Eflatun (M.Ö. 427-347) olmuştur. Daha sonra da bir çok filozofun ilgisini çeken bu konu, ilim adamları arasında yer almasına rağmen, pozitif bir ilim kabul edilmemiştir.

Aristo'ya göre güzel, "*Ahenk ve ifade bakımından mükemmel olan eserdir.*"

Yâni güzelin güzel kabul edilmesi için, sadece ahenkli olması yeterli değildir. Aynı zamanda seyredene birşeyler anlatması, gönüle hitap edecek ifade gücüne sahip olması gerekir.

Sanatın felsefesine fazla girmeden, sadece güzellik ve İslâm'da tasavvuf inanışının sanatla ilgisine bir göz atalım. Plotinos, kendi fikir dünyasından seyrettiği güzeli şöyle tarif etmiş: "Varlıklar içinde güzel olmayan hiç birşey yoktur. Zira varlıkların her zerresi, mutlak varlığın nurundan bir parıltıdır. Şu halde herşey birbirinden az ya da çok güzeldir." ("Estetik", Cemil Sena Ongun, s. 26, 1971)

İslam mutasavvıfı Abdülkadir Geylani (1078-1166) ise güzellik hakkındaki düşüncelerini, "Dünyada çirkinlik yoktur. Çirkinlik, o hüsn-i bîmisâlin, kemâlini aşîkâr eden bir güzelliiktir." diyerek, dile getirmiştir.

Gene buyruluyor ki, "Allah güzeldir, güzeli sever." (Müslim, "İmran" 147) Zira kâinatın yaradılışı da, şüphesiz bu ilahi güzelliğin bilinmesi ve bildirilmesi içindir.

İçinde yaşadığımız dünyaya bu açıdan bakıldığında yaratılmış her zerrede, ilâhi güzelliğin maddede billurlaşması ile çeşitli tezahürlerini seyretmekteyiz. O halde her şey daha az veya daha çok güzelliğin başka başka görünüşüdür.

Güzele duyulan aşkın dili olan sanat, tekrar târif edilmek istenirse: "Küllî güzelliğin yaradılmışlarda farklı farklı görülen akislerini, renk, biçim, ses veya kelimelerle ifade eden bir anlatış şeklidir" denebilir.. Sanatkâr ise, seyre daldığı bu güzelliği, gönlüne düşen aşk, sahip olduğu üstün yetenek ve zekâ ile eserinde anlatan kişidir. Demek ki *sanatkâr*, yaradılmışı keşfederek onu, üstün idrak ve kabiliyetinin sınırları içinde yorumlayan ve eserinde aksettiren kişidir.

İslamiyeti kabul ettikten sonra, içinde bulundukları dünyayı gönül penceresinden o ruh zenginliği ile seyreden Türk'ler, tabiattaki mükemmelliğin ve ahengin sırlarını araştırmaya koyuldukları vakit bu muazzam eserin akıl almaz güzellikleri ile karşılaştıkça hayrette kalarak Yaradan'a karşı daha çok hayranlık duydular ve O'na daha çok bağlandılar. Yunus'un misâli, "Yaradılanı severim, yaradandan ötürü" diyerek, bütün yaradılmışları merhamet ve sevgiyle kucakladılar. Onlara dost oldular. Böylece Türk insanı, sanat dünyasında ilham kaynağını bulup, hedefini belirledi. Karşı-

laştığı tabiatın akıl almaz cilveleri ile tanıştıkça hayretten hayrete düşerek külli irade karşısında aczini idrak etti ve haddini bildi. Tevazu cübbesini giyerek, edep tacını başına geçirdi, gayret kemerini kuşandı ve kolları sıvadı. Gönlüne düşen aşk ateşiyle hizmet yoluna koyuldu. Önündeki engelleri aşacağına inanıyordu. Zira o, cengaver yaradılışına kattığı bu ruh zenginliği ve imanından hasıl olan sabırla neler neler yapmazdı ki! Nitekim yaptı da. Tarih boyunca güçlü imparatorluklar kuran Türkler, dünya plânındaki hakimiyetini, şuurlu bir inançla birleştirdiği devirlerde, cihana ışık saçan köklü medeniyetlerin de bânisi oldular.

Türklerin Sanat Tarihine Kısa Bir Bakış:

Türklerin sanat tarihine kısaca göz atıldığında, sanat geleneğinin M.Ö. III. Yüzyıllarda Orta Asya bozkırlarında yeşerip günümüze kadar uzandığı görülür. Eldeki en eski belgelere göre Hunlar zamanında (M.Ö. 220-M.S. 470) başlayan sanat çalışmaları, daha sonra Göktürkler'de (Kök Türk) (552-745) devam etmiş ve Hunların torunu olan Uygurlar (747-840) ile gelişerek sanat dünyasında bir Türk ekolü kurulmuştur. Böylece Uygur sanatı, insan figürlerinde anlatılan yaş ve meslek ayrımı ile resimde ilk portre sanatının başladığı, yazının bir sanat niteliği kazandığı, tekniğin altın varak kullanacak kadar ileri gittiği ve bilhassa mukaddes kitaplarda olduğu kadar, ibadethanelerin duvar bezemelerinde de çok başarılı eserlerin meydana getirildiği, Türk sanatının altın devirlerinden ilki olmuştur.

Daha sonra ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar (842-1212) tarih sahnesine çıkarak Türklerin dünya hakimiyeti ideali ile İslâm inancını birleştirmişlerdir. Devletin başkenti olan Kaşgar şehri, aynı zamanda ilmin ve sanatın da merkezi haline gelmiş ve kıymetli eserlerin beşiği olmuştur.

Aynı yüzyıl içinde var olan diğer büyük Türk devletleri ise, Gazneliler (977-1191), Büyük Selçuklular (1040-1157) ve bu devletin devamı olan Anadolu Selçukluları'dır. (1075-1308). Uygur devletinin dağılması ile Uygurlu hattatlar ve diğer sanat erbabının Ortadoğu ve Asya ülkelerine yayılarak saray kâtibi (bahşı) veya nakkaşı olarak önemli görevlerde bulunmaları, Türk sanat geleneğinin diğer sanat ekolleri üzerindeki etkisini artırmıştır. Uygur eserleri ve sanatkârları aynı zamanda, Selçuklu Türkleri tarafından geliştirilen tezeyni Türk-İslâm sanatının da kaynağı olmuştur.

Diğer taraftan aynı yüzyıllarda, tarihin sayfaları arasında, Emeviler gibi güçlü bir İslam devleti olan Abbasiler'e (750-1258) rastlanıyor. Abbasi-ler'in başkenti olduğu kadar, İslâmiyet'in de en önemli kültür merkezle-rinden olan Bağdat'ta ilk İslâm minyatür okulu, Uygur sanatkârları tara-fından kurulmuştur. Abbasiler'in ikinci merkezi Samarra şehrini kuran ve saray duvarlarını devrinde büyük hayranlık uyandıracak başarı ile beze-yen, Türkistan'dan getirilen Türkmen sanatkârlardır. Halife Me'mun hi-mayesinde yapılan birçok fen kitabının minyatürleri ile birlikte Moğol ist-ilâları sırasında heba olduğu, maalesef tarihî bir gerçektir.

Gustav Le Bon bu devirler için diyor ki: *"Avrupa'nın büyük kısmının ka-ranlık bir barbarlık içinde yaşadığı bu devirlerde, İslâmlığın hükümran olduğu iki büyük şehir, Kurtuba ve Bağdat bütün dünyayı nurlu ışıklarıyla aydınlatan iki medeniyet merkeziydi....."*

Sâmi ve âri milletlerle Türklerin karışması, en yüksek fikir ve sanat hayatı-nın doğmasına sebep olmuştu. Muhtelif ırklara mensup olan bu milletler, müs-lûman medeniyetine, ırklarına has olan dehalarıyla bir çok hususiyetler ekledi-ler. Her milletin eklediği şey, kendisinin daha evvel sahip olduğu medeniyetle orantılıydı". (İslâmiyetin Mânevî ve Kültürel Değerleri, Haydar Bammât, s. 83-84, 1963).

Batılı yazarların efsane şehir diye anlattıkları Bağdat, 1258'de Hüla-gu'nun, XIV. yüzyıl başında ise Timur'un istilalarına dayanamayıp düşün-ce, bütün güzel eserlerle birlikte, kültür ve sanat kaynakları da yok olmuş-tur. Fakat bu baskınlar sırasında, Uygur'lu Türkmen sanatkârlara doku-nulmamış, Timur tarafından harp gemileri olarak Semerkant'a getirilmiş ve kendilerine çok iyi şartlarda çalışma fırsatı tanınmıştır. Tezvinî sanatla-rın altın devirlerinden Semerkant, Herat, Tebriz ve Şiraz okulları böylece kurulmuştur.

Anadolu'da son Selçuk hükümdarı olan Gıyaseddin Mesud'un ölümü ile Türk hâkimiyeti, Osman Bey'in tohumunu attığı Osmanlı Devletine ka-dar (1299), Beylikler halinde devam etmiştir.

Ayrıca XIII. yüzyıl başında, Mısır'da büyük bir devlet kuran Türk Memlûklerin, kitap sanatlarındaki başarısı da inkâr edilemez. Böylece za-man zaman siyasi hezimetlere paralel olarak sanat faaliyetlerinin de geri-lemesine rağmen, hayatta kalabilen yazma eserler, kâğıdı, hattı, minyatür-

leri, tezhibi, cildi ile Orta Asya'dan süregelen Türk sanat geleneğini devam ettirerek, Osmanlı Devletine devretmiştir.

Üç kıt'ada at koşturarak, bugün dahi anlamakta zorlandığımız adalet anlayışıyla himayesi altında ülkelerle yardım elini uzatan Osmanlı Devleti, devrinde çağdaş bir medeniyetin de kurucusu olmuştur. Bu devlet, kılıcının keskinliği kadar, gönül zenginliğiyle eline aldığı kâşım kaleminin kudreti ve fırçasının kıvraklığı ile de müstesna eserler meydana getirmiştir. Zaferleri yanında kültür alanında da sağladığı başarılarla dünyaya hâkim olan bu yüce devletin, sadece tezyini sanatlarda kaydettiği üstünlük, dünya durdukça yolumuza ışık tutarak bizlere ilham kaynağı olacak güce sahiptir.

Zira Osmanlı sanatı, Orta Asya bozkırlarından kopup gelen Türk'ün sanat geleneğini korumuş ve bir yandan dünya üzerinde politik, ekonomik ve askeri hakimiyet sağlarken, aynı zamanda kendine miras kalan yabancı kültür geleneklerini de reddetmiş, onları sahip olduğu millî kültürün içine katarak sindirmiştir. Çünkü Türk, keskin zekâ ve kendine has dünya görüşü ile biliyordu ki, ancak yabancı kültürlerden aldığı yeni fikirler, hamura maya katar gibi, millî ve gelenekli kültür ile hâlhamur edildiği takdirde toplum, içinde yaşadığı medeniyet düzeninde kendi kendini yenilemeye muktedir olabilir.

Bu görüşünü, saltanatı boyunca başarıyla uygulayan Osmanlı'nın yarattığı kültür harmanından sanat da payına düşeni almış ve medeniyet tarihine Türk mührünü basmıştır. Onun için Osmanlı'nın gücü ve büyüklüğünün sırrı, sadece kılıcının ucunda olmayıp, kurduğu medeniyetin temelinde yatan dünya görüşünde, felsefesinde gizlidir.

Şüphesiz dünya tarihinde milletlerin medeniyet seviyeleri, bıraktıkları sanat eserleriyle ölçülür. Çünkü sanat, ait olduğu milletin yaşayış biçimini, tarihini, inanış ve hedeflerini, kültür seviyesini, özet olarak maddi manevi bütün dünyasını yansıtan billur bir aynadır. *Bu sebeple Osmanlı sanatı yakından incelenip özüne inildiğinde, vermiş olduğu muhteşem eserlerde, yüce devletin gücü ve uzun ömürlü tarihin akisleri seyredilir.*

Sonuç:

Kısaca göz gezdirdiğimiz Türk tarihin akışı içinde kültür ve gelenek birikiminin ürünü olan eserler, mimarisi, musikisi, edebiyatı, kitap sevgisi ile beslenen hat, tezhip, minyatür, cild, ebru, kat'ı sanatları, çinileri, taş ve

ağşap oymaları, sedef işleri, kalem işleri, işlemeleri, kumaş, halı ve kilimleri ile Türk milletinin şahsiyetini belirleyen, kimliğini çizen milli unsurlardır.

Türkler sadece tezyinî sanatlar dalında vermiş oldukları eserlerle bile, tarihten bugüne Türk sanatının yüzünü ağartmış ve başarısını bütün dünyaya kabul ettirmiştir. Klasik bir resim tarzı olan minyatür, geçmişte zamanın önemli olaylarını tespit etmek, metin aralarında geçen herhangi bir eşyayı tanıtmak veya dinî, edebî konuların tasvirini yapmak için yazma eserlerde, sanattan ziyade bugünkü fotoğrafın yerine yapılmıştır.

İslâm dininde putperestlik yok etmek amacı ile heykel ve resim yapmaktan kaçınıldığı bilinmektedir. Bunun yerine hat, bezeme, oymacılık gibi tezyinî sanatlar, İslam kültürü içinde daha çok gelişmiş, büyük sanatkar ve zanaatkar ordusunun yetişmesine sebep olmuş ve çok kıymetli eserler verilmiştir.

Türk'ün sanat tarihinde bunun en başarılı örneklerinden biri, hüsn-i hattır. Müslüman Türk'ün Uygurlar'dan miras aldığı güzel yazı yazma yeteneğinin devamı, İslam inancının kazandırdığı yeni bir neşve ve şevk ile Türkleri mensup oldukları medeniyet içinde lider yapmıştır. En güzel Kur'an'ın İstanbul'da yazıldığını bütün İslam âlemi kabul etmiş ve ata sözü şeklini alan şu meşhur hükme varılmıştır: "*Kur'an, Hicaz'da nazil oldu, Mısır'da okundu ve İstanbul'da yazıldı.*"

Gerek güzel yazı sanatında (hüsn-i hat), gerekse tezhip ve kalem işi gibi tezyinî sanat dallarında elde edilen bu müstesna başarının sırrı, çizgideki âhenk ve ifade gücünün en mükemmel şekliyle keşfedilip kullanılmasıdır. Adeta çizgilerin dile getirmesiyle sağlanan bu sır, sanatı hakkıyla tanımayan gözler için gizli, âşina gönüller için âşikardır.

Kıymetli mütefekkir ve roman yazarımız Sâmîha Ayverdi (1905-1993) bir eserinde şöyle sesleniyor: "*Muhakkak ki, güzelliği görmek de bir medeniyet üstünlüğü, bir kültür, bir zarafet icabıydı. Zira güzellik, peçesini açıp herkese birden tebessüm ettiği halde, onu her bakan anlayamaz, anlayamadığı için de göremezdi. Ya güzelliğin görülmez olduğu gaflet ve dalalet asırlarında, güzellik yaratmak nasıl beklenirdi? Cahil olduğu her gerçeği inkâr eden insanoğlu, gözlerini bağlayan ters ve menfi şartların hepsinden kurtulmadan doğruyu da, güzeli de, değil görüp yaratmak, aramak ve seçmek ihtiyacı dahi duymayacağı âşi-*

kâr değil mi?" (Boğaziçinde Tarih, Sâmîha Ayverdi, s. 90-1966)

Tezyinî sanatların hemen hemen bütün dalları için geçerli olan çizginin ifade gücü ve ahengi, dikkatle incelenmesi gereken önemli bir noktadır. Zira desenlerin ve hat sanatının yapı taşları olan motiflerde ve harflerde bu temel özellik son derece itina ile işlenmiştir.

Aynı özellik hat sanatında, hassas ve ahenkli bir estetik ile yazılmış harflerden meydana gelen istiflerde de seyredilir. Hatta çizginin ifade aracı olduğu karikatür ve grafik gibi diğer sanat dallarında da aynı özellik mevcuttur. Çünkü eserde kullanılan çizginin karakteri ve kullanım şekli bakana, sadece estetik bir dille istenen mesajı vermekle kalmaz, âdeta çizenin iç dünyasını fısıldar, karakterini ve üslubunu anlatır. Bu sebeple Türk bezeme sanatında çizgiyi sadece süs unsuru olarak görmeyip, onun dilinden anlamaya, vermek istediği mânâyı okumaya gayret etmelidir.

Picasso ise, hat sanatı ile ilk tanıştığı zaman mânâyı anlamamasına rağmen, çizgilerdeki ahenge hayran kalmış ve *"Benim resimde varmak istediğim yere, İslâm yazısı çoktan gelmiş"* demiştir (U. Derman), *"Hat Sanatında Türkler'in Yeri"*, İslâm Sanatında Türkler, s. 52, İstanbul, 1976)

Kıymetli Hocamız Prof. Dr. A. Süheyl Ünver (1898-1986) bu konu ile ilgili görüşünü şöyle dile getirmişti: *"Türk tezyinatı göz musikisidir, onun da notası vardır. Bu notaları bilmeyen göz bakar, fakat eseri okuyamaz ve anlayamaz."* (A. S. Ünver'in 1957-1985 yılları arasında verdiği özel ders notlarından)

Şüphesiz sanat, yaşayan dinamik bir varlıktır. Hayatın akışı içinde bulunduğu zamana ve mekâna bağlı olarak devam ederken değişmelere uğrar. Zira yeni arayışların yapılması, duygu ve düşüncelerin yeni üsluplar ve kalıplarla ifade bulması, kısaca değişim, insanların doğuştan getirdikleri ruhi bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın giderildiği en uygun alan da moda ve sanattır.

Bu arada sanat dünyasında klasikler arasına katılan, evrenselleşmiş eserler de pek çoktur. Her devirde insanların takdirini kazanan bu klasik eserler, aynı zamanda sahibini de ölümsüzleştirmiştir. Bunlara duyulan hayranlık hiç tükenmez. Hatta bunları kopya yapabilmek bile bir yetenek, eğitim ve bilgi ister, insanlara güzel alışkanlıklar kazandırır. Voltaire bu konuda şöyle demektedir: *"Sanat bir dereceye iner ki, klasiği kopya bile edemez. Onun için kopya bir küçüklük, bir zül görülür. Keşke buna muktedir olsalardı."*

Fakat her ne kadar başarılı ve faydalı olursa olsun kopya ile yetinmek, sanatta bir amaç olmamalıdır. Sadece kopya veya taklitlerle sürdürülen sanat çalışmalarının ortaya çıkardığı eserler, o sanatı gelecek yüzyıllara taşımaya yetmez.

Şüphesiz sanatta belli bir yere gelmek, açılmamış kapıları açmak için sağlam temel atmak ve güvenli bir zeminde bulunmak gerekir. Bizler de 21. yüzyılın yeni üsluplarını ararken, sanatın milli özelliklerini, geleneklerini korumalıyız.

Zira sanatta yaratıcılık, her ne kadar evrensel bir kavram ise de, uygulaması ait olduğu kültür içinde milli olmalıdır. Mimarlık tarihinde dünyaca bir deha kabul edilen Mimar Sinan'ın eserlerinde akıl almaz bir ustalıkla kullandığı kubbe, inancındaki tevhid şevkinin maddeye yansıması değil de nedir? Modern resmin babası Picasso'nun evrensel olmuş sanatında İspanyol kültüründen Finlilerin milli kahramanı Sibellius, bu şöhretini vatan sevgisiyle özgürlük için bestelediği eserleri ile kazanmamış mıdır?

Daha pek çok örneklerde görüleceği gibi, sanat evrenseldir. Fakat sanâtkarın milli bir kimliği vardır ve bu kimlik mutlaka eserlerine yansır. Veya başka bir deyişle; milli olmayan bir sanat, milletlerarası değere de sahip olamaz. Kısaca sanatta evrenselliği yakalamak, üstün yetenek yanında şahsi, milli ve yöresel kimliğin güçlü olmasıyla mümkündür.

Sâmiha Ayverdi

Esra İsen KIREÇÇİ

Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin vefatının 10. yılı münasebetiyle Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı 6-7 Haziran 2003 tarihlerinde bir anma toplantısı gerçekleştirdi.

Vefatının 10. yılında Sâmiha AYVERDİ'nin hâtırasına "3. Bin Yıla Girerken Türk ve Müslüman Dünyasında Sosyo-Kültürel Yapının Yeniden Teşekkülü" adlı iki günlük bu sempozyum oldukça ilgi çekiciydi. Öğrencisinden öğretmenine, akademisyeninden ev hanımına yaşlı genç pek çok kişinin takip ettiği sempozyum, oturum başkanlarından Ethem Ruhi Fırlıklı'nın da belirttiği gibi 'kapanışı açılışından daha da kalabalık' olarak sona erdi. Pekiyi böylesine ciddi bir toplantıyı bu kadar ilgi çekici kılan neydi?

Elbette ki bu program Sâmiha Ayverdi'nin hâtırasına yapılmıştı. Ancak sempozyumun adından da anlaşılacağı gibi bu program klasik bir anma toplantısı değildi. Bu toplantı, geçmişten geleceğe bir köprü kuruyordu. Ancak bunu bugüne kadar örneğine rastlanmamış bir şekilde yapıyor, bizi köprü'nün geçmişle ilgili kısmında gezdirdikten sonra köprü'den geçiriyor ve bize karşı kıyayı da gösteriyordu. Bu toplantı, 'istikbal köklerde' anlaşıyor. Mücessem haliydi. Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'yi anarken anlamaya çalışmak, bununla da kalmayıp onun görüşlerinden yola çıkarak bir gelecek resmi çizmek gayretiydi bu.

'Bir odunun sobada parlak alevlerle çatır çatır yanması zevkli ise de o çatırtı ile o halde kalacak olsa ondan matlup hâsıl olmaz, yani oda ısınmaz. Halbuki ondan istifade lâzımdır. Bunun gibi sen de yalnız kendin için değil, âlem için olmalısın. Oduğun gürültü patırtıdan sonra kor haline gelmesi nasıl latif ise, aşkın âda iptidai halinden geçerek sükuna ermesi ve kendini beşeriyetin emrine vermesi zevk ve gâyedir.' prensibinden yola çıkanlar için her şeyde olduğu gibi, böyle bir toplantıda da mutlaka bir hizmet boyutu yer almalıydı. Sâmiha Ayverdi'yi anlamak böyle bir şey olmalıydı.

İşte böyle bir niyet ve gayretle, ATO'nun ev sahipliğinde gerçekleşen bu sempozyum, başından sonuna kadar en küçük ayrıntılar bile gözden kaçırılmadan, itinayla hazırlanmıştı.

Ayşe Yıldız Topuz'un takdim konuşmasıyla başlayan programın açılış konferansını Dr. I. Aydın Yüksel sundu. Aysel Yüksel'in naklettiği hatıraları, Sâmiha Ayverdi'nin hayatı ve eserlerinin anlatıldığı sinevizyon gösterisi izledi. Ardından başta Devlet Bakanı Prof. Dr. Sayın Mehmet Aydın olmak

üzere, eski bakanlardan Sayın Mehmet Keçeciler, Sayın Namık Kemal Zeybek ve AKP Milletvekili Sayın Vahit Erdem protokol konuşmalarını gerçekleştirdiler.

Programın ilk oturumu '**Sosyal Yapının Yeniden Oluşumunda Dinin Rolü ve 3. Bin Yıla Girerken Din Anlayışımız**' başlığını taşıyordu. Oturumun Başkanı E. Ruhi Fırlıklı idi. Konuşmacılardan Prof. Dr. Hasan Onat 'Sâmiha Ayverdi'nin Yaşadığı Döneme Kadar Din Anlayışımız'ı anlatırken, Prof. Dr. Ali Yardım da 'Sâmiha Ayverdi'nin Dine Bakışı, Hayatında Dinin Yeri' hakkında bilgiler verdi. Üçüncü konuşmacı Prof. Dr. Mehmet Demirci'nin 'Türk Tasavvufunda Sâmiha Ayverdi'nin Yeri' adlı konuşmasını Prof. Dr. Kenan Gürsoy'un '3. Bin Yılda Din ve Tasavvuf Anlayışımız Ne Olmalıdır?' konusundaki değerli görüşlerini aktardığı konuşması izledi.

'**Sosyal Yapının Yeniden Oluşumunda Kültür ve Güzel Sanatların Rolü ve 3. Bin Yıla Girerken Güzel Sanat Anlayışımız**' başlığını taşıyan II. Oturumun Başkanı Prof. Dr. Mustafa İsen'di. Oturumun ilk konuşmacısı Prof. Dr. Orhan Okay'dan etraflı bir şekilde 'Sâmiha Ayverdi'nin Yaşadığı Dönemde Sanat Anlayışımız'ı, ardından Prof. Dr. Kâzım Yetiş'ten 'Sâmiha Ayverdi'nin Kültüre ve Güzel Sanatlara Bakışı'nı dinledik. Oturumun son konuşmacısı Beşir Ayvazoglu idi ve '3. Bin Yılda Sanat Anlayışımız Ne Olmalıdır?' sorusuna cevaplar üretti.

'**Sosyal Yapının Yeniden Oluşumunda Ailenin Rolü ve 3. Bin Yıla Girerken Aile Anlayışımız**' başlığını taşıyan III. Oturum, Prof. Dr. Sâdık Kemal Tural'ın başkanlığında gerçekleşti.

Prof. Dr. Beğlû Dikeçligil'in 'Sâmiha Ayverdi'nin Yaşadığı Dönemde Aile Anlayışımız konulu tebliğiyle başlayan oturum, Dr. Melike Bağlı'nın 'Sâmiha Ayverdi'nin Aileye Bakışı'nı örneklerle anlattığı konuşmasıyla devam etti.

Prof. Dr. Amiran Kurtkan'ın '3. Bin Yılda Aile Anlayışımız Ne Olmalıdır?' başlıklı konuşmasını izleyen berat takdimi ile sempozyumun ilk günü son buldu.

İkinci gün de aynı kalabalık ve coşkuyla başladı. '**Sosyal Yapının Yeniden Oluşumunda Tarih Bilincinin Rolü ve 3. Bin Yıla Girerken Tarih Anlayışımız**' başlıklı IV. Oturum'un başkanı Prof. Dr. Mustafa Fayda idi.

Prof. Dr. Mehmet İpşirli 'Sâmiha Ayverdi'nin Yaşadığı Dönemde Tarih

Anlayışımız'ı anlattı. Ardından Yrd.Doç. Dr. Ayhan Pala 'Sâmiha Ayverdi'nin Tarihe Bakışı' hakkında bilgiler sundu.

Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın '3. Bin Yılda Tarih Anlayışımız Ne Olmalıdır?' konusundaki görüşleri ise kendisi yurt dışında olduğu için sinevizyondan izlendi.

V. Oturum '**Sosyal Yapının Yeniden Oluşumunda Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü ve 3. Bin Yıla Girerken Sivil Toplum Anlayışımız**' adını taşıyordu. Prof. Dr. S. Seyfi Ögün'ün kavramları doğru anlamak konusundaki fikirlerinin öne çıktığı 'Sâmiha Ayverdi'nin Yaşadığı Dönemde Sivil Toplum Örgütleri' adlı konuşması oldukça ilgi çekiciydi. Güner Topuz'un 'Sâmiha Ayverdi'nin Sivil Toplum Örgütlerine Bakışı'nı örneklerle anlattığı konuşmasını Prof. Dr. Nilgün Çelebi'nin '3. Bin Yılda Sivil Toplum Örgütleri Nasıl Olmalıdır?' konulu tebliği izledi.

'Sosyal Yapının Yeniden Oluşumunda Gelenegin ve Milliyetçiliğin Rolü ve 3. Bin Yıla Girerken Gelenek ve Milliyetçilik Anlayışımız' başlıklı VI. Oturum Müjgan Cumbur'un başkanlığında gerçekleşti.

Prof. Dr. Naci Bostancı'nın 'Sâmiha Ayverdi'nin Yaşadığı Dönemde Gelenek ve Milliyetçilik Anlayışı' adlı kapsamlı konuşmasını Doç. Dr. A. Nezihi Turan'ın 'Sâmiha Ayverdi'nin Geleneg ve Milliyetçiliğ Bakışı' konulu şiir tadındaki tebliği izledi.

Prof. Dr. Mümtazer Türköne ise '**3. Bin Yıla Girerken Gelenek ve Milliyetçilik Anlayışımız Ne Olmalıdır?**' konusunda orijinal fikirlerini ortaya koydu.

Sempozyumun son oturumu değerlendirme oturumuydu. Prof. Dr. Kenan Gürsoy'un başkanlığında, Prof. Dr. E.Ruhi Fıglalı, Prof. Dr. Mümtazer Türköne ve Doç. Dr. Paul Balanfa sempozyumla ilgili değerlendirmeler yaptılar. Son sözü söyleyen Prof. Dr. Kenan Gürsoy'un değerlendirmesi tadı damaklarda kalan bir konuşma olarak hâfızalarda yer aldı.

Berat Takdiminin ardından Ahmet Hatipoğlu ve Ekibi'nden İlahiler dinlendi ve program son buldu.

Programın içeriğinden de anlaşılacağı gibi her oturumda aynı sıralama izlenerek geçmişten geleceğe uzanan bir perspektif çizildi. Oturumların ilk konuşmaları bilgilendirici olmaları bakımından dikkate değerken, son konuşmalar ise geleceğe yönelik orijinal fikirler içermeleri sebebiyle ol-

dukça değerliydi.

Üçüncü konuşmacılar her ne kadar tevazu gösterip adı geçen konular için yeterli olamayacaklarını söyledilerse de çok değerli fikirleriyle 3. Bin Yıla Girerken Türk ve Müslüman Dünyasında Sosyo-Kültürel Yapının Yeniden Teşekkülü meselesine yeni açılımlar, yeni bakış açıları, yeni yorumlar getirerek katkıda bulunmuş oldular.

Bu toplantının bütünü, Türkiye'nin aydınlık geleceği için yapılmış güzel bir duaydı aslında. Üstelik dikkatlice düşünülürse toplumun akli selim sahibi her kesiminin amin diyeceği bir dua.

İki günlük bu sempozyum Prof. Dr. E. Ruhi Fırlalı'nın da belirttiği gibi 'kapanışı açılışından daha da kalabalık' olarak sona erdi. Aslında sona erdi demek yanlış olur çünkü Prof. Dr. Mustafa Isen'in ifadesiyle bu toplantı pek çok yeni toplantılar doğurmaya mütemayil dışı bir toplantı olmuştur.

Fazla söze ne hacet. Aslında değil mi ki bu toplantı 'Sâmiha Anne' içindir, başı da sonu da bereketlidir.

Çöküş Telaşı

Mehmet Zeki AKDAĞ

Bir ıglık var kör kuyudan duyulan
Pişman acıları durmaz kurcalar
Haramiler sardı has dilimizi
Yunus'ların torunları neredeler?

Tersine bağlandı yapılan büyü
Bir daha gelse ah o Kayı Boyu
Eserler yazdılar asırlar boyu
Devlet Han'ın ürünleri neredeler.

Bir ışıık seliydik kesitler hızdan
Bütün güzellikler kaçtılar bizden
Düş kuran yıldızlar ayrıldı özden
Torunların yarınları neredeler.

Türkmen yaylasından erken göçüldü
Ak rüyalı gecelerden kaçıldı
Denizimiz yufkalaştı küçüldü
Okyanusun derinleri neredeler.

Okuduklarım-Gördüklerim-Duyduklarım

Kemâl Y. AREN

IRAK -dolayısıyla- ORTADOĞU MES'ELESİ

MİSYONERLİK

EĞİTİM PROBLEMİMİZ!..

2003 Yılında Türkiye gündemini bu üç konu işgal etti. Bunlarla yattık, bunlarla kalktık.

Bir de ekonomi!.. Ama o, geçen yıldan devreden bir problemdi.

Yok yok korkmayın!.. Ben de bunlardan bahsedecek değilim. Sadece çözümlerini göstereceğim. Daha doğrusu devletlilerimize çözümleri nereden bulabileceklerini söyleyecektim, hepsi bu!..

Şöyle:

ORTADOĞU MES'ELESİ'ni: "Kölelikten Efendiliğe" adlı eserde.¹

MİSYONERLİK: (Son büyük Sakarya-Gölcük depreminden sonra misyonerlerin memleketimizde cirit attıkları emniyet yetkilileri tarafından resmi belgelerle açıklanıp duruyor. Devletin bunlara karşı aldığı tedbir nedir, bilinmiyor. Ama konunun analizi ve alınacak tedbirler:) *"Misyonerlik Karşısında Türkiye"*de yatıyor.²

EĞİTİM PROBLEMİMİZ: (24 Ağustos 2003 tarihli Hürriyet gazetesindeki köşesinde Abbas GÜÇLÜ, 'Lise birincilerinin üçte birinden fazlası, üniversite barajını aşamadı. Anadolu Liseleri sınavında 40 bin -yazı ile: Kırk bin- öğrenci sıfır puan aldı. AB'ye üye ve aday ülkeler arasında orta öğretim öğrencilerimiz fen ve matematikte en son sırada yer alıyor.' diye yazmakta.) Çözümü: *"Millî Kültür Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız"*da. Tâ 1976'da ortaya konmuş.³

Biz bu mes'elelerde, bu hallere nasıl düştük diye saç-baş yolmanın kimseye faydası yok. Millet olarak çözmeyi muradetsaydık, şimdiye kadar her birinde en az yirmi senelik yol almış olurduk.

¹ "Kölelikten Efendiliğe" -Sâmiha Ayverdi- Kubbealtı Neşriyatı. I. Baskı 1978. III. Baskı: 1995. Arapça, İngilizce: 1979, Urduca: 1981.

² "Misyonerlik Karşısında Türkiye" -Sâmiha Ayverdi- Kubbealtı Neşriyatı. I. Baskı: 1969, II. Baskı: 2001.

³ "Millî Kültür Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız" -Sâmiha Ayverdi- Kubbealtı Neşriyatı. 2003 II. Baskı. I. Baskı: Kültür Bakanlığı, Kültür Eserleri: 12. Ist. 1976.

Korkarım ki bu milletin, devletinde idareye talip olan münevverleri Kur'an-ı Azimüşşan'da zikredilen "*Kalpleri mühürlü olanlar*" zümresinden olmasınlar.

İçlerinde ihlâs sahibi olanlar var ise onlar için vakit henüz bütünüyle geçmiş değil, diye düşünüyorum.

"KUŞAĞINA TOPRAK BAĞLAMAK'..."

Cengiz AYTMATOV anlatıyor:⁴ "*Eskiden dedelerimiz uzağa göçecek olanların kuşağına, âdet gereği, atayurdunun bir avuç toprağını bağlarlarmış. 'Yavrum, nerede olursan ol, atayurdunun toprağı sana güç kuvvet versin.' diye dua ederlermiş.*"

Düşündüm: Avrupa'ya, Amerika'ya ve dünyânın dört bir tarafına şu veya bu sebeple gönderdiğimiz çocuklarımızın gönlüne yeterince vatan muhabbeti yerleştirmedik -ki, dönmeyip oralarda kalmalarından belli- acaba belle-rine Kırgızistan'da olduğu gibi bir avuç vatan toprağı mı bağlasaydık? Bu maddeci dünyâda öylesi daha mı etkili olurdu?

Ey garip Âdem!.. Hâlâ -saydı, -seydi'lerle mi oyalanıyorsun?... Ne zamana kadar hayıflanıp duracaksın?...

Gözünün bebeği evlâtlarını elin yazında-yabanında kurda-kuşa kaptır-dın. Batı'nın yeniçerileri olmalarını engelleyemedin. Dışarıya gidenler böyle de, içerdekiler sanki daha mı farklı?..

GAZA GELMEK⁵

"Greater Idaho Falls Bilim Fuarı'nda bir lise öğrencisi, yöre insanla-rını, hazırladığı bir projeyi imzalamaya davet etti.

Delikanlı, "*dihydrogen monoksit*" adlı maddenin kullanımının tü-müyle ve derhal yasaklanmasını, mümkün olmadığı takdirde çok sıkı kontrolünü istiyordu.

Maddenin zararlarını duvarlara astığı afişle açıklıyordu:

1- Yoğun terlemelere ve kusmalara sebep olabilir,

⁴ "Şafak Sancası" -Cengiz ATMATOV/Muhtar ŞAHANOV- Da Yayınları. İst. 2002 s. 56.

⁵ "Bir Yudum Hikâye" -Asım YILDIRIM- Timaş Yayınları. İst. 2003.

- 2- Doğaya büyük zararlar veren asit yağmurlarının ana unsurudur.
- 3- Gaz haline gelmiş şekli, çok ciddi yanıklara sebep olabilir.
- 4- Kazarâ solunması, ciğerlere dolması, ölüme yol açar.
- 5- Erozyona sebep olur.
- 6- Otomobil frenlerinin etkinliğini azaltır.
- 7- Ölümcül kanser tümörlerinin hepsinin içinde vardır.

Bir saat içinde tam 50 bilim fuarı meraklısı delikanlının kampanya açtığı standı ziyaret etti. 43 kişi, yasaklama isteğini can ü gönülden desteklediklerini imzalarıyla belirttiler. 6 kişi kararsız kaldı. Sadece bir kişi yasaklanması istenen "dihydrogen monoksit" in H_2O , yani hayatın can damarı olan 'SU' olduğunu belirtti.

Delikanlının bu projesi, 'NE KADAR KOLAY ALDATILABİLİYORUZ!..' yarışmasının birincisi ilân edildi.

Delikanlı: 'Amacım, kolayca saptırılmış, saçma bilimsel cümleciklerle insanların nasıl yanlış şartlandırılabildiklerini göstermekti.' dedi."

BUNLARI DUYMUŞ MUYDUNUZ?....⁶

* "Oğuz ve Kıpçaklar devrinde yaşayan KORKUT ATA'nın babası Karahoca, annesi ise Kıpçak Kızı imiş." (Bu ifade Ebulgazi Bahadır Han'ın 'Şecere-i Terâkime'sinde yer almaktaymış.)

Bu konuda bir başka belge de Ord. Prof. Alkey MARGULAK'dan: "KORKUT ATA"nın annesi onun doğum sancılarını çekerken kâinat da sancılanıyordu. Halk o güne 'Karasman-Siyah Gökyüzü' adını vermiş. Halk çok korktuğu için de bebeğe "KORKUT" adını koymuş.

Sağlam delillere istinadeden bir faraziyeye göre GÖKTÜRK KİTABELERİ'nde adı geçen BİLGE TONYUKUK ile KORKUT ATA aynı kişi olabilir-miş.

* Pakistan başbakanlarından Benazir BUTTO, büyük Türk Hakanı BA-BÜR ŞAH'ın torunu imiş!...

* Mısır'da kurulmuş Memlûkler Devleti'nin ünlü hükümdarı Sultan Baybars, aslen Kıpçak Türkü imiş. Çok sevdiği veziri Kalavun'un ihaneti

⁶⁻⁷ Bu bilgileri (4) de belirtilen "Şafak Sancısı" adlı eserden aldım.

ile 1277'de zehirlenmiş. Fani dünyanın vefasızlığını anlayan Sultan, son nefesinde: "Yabancı ülkede sultan olmaksansa, kendi ülkende ultan (ayakkabı tabanı) olmak daha iyi" demiş.

VE, BİR HİKÂYE:

YABAN AYILARI

"İnsanların tabiata saldırıları sona erdi. Bundan böyle, artık tabiat insanlara saldıracaktır."

-Tsiolkovsky-

Cengiz AYTMATOV anlatıyor:

Altay yerlilerinden dinlediğim bir hâdise de şöyle cereyan etmiş:

"Dağda yetişen ahududu, böğürtlen, yabâni elma ve armutlar olduğu zaman şehirliler onları toplamak için gruplar halinde gelirlermiş. Alacaklarını aldıktan sonra sessizce geri dönseler, neyse! Dallarını kırıyor, gece sabahlara kadar ateşler yakarak içki içip eğleniyor, dolayısıyla ormanın hayvanlarını ürkütüp, huzurlarını kaçırıyorlarmış. Yiyeceklerinden olduklarından başka bir de huzursuzluğa itilen ayılar bir gün öfkelerinden aşağılara kadar inmiş, insanları taşlamış, arabalarını devirmiş ve ortalığı karıştırmışlar."

Şu ayıların yaptığına da bakın!..

Kubbealtı Akademi Mecmuası 2003

Senesinde Neşredilen Yazıların İndeksi

AYVERDİ, Sâmîha

- Mülakat, Ocak 2003, Y. 32, S.1, s.s. 7-13
Mülakat, Nisan 2003, Y. 32, S. 2, s.s. 7-8
Mülakat, Temmuz 2003, Y. 32, S. 3, s.s. 6-7
Mülakat, Ekim 2003, Y.32, S.4, s.s.7-9

AÇIKGÖZ, Halil

- Safiye Erol'un Kendi Kaleminden Hayatı
(2), Nisan 2003, Y. 32, S. 2, s.s. 15-22

AKDAĞ, M. Zeki

- Oraları Hiç Görmedikti, Nisan 2003,
Y. 32, S. 2, s.s. 86
Çöküş Telâşi, Ekim 2003, Y. 32, S. 3, s.s. 70

AKENGİN, Yahya

- Huzur, Ocak 2003, Y. 32, S. 1, s.s. 81

AKYAVAŞ, Beynun

- Ya Hazreti Mevlânâ Ocak 2003, Y. 32,
S. 1, s.s. 89

AREN, Kemal Y.

- Okuduklarım-Gördüklerim-Duydukla-
rım, Ocak 2003, Y. 32, S.1, s.s. 93-97
Okuduklarım-Gördüklerim-Duydukla-
rım, Nisan 2003, Y. 32, S.2, s.s. 108-112
Okuduklarım-Gördüklerim-Duydukla-
rım, Temmuz 2003, Y. 32, S.3, s.s. 88-91
Okuduklarım-Gördüklerim-Duydukla-
rım, Ekim 2003, Y. 32, S.4, s.s.87-90

BIROL, İnci A.

- Türk Sanatının Temelinde Yatan Fikir Dün-
yası, Ekim 2003, Y. 32, S. 4, s.s. 71-82

BUTTANRI, Müzeyyen

- Turan Oflazoğlu'nun Eserlerinde Fâtih
ve İstanbul'un Fethi/1, Nisan 2003,
Y. 32, S. 2, s.s. 55-63
Turan Oflazoğlu'nun Eserlerinde Fâtih
ve İstanbul'un Fethi/2, Temmuz
2003, Y. 32, S. 1, s.s. 72-87
Turan Oflazoğlu'nun Eserlerinde Fâtih
ve İstanbul'un Fethi/3, Ekim 2003,
Y. 32, S. 1, s.s.50-59

CUMHUR, Memduh

- Rubâî, Nisan 2003, Y.32, S.2, s.s.67

ÇETİN, Nihat

- Eski Bir Mektup Ocak 2003, Y 32, S.
1, s.s. 52-61

DEMİRCİ, Mehmet

- Merkez Efendi'nin Yetiştirdiği Kültür
Çevresi Ocak 2003, Y. 32, S. 1, s.s.
75-80

DERMAN, Çiçek

- Neden Gerekli Türk El Sanatları Ocak
2003, Y.32, S.1, s.s.59-61

EROL, Safiye

- Leylâk Mevsimi Ocak 2003, Y. 32, S.
1, s.s. 14-16

- Dört Kişi Nisan 2003, Y. 32, S. 2, s.s. 9-14

FERSAHOĞLU, Yaşar

- Servet-i Fünûn Romanında Din ve Ço-
cuk, Ekim 2003, Y. 32, S. 4, ss. 62-69

GEÇER, İlhan

- Şarkılardan Bir Demet, Ocak 2003, Y.
32, S. 1, s.s. 62

- Tersine, Nisan 2003, Y. 32, S. 2, s.s. 37
Bahar Gülümsemesi, Temmuz 2003,
Y.32, S.3, s.s.37

- Bu Nasıl Bahar Böyle Ekim 2003, Y. 32,
S. 4, s.s.37

GÖZE, Hicran

- Gerçek Müslümanlığı Yaşayanlardan
Kerkük Mutasarrıfı Avnullah Bey,
Ocak 2003, Y. 32, S. 1, s.s. 49-51

GÜLDAŞ, Ayhan

- Yahya Kemal'in "Açık Deniz" Şiirinde
Aksiyon-Ahenk Münasebeti, Ocak
2003, Y. 32, S. 1, s.s. 63-73

- İbrahim Efendi Konağı'nda Muhteva-
nın Tasnifi, Nisan 2003, Y. 32, S. 2,
s.s. 87-98

- "Batmayan Gün"de Tasavvufun İşleniş
Tarzı, Ekim 2003, Y. 32, S. 2, s.s.

GÜRLEK, Dursun

- Dünyanın En Bahtiyar Adamı Abdüla-
ziz Mecdi Tolun, Ocak 2003, Y. 32,
S. 1, s.s. 85-88

- Muallimler ve Müellifler, Temmuz
2003, Y. 32, S. 3, s.s. 56-60

İŞİNSU, Emine

- Canım Annem, Ocak 2003, Y. 32, S.
1, s.s. 45-48

2003 SENESİNDE NEŞREDİLEN YAZILARIN İNDEKSİ

- KIZILTUĞ, Fırat
Nağmekâr, Ocak 2003, Y. 32, S. 1, s.s. 82-84
- KOÇ, Murat
Ahmet Hamdi Tanpınar ve İstanbul'un
Fethi, Ocak 2003, Y. 32, S. 1, s.s. 62-71
- KARAKOÇ, Bahaettin
Evin Evliği, Ekim 2003, Y. 32, S. 4, s.s.49
- KIREÇCI, Esra Isen
Sâmiha Ayverdi, Ekim 2003, Y. 32, S. 4, s.s. 83-86
- ÖZEMRE, Ahmed Yüksel
Üsküdar'da Konak Hayatı, Temmuz 2003, Y. 32, S. 3, s.s.38-46
Üsküdar'ın Kaybolan Korkuları Ekim 2003, Y. 32, S. 4, s.s.38-41
- SAYAR, Ahmet Güner
Süheyl Ünver'in İstanbul'un Fethine
Gösterdiği Hassasiyet, Nisan 2003, Y. 32, S. 2, s.s. 50-54
- SERİN, Muhittin
Kemal Batanay/1, Ocak 2003, Y. 32, S. 1, s.s. 26-33
Kemal Batanay/2, Nisan 2003, Y. 32, S. 2, s.s. 23-26
Kemal Batanay/3, Temmuz 2003, Y.32, S. 3, s.s. 14-22
Kemal Batanay/4, Ekim 2003, Y.32, S.4, s.s.10-17
- SOYUER, Halil
Usuldan, Ocak 2003, Y. 32, S.1, s.s. 74
Mecbur, Nisan 2003, Y. 32, S.2, s.s. 64
Kim, Temmuz 2003, Y. 32, S.3, s.s. 61
İstanbul Üzüntüsü, Ekim 2003, Y. 32, S. 4, s.s.60-61
- SCHIMMEL, Annemarie
Bir Mektup, Nisan 2003, Y. 32, S. 2, s.s. 83
- TAHRALI, Mustafa
Saba Kâr-ı Nâtik, Temmuz 2003, Y. 32, S. 3, s.s. 54-55
Gazel, Ekim 2003, Y. 32, S. 4, s.s.42-43
- TUNCEROĞLU, Ayşe Göktürk
Fâtih'i Düşünürken, Nisan 2003, Y. 32, S. 2, s.s. 65-67
- UĞURCAN, Sema
Kadın Yazarlarımızın Fâtih'e ve Feth'e
Bakışları/1, Nisan 2003, Y. 32, S. 2, s.s. 68-78
Kadın Yazarlarımızın Fâtih'e ve Feth'e
Bakışları/2, Temmuz 2003, Y. 32, S. 3, s.s. 33-36
Kadın Yazarlarımızın Fâtih'e ve Feth'e
Bakışları/3, Ekim 2003, Y. 32, S. 4, s.s. 29-36
- ULUANT, Zeynep
Semâvi Eyice Hoca ile Hasbihal, Ocak 2003, Y. 32, S. 1, s.s. 34-44
Yaşar Tunagür ile Hasbihal, Nisan 2003, Y. 32, S.2, s.s.38-49
Sâmiha Ayverdi ve Fâtih, Nisan 2003, Y. 32, S. 2, s.s. 74-80
Sabâhaddin Zaim Hoca ile Hasbihal
Ekim 2003, Y. 32, S. 4, s.s.43-48
- YARDIM, Ali
Emiroğlu'nun Penceresi Nisan 2003, Y. 32, S. 2, s.s. 103-107
Gönül Telimizi Titreten İki Âşina Dost,
Temmuz 2003, Y. 32, S. 3, s.s. 47-53
- YETİŞ, Kâzım
İstanbul'un Fethinin 500. Yıldönümü
Kutlamalarından 550.Yıldönümüne/3,
Ocak 2003, Y. 32, S. 1, s.s. 17-25
İstanbul'un Fethinin 500. Yıldönümü
Kutlamalarından 550. Yıldönümüne/4,
Nisan 2003, Y. 32, S. 2, s.s. 27-36
İstanbul'un Fethinin 500. Yıldönümü
Kutlamalarından 550. Yıldönümüne/5,
Temmuz 2003, Y. 32, S. 3, s.s. 23-32
İstanbul'un Fethinin 500. Yıldönümü
Kutlamalarından 550. Yıldönümüne
(6), Ekim 2003, Y. 32, S. 4, s.s.
- YILDIZ, Recep
Âlem Temmuz 2003, Y. 32, S. 3, s.s. 60
- YÜCEYILMAZ, Muhterem
Terbiyenin Eseri Râtibe, Nisan 2003, Y. 32, S. 2, s.s.99-102

osmanlı koleksiyonu bursa serisi

Canakkale Seramik
Kalebodur
SERAMİK BÜDÜR

Dağıtıcı Firma: Kale Pazarlama Tic. A.Ş. Büyükdere Cad. Kaleseramik Binası 4. Levent İstanbul. Telefon: 0 212 270 70 00
İhracatçı Firma: Kale Export. Dis Tic. A.Ş. Büyükdere Cad. Kaleseramik Binası 4. Levent İstanbul. Telefon: 0 212 270 70 00

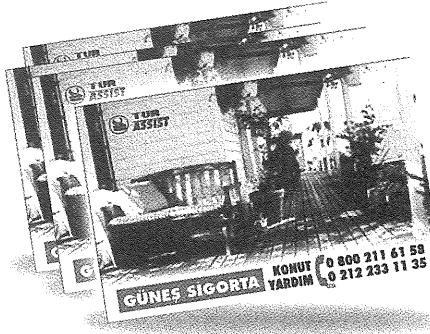
www.kale.com.tr

“Siz rahatınıza bakın”

Güneş Konut Paket Sigortası,
hem evinizi ve eşyalarınızı
20 ayrı riske karşı güvenceye alıyor,
hem de 24 saat Konut Yardım hizmeti sağlıyor.

**Konut Paket
Sigortası**

GÜNEŞ SİGORTA

yarın da güneş doğacak

gunessigorta.com.tr

YENMAK®

www.yenmak.com.tr

GÖMLEK PİSTON SEGMAN

Genel Merkez
Oto Parçacılar Sitesi
Boyluca Sk. No:36
42300 Konya / TÜRKİYE
Tel : +90.332.238 8282
Fax : +90.332.235 5566

İstanbul Şube
Yıldız Posta Caddesi
Akın Sit. No : 10 D : 60
Gayrettepe / İSTANBUL / TÜRKİYE
Tel : +90.212.267 0613 - 14
Fax : +90.212.267 0574

Altın Çini

ALTIN ÇİNİ

KÜTAHYA-TÜRKİYE

Sebilerenler Cad. Karamalığıl Apt.

Zemin Kat No: 36 Kütahya

Tel: (274) 216 24 12 - 216 35 60